1-15 Haziran 1984 Sayı: 3/150 Lira

YeniGündem

Prens Sabahattin'den Turgut Özal'a...

Altmışsekizci bir kapitalizm için ve Yaşasın Piyasa

İsrail'in kutsal terörü

Roman Polanski: Onüçündeydi ama onsekizinde gösteriyordu

"Yalman Dosyası" kapandı mı?

"Hüseyin Üzmez'in Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın özel müşavirliğine getirilmesi, yeni yeni yeşermeye başlayan demokrasi ortamında, varlıklarının, unutulmadıklarının, dimdik ayakta olduklarının vurgulanma çabasıdır."

SOFU TUĞRUL/ HAVVA CAN

"*Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür*" diye bir özdeyiş var Türkçede... Bir kurtarıcı deyim bu... Unutulmuş görünen, unutulması amaçlanan ya da istenen her olaya, insan belleğinin bu unutma hastalığı varsayımıyla yaklaşılır nedense!.. Gerçekte unutulan hiçbir şey yoktur. Olsa olsa küllenmiştir, geri planda kalmıştır. Nasıl bir maşa darbesiyle küller altındaki kıvılcımlar, hem de eskisinden daha parlak biçimde yüzeye çıkarsa, koyu sis perdeleri ardındaki bazı olaylar da aynı yöntemle, o günlerin saydamlığı ile su yüzüne çıkar.

Bu olguyu unutmuş görünen, aslındaysa *"insan belleğinin unutma hastalığı"* özdeyişinin kurtarıcı sihrine kapılan ANAP hükümetinin sayın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı *Mehmet Aydın* da, 1952'lerin *"silahlı sağ eylemcisi"* avukat *Hüseyin Üzmez*'i, bir süre önce kendisine özel müşavir olarak atayıverdi. Ama *Hürriyet* gazetesi, insanoğlunun, ille de unutma illetiyle malül olmadığını kanıtlarcasına 21 Nisan 1984 Cumartesi günkü sayısında *"Suikastçı, Bakanın özel müşaviri oldu"* başlığıyla haberi sürmanşet olarak kamuoyuna duyurdu.

Duyurdu da ne oldu? Kuşkusuz çok şeyler oldu. Önce *Üzmez*, Ankara'dan, yani gözönünden uzaklaştırılıp İstanbul'a atandı; Meclis'te Halkçı Parti'nin bir sözlü sorusu sayın *Mehmet Aydın* tarafından *"Üzmez'in atanmasında bir sakınca olmadığı Başbakanlıkça bildirilmiştir"* biçiminde yanıtlandı; bir gün sonra, yani 16 Mayıs günü de *Hüseyin Üzmez* memuriyet görevinden istifa etti. Bu istifa bir çeşit kamuoyu baskısı sonucu mu, yoksa *Üzmez*'in kendi kendisine saygısı sonucu mu gerçekleşti diyecektik ki, 18 Mayıs günlü gazetelerde *Üzmez*'in istifa dilekçesinin bir özeti yayınlandı ve gerekçe de açıklığa kavuştu.

Üzmez, uzun dilekçesinde, *"Benim için sağcı solcu yok. Vatana aşkla hizmet eden insan var"* diyor ve ekliyordu. *"Devlet büyüklerim vatana hizmet için çalışırlarken ayaklarına bağ olmamak için görevimden ayrıldım."*

Aynı günlerde, hangi fikir ve ideolojinin organı olduğu bilinen *"Yeni Düşünce"* adlı haftalık gazetenin 134. sayısında *"Hüseyin Üzmez gerçeği açıklıyor"* başlığıyla verilen bir söyleşide *Üzmez: "Pişmanlık meselesine gelince ben Ahmet Emin Yalman'ı vurduğum zaman vatanıma, milletime, devletime ve mukaddesatıma yürektem bağlıydım; bugün de bağlıyım. O zaman Ahmet Emin Yalman'ın öldürülmesi gerektiğine samimiyetle inanmıştım, bu inancımdan ve samimiyetimden dolayı elbette ki pişman değilim"* diyerek yeni bir çelişki sergiledi.

Denir ki, sağ uçtaki bir kesim, daha doğrusu örgüt, yeni yeni yeşermeğe başlayan demokrasi ortamında kendilerinin varlığını, unutulmadıklarını, Devlet katında söz sahibi olmakta devam ettiklerini ve edeceklerini, dimdik ayakta olduklarını vurgulamak istiyor. Memuriyet falan hepsi bahane. *Üzmez* olayıyla bu *"varlık"* kamuoyuna bir kez daha açıklanma fırsatı buldu. Zaten amaç da buydu.

Otuz yıl önceydi

Aslında bu iş kapanmış sayılır bir yerde... Ama biz gene de 30 yılın ötesine dönelim ve Türkiye'deki bu ilk *"örgütsel silahlı sağ eylem"*i bir tele-zoom yöntemiyle yakın plana çıkaralım. Olayı bilenlerin anısını tazeleyip bilmeyenlere ışık tutalım. Kuşkusuz, kupürlerle, belgelerle...

Dilerseniz, önce *Ahmet Emin Yalman*'ı kısa çizgilerle yakından tanıyalım. *Yalman*, büyük yaş farkına karşın, dostluğunu kazanmak onuruna erdiğim bir gazeteciydi, gerçek bir gazeteci... Başyazılarına bile, bir muhabirin alışılagelmiş heyecanlı tümceleriyle başlar, ister yurt içinde ister yurt dışında olsun, haberlerini bir muhabir sorumluluğu içinde gazetesine ulaştırırdı. Dostluğumuz sürüp daha yakından tanıdıkça *Yalman*'ın ne denli saf, iyiniyetli, alabildiğine dürüst bir kişi olduğunu anladım.

Yalman'ı 7 yaşındaki bir çocuk rahatlıkla kandırabilirdi. İnsanlara yürekten inanırdı çünkü... Bunu, kendisine ve saygıdeğer eşi *Rezzan* Hanım'a bir keresinde söylemiştim; gülüşmüştük. O dönemde pekçok kişinin *Ahmet Emin*'i çıkarcı, hinoğluhin, fırsat düşkünü bir gazeteci olarak tanımlamasının ne kadar ters bir görüşü yansıttığını gördükçe, *Yalman*'a karşı sevgi ve bağlılığım da arttı. *Yalman*, konuşma yeteneği hiç mi hiç olmayan, iki çift sözü biraraya getiremeyen bir kişiydi. Sanırım, bu zaafının hırsını yazılarından alır, bıkmadan usanmadan hergün sütun sütun yazıyı döktürüverirdi.

1945-1950 döneminde Demokrat Parti'nin ateşli bir savunucusu olmuştu. 14 Mayıs 1950'deki DP zaferinde *Yalman*'ın, kuşkusuz, yadsınmayacak bir payı vardır. *Yalman* DP'ye, öncelikle *Adnan Merderes*'e, bu desteğini yıllarca sürdürdü. Ama eleştiriyi, uyarıyı bir an bile bırakmadan...

Bir gazeteci nasıl "hedef" oldu?

"İrtica hortlaması" biçiminde yorumlanan kıpırdanışları sürekli eleştiren yazılarından sonra *Ahmet Emin Yalman*'ın, DP'nin Köy Enstitüleri konusundaki tutumunu kınayan ilk ciddi eleştiri yazısı 9 ve 10 Şubat 1952 günkü *Vatan*'da yayınlandı:

"(.....)Yirmiüç enstitüden mürekkep bir irfan ağı memleketin her tarafını sardı. Bu hareketin yarattığı akıncı ruh bütün hayatımda rastgeldiğim en güzel ve asil şeylerden biridir. Asırlardır uyuyan ihmale uğrayan o geri köy en seçme erkek ve kız evlâdından ibaret canlı köprülerle umumi hayata bağlanıyordu. (.....) Köy enstitülerinin kusurları, mahzurları yok muydu? Vardı, hem de çoktu. Fakat kusur ve mahzur, güzel bir eseri yoketmeyi icab ettirmez. (.....) Hayat bilgisi esasına dayanan bir sistemi hazmedememiş bulunan, okuma bilgisinden ilerisini göremeyen eski kafalı maarifçiler bu havadan istifade ettiler, dünya yüzünde kurulan ve Türkiye'ye şeref veren en orjinal ve mükemmel terbiye sistemlerinden birini baltalamaya koyuldular. Bunu kolaylaştırmak için de bir komünizm iftirası yaratmaktan çekinmediler. (.....) Maarifin hazırladığı yeni proje köy enstitüsü ocağını adıyla beraber söndürecek ve ezberciliği ihya edecek olan tasarı Büyük Millet meclisi'nde geçecek mi? Modern Türkiye'nin yarattığı en güzel ve muazzam, en asil ve orjinal esere milletvekilerimiz kıymaya razı olacaklar mı? Bunu yıkmaya elleri varacak mı?"

Yalman 8 Nisan 1952 günkü *Vatan*'da *"Kara liste"* başlıklı başyazısında dönemin Milli Eğitim Bakanı *Tevfik İleri*'nin, İnkılap Tarihi Enstitüsünce yayınlanan *"turancılığı ve ırkçılığı eleştiren kitab"*ın bir tebliğle okul kitaplarından çıkarılması, yani kara listeye alınmasını eleştiriyor ve şöyle diyordu:

"(.....) Bu hareketin ifade ettiği mana Maarif Vekili'nin mutaassıb bir Turancı'lık ve Irkçılık taraftarı olması, bunları tenkid eden fikirlerin mektepliler tarafından okunmasını kendi kafasına göre zararlı bulmasıdır (.....) Türkiye'de bir kara liste devri açılmıştır. Böyle bir karanlık devir açmak yolunda Tevfik İleri tarafında atılan adımın feci ve korkunç manasını millete duyurmak, umumi efkârı harekete getirmek lâzımdır.(.....) Turancılık öyle bir emperyalist hedeftir ki, bunun bugünkü dünyada yeri olmadığı gibi ameli bir tatbik sahası olduğu da tasavvur edilemez. Irkçılığa gelince bu yol demokrasi yolu değil totaliter faşistliğin ve Naziliğin makbul saydığı yoldur."

15 Nisan 1952'deyse *Yalman*, *"Menderes'in sözleri"* başlıklı başyazısında Başbakanın Antalya konuşmasındaki bazı noktalara değiniyor ve devrimler konusunda onun kararsız tutumunu eleştirerek şunları söylüyordu:

"(.....) Acaba Adnan Menderes 150 senelik gayret ve fedakarlıkların neticesi olarak Türkiye'de taassuba ve cehalete karşı kurulan barajların lüzûmunu takdir etmi-

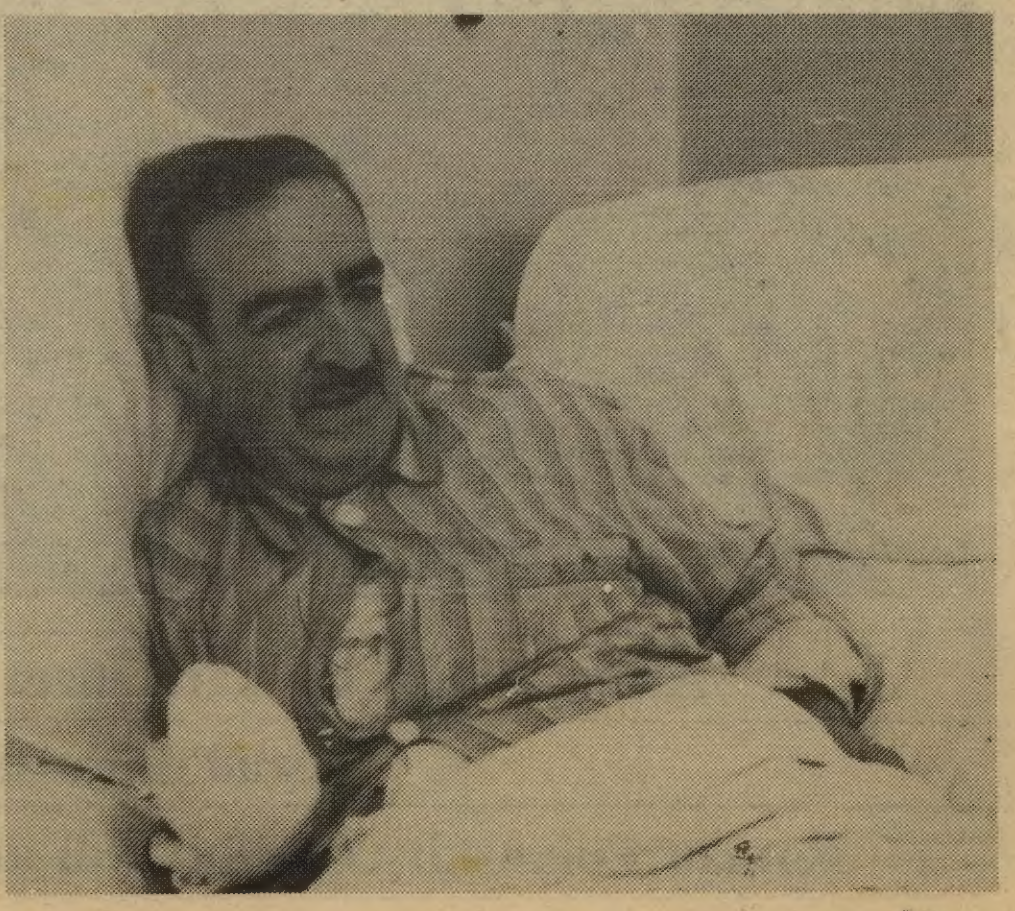

Ahmet Emin Yalman: 22 Kasım 1952 gecesi, 20 Nisan 1984'de ANAP Hükümeti'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na özel müşavir olarak atanan Hüseyin Üzmez tarafından vuruldu. (Yalman, taburcu edilmeden hemen önce.)

yor mu? Mustafa Kemal Atatürk'ün irşadıyla ve çok cesur inkılapçı hamlelerle laikliğin kurulması sayesinde temel tutan terakki nizamının ferahlığını ve huzurunu duymuyor mu?"

Yalman'ın 23 Haziran 1952 günkü başyazısı alabildiğine ilginçti. *"İki Menderes"* başlığını taşıyan yazı şöyle sürüyordu:

"(.....) Bana öyle geliyor ki bir değil iki Adnan Menderes var. Bunlardan biri demokrasinin aşığıdır. Tam bir feragat içinde memlekete hizmet emeliyle yanıp tutuşur. Dünya görüşü geniş ve olgundur. Mevkiinin kudret ve nüfuzu başına vurmamış... (.....) İkinci Adnan Menderes'e gelince kendine mahsus hiçbir şahsiyeti yoktur. Kudret hastalığına uğrayanlarda mevcut olan basma kalıp arazın hepsiyle malüldür. Tarihin her devrinde, her yerde tesadüf edilen bu nevi hastalar gibi kendi kerametine inanır, kimseyle müşavere ve münakaşa ihtiyacını duymaz. Kendi fikrinin mutlaka doğru, muhatabının fikrinin eğri ve yanlış olduğuna iptidadan hükmeder ve onun alıklığına içinden acır. Şahsiyet sahiplerini birer engel, birer menfi ruhlu ukalâ diye karşılar. Kapalı gözle evet diyenlerle muhitini doldurur. Tenkid ve itiraz edenlerin seslerini boğmak için ücretli adamlar seçerken ruh bakımından en çirkinleri ve en bayağıları makbul sayar, kendi yarattığı muayyen bir muhit içinde nefsini hapsettiği veya ettirdiği için en basit hakikatler gözüne görünmez hale gelir."

Bundan sonra *Ahmet Emin Yalman*'ın eleştirilerindeki gösterge yavaş yavaş *Menderes*'e doğru kaymaya başladı. 14 Temmuz 1952 günkü *"Miras yedice gidiş"* başlıklı yazı ve 23 Temmuz 1952 günkü *"Yeni bir İnönü"* adlı başyazıda odak *Menderes*'di artık...

2 Ağustos 1952 günkü *Vatan*'ın başyazısı *"Diktatörlük yolu"* başlığını taşıyordu. *"(....) evet, bugün ağzımız hâlâ açık, konuşabiliyoruz. Fakat idam sephası önünde duran veya celladın kemendini bekleyen bir adamın da hayatta olduğu iddia edilebilir."* gibi çarpıcı tümcelerle sürüyordu yazı.

6 Eylül'de *"Gemimizin tuttuğu yol"* ve 17 Eylül'deki *"Kadın düşmanları"* başlıklı başyazılar, DP iktidarının gericilere verdiği ödünleri dile getiriyordu.

8 Kasım 1950'deki *"Nereden nereye"* başlıklı başyazı *Samet Ağaoğlu*'nu hedef seçmişti. *Adnan Menderes*'in *Samet Ağaoğlu* yüzünden itibarından çok şey kaybettiğini öne süren yazı şöyle bitiyordu:

"Bir taraftan devletleştirilmiş faşist ruhlu bir basın hazırlamaya doğru giden, bir takım düşkün ruhluları güya DP'nin lehine, hakikatte aleyhine seferber eden bir basın siyaseti Samet Ağaoğlu'nun marifetidir."

Altı el silah

Böylece 22 Kasım 1952'ye gelindi. *Vatan* o yıl büyük bir görev üstlenmişti. *"Memleket ilâveleri"* veriyordu her hafta... Başta *Yalman*, eşi *Rezzan* Hanım istihbarat şefi *Kemal Aydar* ve fotomuhabirleri *Hilmi Şahenk* ve *Mustafa Baykal*'dan oluşan Vatan ekibi durmadan yurdu dolaşıyordu. O günlerde de Malatya'daydı ekip...

22 Kasım gecesi *Yalman*'la *Aydar* Malatya PTT binasına gittiler. *Yalman* yazılarını postaya verdi, yorgun olduğunu belirterek kapıya yöneldi. *Aydar* da haber yazdırmak için telefon kabinine girdi ve kapıyı kapattı. Saat 22.30 sularıydı. *Yalman*'ın kapıdan çıkmasıyla 6 el silah sesi gecenin tüm sessizliğini yırtarken, *Yalman* da ufacık cüssesiyle bir kan gölü içinde merdiven başına yığılıp kaldı.

Bundan sonrasını, olayın en yakın görgü tanığı, halen Halkçı Parti Ankara Milletvekili olan *Kemal Aydar*'dan dinleyelim:

"Memleket ilâveleri hazırlamak üzere yaptığımız yorucu gezilerin Tunceli, Bingöl bölümünü tamamlayıp 20 Kasım'da Elazığ'a gelmiş ve Anacadde üzerinde birkaç katlı ve her katında 2-3 oda bulunan bir otele yerleşmiştik. Suikastın aslında Elazığ'da düzenlendiğini çok daha sonra Hüseyin Üzmez'in açıklamalarından öğrendik. Nitekim hatırlıyorum, Elazığ'da o günkü çalışmalarımızı bitirmiş, akşam otelde odalarımıza çekilmiştik. Benim odamın kapısı açıktı, bir kısım yazılar hazırlıyordum. Emin Beyin odası karşımdaydı ve kendisi istirahate çekilmişti. Gece 20.00 sıralarıydı. Birden son derece telaşlı, orta boylu, 19-20 yaşlarında bir genç bulunduğumuz katın holünde belirdi. Her halinden acele ettiği belliydi. Sanki birisi kendisini kovalıyormuş gibiydi. Açık kapıda beni görünce aynı telaşla 'Ahmet Emin Bey nerede?' diye sordu. 'Ne yapacaksınız Ahmet Emin Beyi, birşey varsa ben yardım edeyim' dedim. Aynı telaşlı ve heyecanlı haliyle 'hayır hayır, birşey yok' diye cevapladı ve olanca hızıyla merdivenleri inerek gözden kayboldu. (Bak: Hüseyin Üzmez'in olayla ilgili kitabı) *Suikast böylece Elazığ'da düzenlenmiş, bilmeden ben buna engel olmuştum.*

"22 Kasım gün Malatya'ya geldik. Vilayet binasının bulunduğu alanda otele yerleştik ve çalışmaya başladık. O günün özelliği Adnan Menderes'in aynı gün Malatya'da bulunmasıydı. Bu tesadüf çeşitli bakımlardan önem arzediyordu. Bir kere Yalman, Menderes'e karşı eleştirilerini yoğunlaştırdığı bir dönemde, Menderes'le bu ortam içinde yanyana gelmiş oluyordu. İkincisi Menderes'in o gün yapacağı ziyaretler arasında CHP il merkezini de ziyaret yer alıyordu. Partiler arasında ilişkilerin son derece kavgacı bir ortama sürüklendiği o dönemde böyle bir ziyaretin demokrasiden, barıştan yana bir görüşün sahibi olan Yalman ve biz gazeteciler bakımından önemiyse tarife sığmayacak bir değerdeydi. O nedenle biz çalışmalarımızın ağırlığını Menderes'in bu ziyaret ve temaslarına ayırmıştık. Nitekim CHP il merkezini ziyareti sırasında hep birlikte hazır bulunduk. CHP İl Başkanı Nüvit Yetkin'le il merkezinde yapılan sohbeti izledik. O dönemde bu ziyaret bunalımlı Türk demokrasisinin pek seyrek yaşadığı ve kısa ömürlü olan bahar havalarından birini oluşturmuştu. Dolayısıyla partiler arasında uygar ilişkileri daima teşvik etmiş olan Ahmet Emin son derece mutluydu. Bütün gün Menderes'le birlikte olduk. Akşam Başbakan için Malatya bez fabrikasında düzenlenen yemeğe de katıldık. Ahmet Emin Bey Menderes'in sağında oturuyordu. Karşılarında da ben bulunuyordum. Coşkulu bir yemekti. Bin kadar davetli vardı. Menderes son derece samimi bir tavırla herkesle ilgileniyor, espriler yapıyor, yeni bir dönem başlatmışcasına sıcak, yakın, umut verici bir tutum içinde görünüyordu.

"Yazı ve haber olarak birçok malzeme birikmişti. Bunları gazeteye bildirmek gerekiyordu. Bu gerekçeyle Menderes'den izin istedik ve saat 22.30 sıralarında yemekten ayrıldık. Beraberimizde şöförümüz Mehmet Mordoğan, fotomuhabiri Mustafa Baykal arabaya binerek yine meydanda bulunan postahaneye geldik.

"Malatya postahanesine 10-12 basamak merdivenle çıkılır. Postahaneye girdik. Müdür görevi başındaydı. Bizimle ilgilendi. İstanbul'la görüşmek istediğimizi bildirdik, derhal bize bir hat bağlattı. Kısa bir süre sonra Yazışleri Müdürü Melih Yener karşımızdaydı. Hemen girişte bir telefon kabini vardı. Görüşmeyi oradan yapıyorduk. Önce Emin Bey Menderes'in o günkü ziyaretleriyle ilgili izlenimlerini kapsayan başyazısı hakkında Yener'e bilgi verdi ve o günkü haberleri benim yazdıracağımı ilâve etti. Gündüzki mutluluğu sürüyordu. Son derece rahatlamış bir hali vardı. Birkaç cümle yazdırdıktan sonra kendisine 'Siz yorulmayın yazınızı da haberleri de ben yazdırırım. Arzu ederseniz siz otele gidin' dedim. Gerçekten yorgundu. 'İyi olur' dedi ve çıktı. Ben işe koyuldum. Birkaç dakika geçti geçmedi ki telefon kabininin camının dışardan vurulduğunu duydum. Döndüm açtım, Posta Müdürüydü. Müdür Bey sakin olmaya gayret ederek bana 'Kemal Bey, Ahmet Emin Bey biraz rahatsızlandı, sizi istiyor' dedi. Normal diye düşündüm, olabilirdi. Kapıdan çıktım. Dışarda merdiven başında 5-10 kişi vardı. Bunlardan biri bana doğru gelerek 'Ahmet Emin Beyi vurdular' dedi. Dünya başıma yıkılmıştı, merdivenlerden düşebilirdim. 'Nerde' diye sordum. 'Hastahaneye götürdüler' dediler. Bir araba buldular hızla yetiştim. Taa Elazığ'dan itibaren her hareketimiz izleniyordu. Örgütsel suikast planı gayet iyi ayarlanmıştı. Yemekten çıkışımız, PTT'ye gelişimiz iyi izlenmişti. Ve Hüseyin Üzmez postahaneden çıkan Ahmet Emin'in üzerine 6 kurşun sıkmıştı gecenin karanlığında...

"Hastahaneye vardığımda Ahmet Emin Beyi bir masanın üzerine yatırmışlar, başhekim Op.Dr. Selahattin Baş muayene ediyordu. Telaşla yanına sokuldum. Elimi tuttu, gözlerini hafif açarak, 'merak etme birşey yok' diyebildi. Emin Beyin karnında iki kurşun deliği vardı. İki kurşun da sağ elinin iki parmağının ucunu götürmüştü, bir kurşun baldırında yara açmıştı. Karnındaki kurşun delikleri tehlike işaretiydi. Beş dakika içerisinde Menderes ve beraberindekiler bir rüzgar gibi odaya girdiler. Menderes'in yüzündeki heyecan ve endişeyi bugün bile zaman zaman görür gibi olurum. Yanında İçişleri Bakanı Ethem Menderes, Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Kemal Yaşinkılıç vardı. Ben Emin Beyin başucunda bulunuyordum. Menderes endişe dolu yavaş adımlarla Ahmet Emin Beye yaklaştı, iki eliyle Emin Beyin sarkan elini avucunun içine aldı. Zor duyulan bir sesle 'Çok mustaribim, geçmiş olsun Ahmet Emin Bey' diye fısıldadı. Menderes ağlıyordu. Ahmet Emin Bey binbirgüçlükle gözlerini açtı, yanıbaşındaki ağlayan Başbakan'a 'Adnan Bey, şimdiye kadar işte bunu söylemek istiyordum' diyebildi. Menderes'in cevabı yine fısıltı halindeydi: 'Ben de şimdi anladım Ahmet Emin Bey.'

"Yalman derhal ameliyata alındı. Kısa bir süre sonra müjde biçiminde bir haber geldi. Operatör Doktor Selahattin Baş Emin Beyin hayatının kurtulduğunu bildirdi. Karnında yapılan operasyonda iki kurşun değil tek kurşunun göbeğin sağından girip solundan çıktığı, kapatılıp dikildiği anlatıldı. Sağlık durumunun da Menderes'e ve bize iyi olduğu ifade edildi. Menderes'in emriyle gece saat 24.00'den sonra büyük soruşturma ve insan avı başladı. Savcı Dinç daha hastahanede, benim ifademi alarak işe koyuldu. Ameliyat sürerken beni çift yataklı bir odaya davet etti ve olayı anlatmamı istedi, anlattım. Bir gün sonra olay aydınlandığında, savcı Dinç bürosunda 'kuşkular senin üzerinde toplanıyordu' biçiminde bir açıklama yapmaktan da kendini alamadı.

"Menderes kesin emirler vermişti. Olay o gece aydınlanacaktı. Hatta sabaha karşı soruşturmanın bir bölümüne bizzat katıldı.

"Ankara'dan özel polis timleri ve Emniyet Genel Müdürü Kemal Aygün Malatya'ya getirildiler. Polis en yakın görgü tanıklarından gece bekçisi Osman'ın açıklamaları üzerine bir kişinin postahanenin yanındaki sokağa doğru koştuğunu belirledi ve 200 metre kadar aşağıda da duvara dayalı bir bisiklet buldu. Uzmanlar bisikleti incelediler, didonda taze bir kaynak izine rastladılar. Sabaha karşı Malatya'daki tüm kaynakçı ustaları yataklarından kaldırılıp getirildiler. İçlerinden biri kaynağı kendisinin yaptığını ve bisikletin de duvarcı Şerif Dursun'a ait olduğunu söyledi. İpucu bulunmuştu. Şerif Dursun yakalandı ve örgüt de meydana çıkarıldı.

"Bence olay yeminli bir sağ örgütün tarihe malolmuş eylemidir. Olayın her safhasında bu gerçek hiçbir biçimde saklanamayacak bir aydınlıktadır."

Nitekim, bazıları sonradan aklanacak olan sanıklar içinde *"Sebilürreşat"* dergisi sahibi *Cevat Rıfat Atılhan*, *"Büyük Doğu"*cu *Necip Fazıl Kısakürek*, *"Serdengeçti" Osman Yüksel* de bulunacaktı. Bunlar, aşırı sağın temsilcileriydi o dönemde...

Dava başlarken, *Menderes* Mersin'e geçecek ve 25 Kasım'daki il kongresinde eski tutumunu değiştirerek *"irtica"* yeren uzun bir konuşma yapacaktı.

Ankara'ya alınan dava 17 Kasım 1954'de sonuçlandı. 9 sanık önce idama, sonra 20 yıla hüküm giydi.

Ve böylece *"Yalman Dosyası"* da kapandı gitti.

Acaba kapandı mı? □

Hüseyin Üzmez: Kendisine "Pişman mısınız?" sorusunu soranlara "Ben Ahmet Emin Yalman'ı vurduğum zaman vatanıma, milletime, devletime ve mukaddesatıma yürekten bağlıydım; bugün de bağlıyım." diyor. (Üzmez, "Yalman Davası"nda.)

Çağdaş demokratik sol

Özal 6 ay dolmadan "Buraya kadar" deyip, "banker iflâsında" olduğu gibi, bırakıp gidecek mi? Göstergeler kötü. Tabii paniğe gerek yok. Ama Özal'ın gözü kapalı destekçisi holding basını bile feryada başladı. Son Nisan ayında, Türkiye tarihinde görülmemiş korkunç fiyat artışı (yüzde 8,4), memura, işçiye verilen bir yıllık zammı aldı götürdü. Esnaf zaten, (Özal'a oy veren sağ elini tezgaha vurmaktan) neredeyse kolunu koparacak. Köylüyse, taban fiyatına bakıp bakıp, günde 2 paket zamlı cigara içmekten tıknefes oluverdi. Ama Allahı var, Özal herkesi mahvetmedi. Bir gurup ticaret adamıyla yolunu yordamını bulup ithalatı, ihracatı yürüten iş adamı zevkten pespembe. Öyle ki, bu iş adamlarının iki tanesinin, Başbakanla İran'a gidip dönerken THY hostesinin şapkası içine su doldurup kızla dalga geçip onu ağlatacak kadar keyifleri yerinde (Cumhuriyet Siyaset 84 eki 7.5.1984).

Haydaaa, bu arada (enflasyon indikçe inecek) denen banka faizleri de artmaz mı? Demek ki Özal itiraf ediyor: Zamlarla pahalılık önlenmezmiş. Şimdi ister misiniz sayın Özal, bankerleri batıran ve neredeyse 5 yılını da doldurmakta olan 24 Ocak mucizesi(!)yle, sadece holdinglerin ayakta kalacağını, halkınsa, 40 liralık ekmeğe bile muhtaç olacağını anlayıp "Arkadaş, ben yanlış yapmışım, 5 yıldır hata etmişim, benim yolum tek yol değilmiş" deyip, bu kere de "Bana 5 yıl daha süre verin. Bir de devletçi ekonomi uygulayacağım" diye ortaya çıkıversin. Malum ya, üstad, sağda solda ne kadar güzel şey varsa, hepsine sahip çıkmakta ustadır. Liberalizmin canına okuyup çanına ot tıkadıktan sonra, belki de şimdi devletçiliğin ve hatta sosyalizmin canına okumak için, onlara da sahip çıkıverir.

Olan gariban halka oldu. Çok aldatıldı bu halk ama, 6 ayda aklını başına devşirtenini ilk defa görüyor. Bu da bir kârdır.

Mehmet BİRKAN/AYDIN

Dünya tarihi için ilerleme adeta bir kuraldır

Geçen yıllarda okuduğum ve bir yazarlar kurulunca kaleme alınmış "La revolution scientifique et technique et la societe" adlı kitabın sonlarına doğru ilginç bir yorum vardı. Bu yorum sanayiini kurmamış hiçbir ülkede demokrasinin yaşayamayacağı ya da yaşamadığı şeklindeydi. İşte Latin Amerika ve bazı Afrika ülkeleri ve öteki bazı ülkeler. Bir bakıma demokrasiyi sanayinin bir işlevi olarak görmek, ikisi arasında koşutluk kurmak olanaklı.

Bazıları demokrasiyi ve sanayinin kurulmasını tarihsel uzun bir süreç olarak görürken bazıları politik ve ekonomik yönetimde usta kadroların bu süreci çok kısaltacağı, hatta böyle bir usta kadronun bunda bir sıçrama sağlayacağı görüşünde. Aslında iki görüş de doğru.

Nasıl bir süreç gelişimi, nasıl bir kadro?

Son yirmi yıldır dünya ekonomisinin ve Türkiye ekonomisinin bir bunalımda olduğunu kabul ederek, göreli olarak, kısa erimde bunalımdan çıkmak için nasıl bir yöneliş?

1929 yılında en keskin şeklini alan, günde düzinelerle işadamının canına kıydığı bunalımı, Amerika, Keynesçi ve devletçi düzenlemelerle atlattı. Hemen izleyen yıllarda devletçiliği devletin resmi ilkesi durumuna sokan Türkiye bu bunalımdan hiçbir pay almadığı gibi bir büyüme içindeydi.

Çağdaş Türkiye'nin doğuş aşamaları devletçilik çekirdeğine göre oluşmuş, zihinler, kadrolar ona göre yönlendirilmişti. Bazıları bu doğruları gözardi edip Avrupa'yla karşılaştırarak devlet kadrolarının onlara göre şu kadar katı olduğunu yazıyor. Ama KİT'ler ve devlet kuruluş ve ekonomik kurumları ekonominin çekirdeği, gövdesi olagelmiş ve ne denli istemeyenler çıksa da böyle olagidecektir.

Demokrasinin ve sanayinin gelişmesi bir süreçtir. Köy Enstitüleri'nin ilk tohumları Tanzimat dönemlerindeki düşün adamlarınca atıldı. Jön Türkler, İttihat ve Terakki bugünkü ilericiliğin ilk düşün babaları oldular. Zigzaglar, gelgitler, çelişkiler içersinde, ama hep ileriye doğru akan bir süreç. İleriye doğru, çünkü her kişi birçok bakımdan ana-babasından ileri, çocuğundan geridir. Dünya tarihi için ilerleme adeta bir kuraldır.

Prens Sabahattin'in kapitalistleştirme düşünleri de ilericiliği simgeliyordu. Onun bu görüşleri daha sonraları kültürel muhafazakârlarca benimsenmiş; kültürel ilericiler ise bürokrasiyle özdeşleştirilmiş; sokaktaki adamın kafası karmakarışık olmuştur.

Önümüzdeki toplumsal ve tarihsel aşamalarda yeni sentezler görülüyor.

Dünyadaki ve Türkiye'deki ilerleme sürecek. Geri ülkelerde sanayileşme sancıları hep çekiliyor. Türkiye, sanayinin zaten kurulmuş olan kısmında geleneksel teknolojileri sürdürebilir ama yeni kurulacak alanlarda en ileri teknolojilere yönelmek zorundadır.

Otomasyonun yaratılmasında bunalımın, ekonomik durgunluğun rolü olmuştur. Bu, özellikle, maliyet düşürücü yükleme ve aktarım sistemlerinde otomatikleşmeyi, ama beraberinde de yeni toplumsal sorunları getirdi... Yeni sentezler, yeni çözümler gelecek.

Demokrasi ve sanayileşme arasında ve bu ikisi için kadro kurma, emekçi kitlelerin çalışma, birarada bulunma ve günlük yaşam biçimleri arasında belli etkileşimler dünyanın tüm ülkelerinde yadsınmaz olgular olarak görülmektedir. Bu sonuçta güncel koşullara göre uzun ya da kısa erimli ileri doğru bir süreçtir. Bizler ve çocuklarımız bu süreci yaşayacağız ve ileriye doğru yeni sentezler belki de zorunlu olarak doğacak.

Yüksel DEMİREKLER/ANKARA

DSP ya da başkası...

SODEP ve Halkçı Parti sözcülerinin **Yeni Gündem**'deki açıklamalarını okuyunca, bu iki parti dışında, yeni bir oluşumu hazırlayanlara hak vermemek elde değil. Gerçekten de sosyal demokrasinin ne denli yetersiz kadrolar elinde kaldığını görmemek olası değil. Bu bakımdan yeni ve güçlü bir oluşumun varedilebilmesi için başlatılan çabaları (DSP ya da başka) tümü ile olumlu buluyorum.

Ancak, DSP'yi oluşturma çabalarının bu denli yavaş sürmesini ve açıklama yapmaktan kaçınılmasını anlayamıyorum. DSP'yi tabandan oluşturma konusundaki çabayı benimsiyorum. Ancak, geçmişte HP ve SODEP'e katılmış olanlara da DSP'nin kapıları açık olmalıdır. Solda birlik böyle sağlanır.

HP ve SODEP için artık birleşme gündemden çıktığına göre, demokratik solun yeni gündeminde, artık yeni bir çatı altında birleşmek ön sıradadır.

DSP bunu başarırsa, kazanan sadece DSP değil, tüm demokratik sol ve halk olacaktır.

Metin DEMİRCİ/ADANA

Solun bir çatı altında toplanması

Türkiye'de dün olduğu gibi, bugün de kavram karmaşasına düşmüş sol'un bundan kurtarılması; demokrasi kavramına ve süreklilik ilkesine, ekonomik alternatif çözümlerine, kendi güvenilirlik ve kişiliğine açıklık ve netlik getirmesi açısından gereklidir. Bunu halkımıza benimsetebilmenin yolu da, sözü edilen açıklık ve netlikten geçer. Yüceltici amaçlara ancak yüceltici araçlarla varılabilir. Sosyal demokrasi veya demokratik sol, toplumdaki işlevini yerine getirirken, (buradaki sol'un — sosyalizm— komünist ülkelerdeki veya oradaki partilerin "sosyalizm" anlayışı olmadığı açıktır) bu kavram karışıklığını bilmeyerek de olsa yaratanlar solun bir çatı altında toplanması gerektiğini söyleyenlerdir.

Koşullara teslim olan ve giderek merkeziyetçi bir tutum kazanan statükocu sözde sosyal demokratlarla; demokrasiyi kendi amaçları için araç olarak gören sol'un, çağdaş demokratik sol'dan (sosyal demokrasi) ayrılıklarını açık ve net olarak halkımıza anlatmak gerekir. Sorun; demokrasinin Türk ulusuna aşama-aşama ve ne zaman verilmesi değil, demokrasinin alınıp verilen bir meta olmaktan nasıl çıkartılacağıdır.

Demokrasiyi kendi amaçları için araç olarak gören solla, olabildiği kadarıyla yetinilmesini isteyen sol, nasıl olur da çağdaş demokratik sol bir çatı altında birleşebilirdir. Halkımız bu farkları o zaman nasıl anlar? Haksız olarak oy vermemekle nasıl suçlanabilir?

Evrensel demokrasinin o güzel havasında Türkiyemiz'in ekonomik alternatif arayış ve çözümleri, hem Türkiye'nin demokratik soluna, hem de dünya uluslarına ve dünya barışına yeni bir umut ve boyut kazandıracaktır.

Faruk GERGER/Bakırköy-İSTANBUL

DSP'yi görmeden...

Sağda ANAP-DYP kapışması için, "Sonunda Doğru Yol ANAP'ı yenerek kazanacak" diyorsunuz. Bu görüşe katılmak mümkün.

Ya peki solda durum ne olacak? HP mi? SODEP mi? DSP mi? Şimdi, eski tabanlarını değiştiren insanların ağzı HP ve SODEP'ten yandı. DSP'yi üfleyerek bekliyorlar. Eğer DSP (Demokratik Sol Parti) beklentiyi iyi kavrar ve yeni bir anlayışla güçlü bir biçimde, gecikmeden ortaya çıkarsa, kitleyi arkasına alır, götürür.

Ama DSP'de öncekiler gibi olursa, ne gerek var yeni bir kuruluşa? Bu nedenle DSP'yi kurmaya çalışanların sırtındaki tarihsel yük büyüktür. Ama o ölçüde de onurlu ve büyük bir görevdir bu.

Bu nedenle, DSP'yi görmeden soldaki duruma doğru bir teşhis koymak mümkün olmayacaktır.

A.Hamdi DURAN/Mamak-ANKARA

Yeni bir bakış açısı

Yeni Gündem'i, Türkiye'de demokrasinin yeniden inşa edileceği önümüzdeki dönemde sağda olsun, solda olsun geçmişin, günümüzün ve geleceğin sorunlarını, eleştirici bir gözle ele alıp değerlendirecek herkese sayfalarını açması nedeniyle kutlarım.

Dileğim, 1. sayının son sayfasında yeralan "**Yeni Gündem** görüş açıklayacak, düşünce geliştirecek ve bilgi üretecek bütün demokratlar için bir forum olmak istiyor" cümlesiyle biten "Çağrı"nızdan geri dönmemenizdir.

Ben kısaca Aydın Köymen'in "Sol, yeni çözümler üretemeyen partilere mahkûm olmamalı" başlıklı makalesinin üzerinde durmak istiyorum. Günlük basında yazı yazan birçok aydın sol olarak, sadece kendisine "sosyal demokrat, demokratik sol" diyen partileri ya da çevreleri görmekte ve değerlendirmelerinde sadece bu görüş sahiplerini dikkate almaktadırlar. Oysa, Köymen makalesinin başlığıyla dahi bu anlayışı aşmakta ve yeni bir bakış açısıyla solda sosyalist düşüncenin de olduğunu ifade etmektedir.

Köymen'in yazısı soldaki birçok konuyu tartışma gündemine getirmektedir. "Bugün Türkiye'de sol, bir bunalım yaşamaktadır. Sol bunalımın nedenlerini kendinde aramalıdır" diyen Köymen yazısını şöyle noktalıyor: "İktidar çıkmaz sokağın sonuna geldiğinde, eğer toplum, önünde demokrasi ve sosyalizm temelinde oluşmuş beklentilerine uygun, tutarlılığını gördüğü ciddi bir alternatif bulamazsa, yeni bir kaosun içine düşüleceğinden ve birilerinin çıkıp demokrasiye hepten paydos demelerinden korkuyorum. Özgürlükçü, demokrat, çağdaş bir sol."

Gerçekten de, sosyalist partinin kurulması Türkiye'nin acil bir ihtiyacıdır. Sosyalist bir partinin kurulması, HP, SODEP ve yeni kurulacağı söylenen DSP'nin arasındaki suni ayrılıklara da son verecektir. Bugün Türkiye'nin bünyesi üç sosyal demokrat partiyi çekecek güce sahip değildir, böyle üç partiye de ihtiyaç yoktur. Asıl ihtiyaç, güçlü bir sosyal demokrat parti ayrıca güçlü bir sosyalist partidir.

Halil GÜNGÖRMÜŞ/Polatlı-ANKARA

DÜZELTİ

Yeni Gündem'in 1. sayısının 32. sayfasında George Orwell bölümünün 'Giriş''inde Orwell'in ölüm tarihi sehven 1949 olarak verilmiştir. Doğrusu 21 Ocak 1950 olacaktır.

*2. sayıdaysa, Sina Akşin'in yazısında 35. sayfa son paragrafın 7. satırında "**olası**" sözcüğünden sonra şu bölüm eklenecektir:*

*"...karşılıkları öneriliyor. Bakıyorsunuz, **halletmek** yerine **çözümlemek, mümkün** yerine **olası**..."*

Yine 2. sayının 36. sayfasında Cihat Özaydın'ın yazısının 15. satırı şöyle olacaktır:

"...egemen ideolojinin dışındaki be-..."

Bu düzelti hatalarından dolayı okurlarımızdan ve yazarlardan özür dileriz.

Toplum

2 "Yalman Dosyası" Kapandı mı?

OkurForumu

4 Mektuplar

İç Politika

7 Mehmet Keçeciler: Bizi Prens Sabahattin çizgisinin devamı olarak görebilirsiniz
8 Nadir Nadi: ANAP'ın yükselişi arızi bir olaydır
9 İdris Küçükömer: Özal balıkla denizaltıyı birbirine karıştırıyor
10 Tarık Buğra: ANAP fire verse bile bütünlüğünü koruyacaktır
12 Şener Battal: Özal 1985'de iktidardan kaçışı programlıyor
13 ANAP'ın bedenine tıpatıp oturan elbise: Kocaeli raporu
15 Asaf Savaş Akat: Solun tarihi kökenleri yöneticilerde değil yönetilenlerde aranmalı
16 Aydın Köymen: Sosyal demokrasi, sosyalizm ve demokrasinin arasına giremez

Fırça

17 Latif Demirci'nin yaratıcı memurları

Dünya'da

18 Jülide Ergüder: İsrail'in kutsal terörü
24 Hasan Esat Işık: Türk-Yunan ilişkilerinde kim daha "sabırlı", kim daha "hoşgörülü"

İktisat

25 Korkut Boratav: hangi iktisat politikası doğrudur
26 Seyfettin Gürsel: Yaşasın piyasa
27 Alain Minc: Altmışsekizci bir kapitalizm için
28 Yılmaz Akyüz: İthal ikamesi tekrar gündeme gelecektir
30 Şener Özşahin: Kalkınma ve sosyal teknoloji

Kültür/Sanat

32 Asaf Savaş Akat: Jacques Monod'nun Türk aydınına uzattığı el
33 Ali Bulaç: Yerli kültürler sorunu ve aydın yabancılaşması
34 Orhan Barlas: "Edebiyat ayrı, politika ayrı" mı
35 Mete Tunçay: Franz Oppenheimer ve "Devlet"
35 Dinçer Kaya: Kıbrıs Tarihinden Sayfalar
36 Tayfun Erdem: Batı Berlin'de "Türkiye Kitap Haftası"
37 Nejat Bayramoğlu: Vasıf Öngören ve Türk Tiyatrosu'ndaki yeri
38 Süleyman Bulut: Vasıf Öngören'in ardından
38 Ahmet Oktay: Kan ve Gül hem başarılı hem çaresiz
39 Roman'ın "Romanı"

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen: Murat BELGE

Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER
Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY
Yayın Kurulu: Murat BELGE, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Behiç AK, Asaf Savaş AKAT, Osman BALCIGİL, Orhan BARLAS, Şener BATTAL, Nejat BAYRAMOĞLU, Murat BELGE, Korkut BORATAV, Ali BULAÇ, Süleyman BULUT, Havva CAN, Latif DEMİRCİ, Jülide ERGÜDER, Tayfun ERDEM, Ferit ERKMAN, Turhan GÜNAY, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Hasan Esat IŞIK, Dinçer KAYA, Hakan KENİ, Aydın KÖYMEN, Ahmet OKTAY, Tan ORAL, Vecdi ÖRKÜN, Şener ÖZŞAHİN, Ayşen TAŞKENT, Sofu TUĞRUL, Mete TUNÇAY, Fatma YILMAZ.

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL, 1 Yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 6.360 TL ($ 20), 1 yıllık 12.720 TL ($ 40), Amerika yıllık 16.800 TL ($ 50)

Cicim ayları biterken

Cicim ayları bitti. Günlük basından izlemek mümkün bunu; 6 Kasım'dan beri Özal'ın ve ANAP'ın **'misyonu'** üzerinde pespembe öngörülerle amigoluk yapan kalemler bile, yavaş yavaş hükümetle aralarına mesafe koyma manevrası içindeler. Evlerde konuşulanlardan, çarşıda, pazarda, sokakta konuşulanlardan da anlaşılıyor, "görelim bakalım, neler yapacak" beklentisinin sona erdiği. Vatandaşlar, "yine gördük göreceğimizi" havasına girmiş durumdalar... Bir yandan Başbakanın ekonomik alandaki vaadlerini gün be gün inandırıcılıktan uzaklaştıran gelişmeler, bir yandan muhalefetin kısır eylemsizliği yaşanıyor.

Demokrasiye geçiş süreci'nin özel koşullarında, canlı bir siyasi tartışma ortamı yaratıp muhtemel çözümler üretmenin güçlüğü bir yana; muhalefetin bu yetenekte olduğu da, şimdilik herhalde söylenemez. Böyle olunca, eski alışkanlıkların, eski saplantıların önyargıları, eski içgüdüleri harekete geçirmesi; bunların, yer yer bir takım temennilerle kolkola girerek iktidara kader ve ömür biçmesi, görülmedik şey değil bu ülkede. Özellikle -kimimizin, zamanında içinde yeraldığı- bir kısım **'sol'**un geçmişinde, bir sabıka kaydı gibi duran böylesi eğilimlere pabuç bırakmamak, ona yandaş toplama imkânı vermemek gerekiyor.

Artık öğrenmiş olmalıyız; demokrasi, şimdiye kadar hep yönetenlerin bir armağanı olarak topluma **'verildiği'** için, sürekli vesayet altında kaldı. Doğaldı bu da. Hangi ebeveyn aldığı armağanı -değerini öncelikle kendisi bildiği için- çocuğunun nasıl kullandığını gözetmeden, kollamadan unutmak geniş-yürekliliğini gösterir?... Ama demokrasi, önünde sonunda, kaderi çocuğun merak ve kaprislerine bağlı herhangi bir oyuncaktan daha değerli birşeydir. **'Armağan'** olamayacak kadar değerli. **'Sunucularına', 'kurucularına'** bir **'kollama'** yetkisi bile tanınamayacak kadar değerli..

Dolayısıyla **'demokrasiye geçiş dönemi'**ne sorumlulukla sahiplenmek gerekiyor. Eğer bu dönemi bir **'sınav'** gibi değil, ama demokrasiyi **anlayarak** ve **kullanarak** yaşayabilirsek; tarihin (geçmişten geleceğe giden süreç anlamına tarih) Türkiye'yi getirdiği 12 Eylül dönemecini, -örneklerini 27 Mayıs'ta, 12 Mart'ta gördüğümüz gibi- **'sineye çekme'**lerin biriktireceği sorunları da beraberimizde taşımak zorunda kalmadan, geleceğe bağlayabiliriz. O halde, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokrasiye inanan herkes için; yalnız kendisi adına değil, karşıtı adına da kullanılması gereken bir sorumluluk sözkonusudur.

Bu sorumluluk içinde, doğallıkla muhalefetin görevi çok daha ağır. Demokrasiye sahip çıkmak önce onun kurallarını kabul etmek olduğundan, muhalefet, hem seçimle işbaşına gelen iktidarı içine sindirmek zorunda; hem de o iktidarın, sürekliliğini sağlayabilmek uğruna, yaptırım gücüyle yaşanan koşulların özelliğini bağdaştırmak üzere girişebileceği muhtemel yanlışlıkları önlemek durumunda.

ANAP kadrolarının demokrasi konusunda açık-seçik bir projeleri olduğu herhalde söylenemez. Özal ve ekibi, daha çok -samimiyetle olsa gerek- inandıkları bir ekonomik programla iktidarlarını sürdürebilecekleri, uzatabilecekleri inancındaki bir siyasi hareket görünümünü veregeldiler hep... Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler'in Aydın Köymen'in sorularına verdiği cevapları okuduğunuzda, bunu belirgin bir şekilde göreceksiniz. Öte yandan Başbakan Özal'ın da son günlerde yaptığı iki önemli açıklama, muhalefetin (parlamento içinde ya da dışında) ANAP adına da demokrasinin sorumluluğunu yüklenmesi gerektiğini ortaya koymuyor mu?.. Özal, **Financial Times**'a verdiği demeçte, dünya kamuoyuna karşı, Türkiye sınırları içinde hiç yakınmadığı 1982 Anayasası'nın "elini kolunu bağladığını" söylüyor. Son basın toplantısındaysa, aynı anayasanın 74. maddesindeki **'Dilekçe Hakkı'**nı kullanan bin beşyüzü aşkın (listelerin bir kısmı gününde toplanamadığı için imza sayısı basında 1260 olarak çıktı) insanımızın TBMM Başkanlığı'na yaptıkları başvuruyu, "demokrasinin delili" olarak gösteriyor. Başbakanın bu iki açıklaması arasında, en azından niyet bakımından, iktidarını ve etkinliğini kullanmada bir **'çifte standart'** anlayışı farkedilmiyor mu?... Öyleyse ANAP iktidarını, niyeti ne olursa olsun, demokrasiyi algılama ve **'geçiş dönemi'**ni esenlikle tamamlama sürecinde tek başına, daha da önemlisi **'kendi başına'** bırakmamak muhalefetin birincil görevidir.

Yeni Gündem'de, ilk sayısından beri, üzerinde durmaya çalıştığımız, gereğini yerine getirmeye çabaladığımız şey, muhalefete düşen bu görevin duygulardan, niyetlerden, amaçlardan değil; nesnel koşulların dosdoğru ve bilimsel irdelenişinden kaynaklanmasına katkıda bulunmak. O nedenle bu sayımızın ağırlıklı konusunu, altı ayını doldurmuş da olsa ANAP iktidarı oluşturuyor.

Bugün kuşkusuz Türkiye'nin ekonomik sorunları -Başbakanın tüm vaadlerine ve iddialarına rağmen- giderek ağırlaşmaktadır. Ekonomik sorunların, hele bizim gibi demokrasiyi öğrenmeye çalışan bir ülkede siyasal rejim açısından ne büyük açmazlar yarattığı ortadadır. Bu açmazlar giderilemediği sürece, demokrasi de -niyetler ne kadar iyi olursa olsun- vesayetlerden kurtarılamaz. Dolayısıyla öğrenilemez; yani yaşanamaz... Türkiye'de demokrasi özlemi bir **'aydın fantezisi'** de değildir. Bunu da, daha Birinci Meşrutiyet'ten beri öğrenmiş olmamız gerekir sanıyoruz. Demokrasi, bu devletin -anayasalara 12 Mart'la giren deyimi anmanın şimdi tam sırası- "ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün" olarak yaşayabilmesinin de, bize göre biricik koşuludur.

Böylece bu ülkenin insanları olarak, tek tek herbirimizin üzerine düşen sorumluluğun çerçevesi, olanca genişliğiyle beliriyor: İktidarı yaptığı yanlışlardan dolayı, gerektiğinde kıyasıya eleştirirken, bu eleştirilerin aşındırması karşısında onu, kendi kendini koruyacak bir demokrasiye ulaşmamızı sekteye uğratacak hatalara düşmekten de esirgemek.... Bu tür bir muhalefetin yöntemi, önyargısız, ard niyetsiz teşhislerden, ve öz eleştiriden korkmayan tutumlardan damıtılacak bir arayış olabilir ancak. Ekonomide ya da politikada, onca sözü edilen **'alternatifler'** ancak böyle bir arayışla bulunabilse gerektir.

Bu arayış, ürünlerini verebilmek için demokrasinin asgari koşulu olan çok sesliliğe muhtaç elbette. ANAP iktidarının arabesk liberalizmininse, kendisinin de yaşama imkânı olan bu çok sesliliğe ne ölçüde arka çıktığı, imkân sağlamaya çalıştığı pek belli değil. İşte bu yüzden asıl yük, asıl sorumluluk, asıl fedakârlık muhalefetin sırtında. Ama hedef demokrasi olunca yapılacak fedakârlık bir **'ödün'** gibi algılanabilir, küçümsenebilir mi?...

TURHAN ILGAZ

ANAP üzerine...

Anavatan Partisi iktidarı, görünür bir alternatifin yokluğunun verdiği rahatlık içinde uygulamalarını sürdürüyor. Muhalefetin siyasi planda anlamlı bir varlık gösterememesi, Özal ve ekibine yöneltilen eleştirileri de bir ölçüde havada bırakmakta. Ama asıl önemlisi, eleştiriler iktidarı etkileme gücünden yoksun kaldıkları sürece, ortaya diyaloğu, dolayısıyla anlamayı ve anlaşmayı imkânsız kılan bir durum çıkıyor. ANAP hakkında, ANAP üzerinde, kendilerinin de karşıtlarının da söyledikleri giderek kalıplaşıyor, klişeleşiyor. Bu kalıpların katılaşması, hem iktidarın hem de muhalefetin birbirlerini etiketleyip bir tarafa kaldırmaları bizce hem yanlış, hem de erken.

Özal ve ekibinin, parti içi sürtüşmelerin, tartışmaların da gösterdiği gibi, halen bir kimlik arayışı içinde oldukları düşünülürse ANAP'ın —hakkında verilmiş kararların ötesinde— irdelenmeye, üzerinde düşünülmeye değer bir siyasi hareket olmayı sürdürdüğü söylenebilir.

Bu sayımızda ANAP'ı bu anlayışla ele almaya çalıştık. Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler, arkadaşımız Aydın Köymen'in sorularına cevap verirken ANAP'ı çözmeye çalışanlara yeni bir malzeme sağlıyor. "Bizi," diyor Keçeciler, "Prens Sabahattin çizgisinin devamı olarak görebilirsiniz"... Sonra, değişik görüşlerin temsilcisi olmuş aydınlarımızın, düşünce üretmiş insanlarımızın Özal ve partisi hakkındaki değerlendirmeleri var. Bir de bir rapor: Kocaeli Ticaret ve Sanayi Odası'nca, daha siyasi partiler kurulmadan önce hazırlatılmış bir araştırma. Kocaeli'nin sosyo-ekonomik yapısından ve bu yapı içinde yıllar boyunca şekillenmiş siyasi davranışlardan yola çıkan bu belge, bu sanayi bölgesinde nasıl bir partinin çoğunluğu alabileceğini araştırmayı hedefliyordu. Rapor, göreceğiniz gibi, sonuçları itibariyle sanki biçilmiş bir elbise gibi ANAP'a oturmaktadır.

***ANAP üzerine** oluşturmaya çalıştığımız bu dosyanın tam bir portre çıkardığı söylenemez. Ama ANAP olgusu üzerine güncel siyasi tartışmanın dışına çıkarak düşünmenin, hem demokrasinin hem de sol'un geleceği bakımından vazgeçilmez bir uğraş olduğuna inanıyoruz.*

Mehmet Keçeciler: Bizi Prens Sabahattin çizgisinin devamı olarak görebilirsiniz

"ANAP'ın devamlı olarak vurguladığınız niteliği 'yeni' bir parti olması. Bu yenilikten kastınız ne?"

— Biz eski partilerin devamı değiliz. Bize yenilik vasfını kazandıran birinci unsur budur. Bilmenizi isterim; bize eski partilerin devamı olmamız, eski partileri yeniden canlandırmamız teklif ve telkin edilmiştir. Bunları kabul etmedik. Tamamen yeni ilkelere sahip bir siyasi teşekkül kurmak istedik. Kurduğumuz siyasi partiyi de eski 4 siyasi partinin tabanına açık tuttuk. Bize gelenlerin siyasi geçmişlerine bakmadan, ehliyet ve liyakatlarına göre partimizde belli kademelerde görev verdik. Biz bir şemsiye açtık. Bu şemsiyenin altına toplananları hiçbir ayrıma tabi tutmadık.

Bize yenilik vasfını kazandıran diğer unsur da görüşlerimizdir. Partimizi tanımlarken üç ana ilke tespit ettik. Hem milliyetçi ve muhafazakârız, hem sosyal adaletten yanayız, ekonomide de özel teşebbüsten yanayız. Bu ilkelerin birarada bulunması bize göre önemli bir yeniliktir.

"Organik olarak geçmişteki siyasi kuruluşlarla bir ilginiz olmadığı yolundaki iddianızı anlıyorum. Ama en azından düşünce düzeyinde geçmişle bir ilişkiniz olması lazım. Herhalde gökten inmediniz. Sizin için sözkonusu olan, geçmişteki siyasi düşüncelerin bir sentezi mi acaba?"

— Tabiî, ANAP'ı aynen böyle tanımlayabilirsiniz. Zaten geçmişteki bölünmelerin büyük bir kısmı suniydi. 70'li yıllarda yaşanan acı deneylerin ışığında, geçmişteki siyasi düşünceleri senteze ulaştıran bir partidir Anavatan.

"Sayın Keçeciler, herhalde sınırları çok geniş de olsa bir geleneğin temsilcisi olmanız lazım..."

— Şüphesiz hiçbir fikir birdenbire ortaya çıkmaz. Fikirler çeşitli safhalardan geçerek zaman içinde oluşur. Biz henüz bu konuda bir araştırma yapmadık. Ama kabaca bir değerlendirme yapılırsa, geçmişteki siyasi düşüncelerle birçok yönde çeşitli benzerlikler bulunabilir. Biz geleneklerimize bağlıyız diyoruz. Ama bundan kastımız bilime ters düşmeyen, teknolojik gelişmeyi gözardı etmeyen gelenekler. Bu anlamda biz muhafazakârız.

Ekonomi konusundaysa tamamen yeniyiz. Ekonomiye ilişkin birçok düzenlemeyi, bir çırpıda değiştirmekte hiç tereddüt göstermedik. Teknolojiye bakış açısından yeniyiz. Yeni teknolojileri kolaylıkla içimize sindirebiliyoruz. Müspet ilimlere karşı çok açığız ve ekonomiyi de bir bilim olarak görüyoruz. Henüz berraklığa kavuşmamış konulardaysa eskiden beri benimsediğimiz tezlerin, görüş olarak devamından yanayız.

Üç ayaklı bir model

"Sizi daha iyi tanımlayabilmek için izninizle birtakım kriterler kullanacağım. Örneğin Osmanlı'nın son döneminde bildiğiniz gibi iki ana akım vardı: Birincisi merkeziyetçi, bürokratik, devletçi İttihat ve Terakki, ikincisi de Prens Sabahattin çizgisi. Ademi merkeziyetçi, liberal. Önünüze böyle bir ikilem konulunca, siz kendinizi hangisine daha yakın bulursunuz?"

— Şimdi biz bir kere ekonomide devletçiliğin tamamen karşısındayız. Merkeziyetçi devlet yönetiminin çok pahalı bir idare şekli olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Bu yönlerimizle bizi *Prens Sabahattin* çizgisinin bir devamı olarak görebilirsiniz. Ama *Prens Sabahattin* gibi federatif bir devlet yapısından da yana değiliz. Biz iki hususu öngörüyoruz: Birincisi, merkezi otoritenin yetkilerinin bir kısmını seçimle işbaşına gelmiş mahalli idarelere devrederek yürütmeyi gerçekleştirmek. İkincisi de, merkezdeki yetkileri merkezin taşradaki organlarına devrederek yürütmeyi gerçekleştirmek. Bunun yanında tabiî bir de daha az yetkilerle, geçmişe göre daha az yetkilerle donatılmış, bir merkez organıyla yürütmeyi gerçekleştirmek. Görüldüğü gibi bu üç ayaklı bir model. Geçmişten farklılığı da mahalli otoritelere daha fazla yetki tanınması.

Milli birlik ve bütünlüğü geçmişte büyük tehlikelere maruz kalmış Türkiye'de, şimdilik seçimle işbaşına gelmiş mahalli idarelerin yetkilerinin daha fazla geliştirilmesini sakıncalı buluyoruz. Ama merkezi otoritenin yetkilerinin önemli bir kısmının taşradaki ajanlarına devredilmesi yolunda çok hızlı bir icraatın içindeyiz. Bugüne kadar yaptıklarımızı bile, bir reform olarak nitelendirmek mümkündür.

"Siz 12 Eylül'den önce bir partinin Konya Belediye Başkanı'ydınız. Bu partinin ideolojisinin temel taşlarından birisi faize karşı olmaktı. Şimdi, Genel Başkan Yardımcısı olduğunuz partiyse, faizi, ekonomi politikasının temel araçlarından biri olarak kullanıyor. Bunu nasıl izah ediyorsunuz? İdeolojinizde bir değişiklik mi oldu?"

— Bakın şöyle anlatayım: o dönemde faiz oranı bizzat hükümet tarafından tesbit ediliyordu. Dolayısıyla gerek faize, gerekse faiz oranına ilişkin sorumluluk hükümete ve tabii ki hükümeti oluşturan siyasi partilere aitti. Oysa bugün biz *"faiz oranı serbesttir"* diyoruz. Bu isterseniz hiç faiz almayın demektir. Şimdi yapılan iş faiz oranının tavanını tesbit etmekten ibarettir. Faiz alınıp alınmayacağı, oranının ne olacağı bankaların iradesi dahilindedir. Bir diğer deyişle, biz hükümet olarak *"mutlaka faiz alın, şu oranda faiz alın"* demiyoruz. Bilmem anlatabildim mi?...

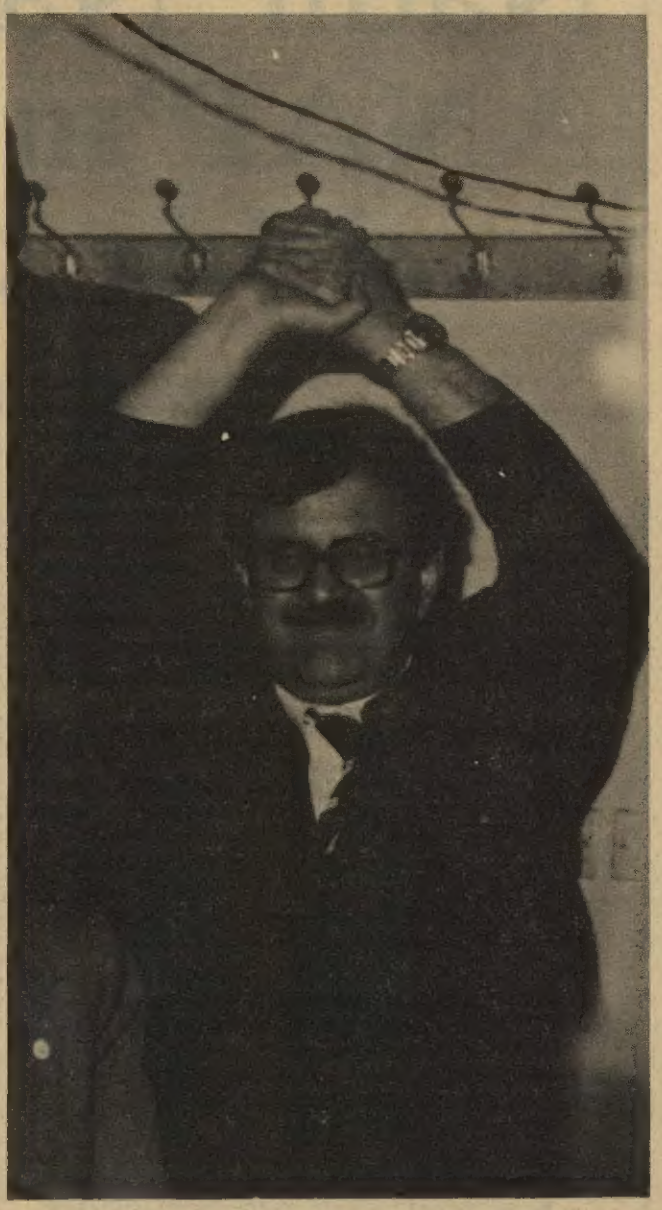

"Bize eski partilerin devamı olmamız, eski partileri yeniden canlandırmamız teklif ve telkin edilmiştir. Bunları kabul etmedik. Hem milliyetçi ve muhafazakârız, hem sosyal adaletten yanayız, ekonomide de özel teşebbüsten yanayız. Bu ilkelerin birarada bulunması bize göre önemli bir yeniliktir."

"Peki nihai hedefinizin seçimle işbaşına gelmiş yerel yönetimlerin yetkilerini fazlalaştırmak olduğunu söyleyebilir misiniz?"

— Milli birlik ve bütünlüğün zedelenmesiyle ilgili sakıncaların tümüyle ortadan kalkması koşuluyla, hedefimizin bu olduğunu, bunu arzuladığımızı söyleyebilirim.

"Eğer bunda samimiyseniz, bana göre bu çok olumlu bir misyon. Geleneksel Türk devlet yapısını tümüyle değiştirmeyi amaçlıyorsunuz. Ama ben bunun ideolojik engelleri de olduğu kanısındayım. Türkiye'de bürokrasi ve onun ideolojisinin egemenliği altındaki halk, merkeziyetçi bir devlet yapısını benimser durumda. Bu direnci yenebilecek ideolojik araçlara ne ölçüde sahipsiniz?"

— Ben bu yargıya pek fazla katılmıyorum. Bir kere vatandaşın hizmetlerin ayağına götürülmesi yönünde bir temayülü var. İkinci olarak da, zaten Osmanlı toplumunda, ulaşım ve haberleşmenin pek gelişmemiş olması nedeniyle merkezi otoritenin taşradaki temsilcileri olan valilerin elinde önemli yetkiler vardı...

"Valiler padişahın eliydi. Dolayısıyla vatandaşın gözünde merkezi otoriteyle özdeşti. Ben seçimle işbaşına gelmiş, dolayısıyla varlığı vatandaşı memnun edebildiği ölçüde sürekli olabilecek yerel yönetimlerden bahsediyorum. Ve buna karşı ideolojik bir dirençle karşılaşılabileceğini söylüyorum..."

— Söylemek istediğim şu: Vatandaş hizmetlerin yakınında görülmesini arzu eder. Dolayısıyla vatandaşın ideolojik bakımdan böyle bir operasyona direnç göstermesinin sözkonusu olduğunu sanmıyorum. Biz Cumhuriyet'le birlikte üniter bir devlet haline geldik. Ama inanın bana, Atatürk döneminin valileri bile bugünkü valilere oranla daha fazla yetkiyle donatılmışlardı. Ama özellikle 1950'den sonra taşra, yetkilerini sürekli biçimde merkeze devreder olmuştur. Bu belediyeler için de sözkonusudur. Eskiden belediye başkanları tüm personellerini kendileri tayin ederlerdi. Şimdiyse İçişleri Bakanlığı'nın onayı gerekiyor. Yani Türkiye'de ademi merkeziyetçilikten merkeziyetçiliğe doğru bir gelişme olmuştur. Biz şimdi bu gelişmeyi tersine çevirme çabası içindeyiz. Bütün bakanlıkları reorganize ediyoruz. Bakanda toplanan yetkileri daha alt kademelere devrediyoruz. Henüz taşra düzeyinde yetkilerin düzenlenmesini tamamlayamadık.

İçerde istikrar, dışarda itibar

"Ben asıl seçimle işbaşına gelmiş yerel yönetimler üzerinde duruyorum. Bu konuda somut bir projeniz var mı?"

— Mahalli idarelerimizi yetkili kılacak tasarruflara başladık. Örneğin büyük şehir belediyelerine tanıdığımız bir yetki var. İmar planı yapma yetkisini tümüyle büyük şehir belediyelerine tanımış bulunuyoruz. Ayrıca belediye geliri kanununda yaptığımız bir değişiklikle belediye gelirlerini 5 yıl içinde yüzde 100 artırmayı kanun hükmüne bağlamış bulunuyoruz. Bugün belediyeler devlet gelirlerinin yüzde 5'ini alırlarken bu oran 5 yıl sonra yüzde 10'un üstüne çıkacaktır. Bu yıl bu oran yüzde 7.30'a çıkmıştır. Bugüne kadar "Maliye"nin tasarrufunda olan gelirleri, mahalli idarelere devretmek gibi bir operasyonun ne denli zor bir operasyon olduğunu herhalde takdir edersiniz. İlk defa Anavatan iktidarı kendi tasarrufunda olan kaynakları mahalli idarelere devretmek cesaretini göstermiştir. Bu adımı, yani gelirlerini mahalli

"Biz ekonomide devletçiliğin tamamen karşısındayız. Merkeziyetçi devlet yönetimi çok pahalı bir idare şeklidir."

idarelere devretme adımını, merkezi otoritenin bundan sonra birtakım yetkilerini de mahalli idarelere devredeceğinin bir işareti olarak sayabilirsiniz.

"Şimdi bir başka konuya geçelim. Anavatan Partisi ekonomide liberal diyorsunuz. Peki siyasette nesiniz?"

— Sorunuza şöyle cevap vereyim: Kültürün maddi ürünleriyle manevi ürünleri arasında, alınacak tavır bakımından farklılıklar vardır. Biz maddi ürünler konusunda tam anlamıyla liberaliz. İktisat politikası bir maddi üründür. Ve bu konuda biz liberaliz. Kültürün maddi ürünleriyle manevi ürünleri arasındaki değişme hızı farklıdır. Siyaset bir manevi ürün olduğuna göre ve manevi ürünler daha yavaş, daha zor bir uyarlama imkânı tanıdıkları için, iktisat politikası karşısındaki tavrımızı siyaset konusunda aynen gösteremeyiz. Gelenekler, görenekler vardır. Ve siz siyasi tavrınızı buna göre ayarlamak mecburiyetindesiniz. Ama şöyle bir soruyu sormak pekâlâ mümkün: Ekonomide yapılan liberal düzenlemeler siyasi tavrınıza da etki etmeyecek midir? Bana göre edecektir. Çünkü ikisi arasında bir etkileşim sözkonusudur. İstemeseniz de ekonomik liberalizm sizi bir ölçüde de olsa siyasi liberalizme götürecektir. Ama bizim temel tercihlerimize aykırı olmamak kaydıyla.

"Şimdi işi somutlaştıralım Sayın Keçeciler. Desem ki 'formel demokrasi kurallarını kabul etmek koşuluyla her türlü düşünce siyasi örgütlenme hakkına sahiptir.' Ne dersiniz?"

— Sualiniz çok açık ve net. Bütün fikirlerin serbestçe tartışılabildiği bir siyasi hayatı biz de arzu ederiz. Ama unutmayın ki demokrasinin tariflerinden bir tanesi şudur: 'Demokrasi her türlü fikrin ifade edilmesine olanak tanır, yeter ki bu fikirler demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlamasın.' Her siyasi rejim kendi teminatını beraberinde getirir. Türkiye'de de serbestlik geliştikçe, rejim oturdukça yavaş yavaş her türlü tartışmanın yapılmasına da olanak verilecektir. Bugünkü durumda belirteyim ki, bize göre, 1982 Anayasası Türkiye'nin şartlarına uygun bir anayasadır. Milletin büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Bu nedenle bugün için bu anayasanın koyduğu sınırların içinde kalınması gerektiğine inanıyoruz.

"Sayın Keçeciler, çok kısa olarak 'toplum projenizi' anlatır mısınız? Bu projenin 'var olandan' ciddi ayrılıkları nelerdir?"

— Eğer programımızı kararlı bir şekilde uygulayabilirsek bizim düşündüğümüz Türkiye'de, içerde istikrar, dışardaysa itibar olacaktır. Türkiye ekonomik bakımdan kendi kendisine yeterli hale gelecektir. Türk insanı Japon insanının, Alman insanının sahip olduğu tüm maddi olanaklara sahip olacaktır. Türkiye'de insanlar birbirlerini sevecek, sayacak ve kavgadan uzak yaşayacaklardır. Türkiye'de birlik ve beraberliğin tartışma konusu yapılmadığı bir toplum düzeni hakim olacaktır. Bunlar bir ütopyanın unsurları değildir. Sahip olduğumuz insan potansiyeli, coğrafi imkânlarımız böyle bir Türkiye için elverişlidir. Milli birlik ve beraberlik içinde bir Türkiye...

"Sayın Keçeciler, bugüne kadar Türkiye'de milli birlik ve beraberlik kavramı telaffuz edilirken, bana öyle geliyor ki kafalarda hep tek sesli, her konuda aynı düşünen bir toplum tasavvur ediliyordu. Dolayısıyla tek başına milli birlik ve bütünlük yerine mesela çoksesli, ayrı düşüncelere sahip, ama millet olarak bütünlüğünü korumaya kararlı bir toplum desek daha uygun olmaz mı? Sizin milli birlik ve bütünlük anlayışınız bunu içeriyor mu?"

— Şüphesiz ki demokrasi anlayışımız milli birlik ve bütünlük derken çokseslliği de kapsıyor. Ancak bu sualinizden kastınız, Türkiye'nin mevcut sınırları içinde federatif bir sistemle idare edilmesiyse, biz buna kesinlikle karşıyız. Mesele, Misak-ı Milli sınırları içinde, insanlarımızın demokratik bir rejimde, milli birlik ve bütünlüğünün sağlanmasıdır. Belirli bir devlet ideali noktasında birleştiğimizi varsayıyoruz. Bunun tartışması bile yapılamaz.

AYDIN KÖYMEN

"Eğer bugün düş kırıklığına uğramış kitleleri gözönüne getirirsek, bunların hemen tümünün 'ortadirek'ten oluştuğunu görürüz."

Nadir Nadi: ANAP'ın yükselişi arızi bir olaydır

"ANAP'ın seçimlerde sağladığı başarıyı nasıl değerlendiriyorsunuz? 1950 seçimleriyle 6 Kasım arasında birtakım benzerlikler bulunabilir mi, paralellik kurulabilir mi sizce?"

— 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra bir *'ara rejim'*e girdik. Bu ara rejim 6 Kasım seçimlerinde de devam ediyordu. Yönetim çevrelerinin tuttuğu bir iki parti vardı. Ve yönetim, onlardan birinin, özellikle de *Milliyetçi Demokrasi Partisi*'nin kazanmasını istiyordu. En azından bizlerde öyle bir duygu uyandı... Bence *Anavatan Partisi*'nin seçimleri kazanması, halkımızın güdümlü bir demokrasiyi kabul etmek istemediği anlamına alınmalıdır.

6 Kasım seçimleriyle 1950 seçimleri arasında bir bakıma bir paralellik kurulabilir. Çünkü o zaman da, memleketi uzun süre tek parti yönetimi altında idare etmiş olan *Cumhuriyet Halk Partisi* vardı. Halk bir yenilik istiyordu. Katı devletçiliğin sonuçlarından memnun olmamıştı. Mesela güdümlü ekonomiye, köy enstitülerine, o arada Atatürk'ün çok savunduğu, tam açıklığa kavuşmasını istediği ilkelere karşı da bir bıkkınlık, ya da karşı koyma vardı... Bu hevesle, istekle, tam olarak niteliği bilinmemekle birlikte, *Demokrat Parti*'yi —1946'daki şaibeli seçimlere de bir tepki olarak— iktidara getirdi. Bu bakımdan, 1950'yle 6 Kasım arasında bir paralellik görüyorum. Yoksa, *Demokrat Parti*'yle *ANAP* arasında, ne program, ne prensipler bakımından bir paralellik aranabilir...

"Bu parti, birşeylerin devamı mı, yoksa 46'dan bu yana alışageldiğimiz siyasi yapılaşmadan tümüyle farklı, yepyeni bir başlangıç mı size göre?"

— Birinci soruna verdiğim cevabı kısmen buraya aktarırsak, *ANAP*, pek öyle bilinçli bir program etrafında birleşme, ya da çeşitli görüşlerin uzlaşması gibi bir olay değil. Halk *ANAP*'ta daha bağımsız bir yönetime kavuşacağını gördü, umdu, sezdi, ve onun için bu partiyi iktidara getirdi. Kısacası halk, *'başımızdakilerin istediği değil, bizim istediğimiz olacak'* düşüncesine kapıldı. Ve yeni parti için, önerileri, programı, düşünceleri ne olursa olsun, *'ben bunu arzu ediyorum'* dedi.

Dolayısıyla, bana göre *ANAP*'ın *'yükselişi'*, bir bakıma büyük ölçüde arızi bir olaydır.

"Halk kitleleri açısından, seçim sonuçlarının da gösterdiği gibi kabullenme, en azından deneme kararlılığı sözkonusu. Daha çok aydınların içlerine sindiremedikleri gözleniyor ANAP'ı. Ne var bu partide ters gelen?.."

— Bence aydınların bu partiden beklediği somut bir tutum yoktur. Ve aydınlar da, halk çoğunluğu gibi davranmışlardır. Görece serbest bir seçim yapılıyordu, *'bu gelsin, bakalım ne yapacak, göreceğiz!'* tavrı içinde oldular...

Beni aydın sayarsanız, bence aydınların bu partiden beklediği somut bir şey yoktur. Aydınlar arasında bir birlik de olduğunu sanmıyorum, ama genel kanı, iktidarın yine serbest seçimlerle belirlenmesidir. Bu hükümet, bu iktidar başarısız oluyor diye, seçimleri beklemeyelim de, gene parlamento dışı güçler tarafından bir müdahaleyle, 27 Mayıs'tan beri bir türlü gerçekleştiremediğimiz durumlara yolaçılması, hiçbir sorunumuzu çözemeyecektir kanısındayım.

İsterse beş yıl kalsın bu hükümet. Ama dışardan müdahale olmasın...

Erken seçimden söz edenler var. Olabilir. Fakat ben, erken seçimin de sorunlarımızı çözebilecek bir iktidara yolaçabileceğine inanmıyorum. Erken seçim, olsa olsa, belki sorunlarımızı çözme yolunda bir başlangıç olabilir.

"ANAP'ın 'Devlet'e yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Bir defa ben, bir hükümetin, Atatürk ilkeleri ışığında, devletin, devlet haysiyetini ve hukuk kurallarını uygulayacak bir görevin sahibi olması gerektiği inancındayım. *ANAP*'sa, bu yönden özel sektöre geniş olanaklar tanıyor. Öbür yandan, Türk milletinin büyük çoğunluğu olan, orta sınıf dediğimiz köylü, memur ve işçiyi ihmal ettiği kanısındayım. Eğer bugün düş kırıklığına uğramış kitleleri gözönüne getirirsek, bunların hemen tümünün *'ortadirek'*ten oluştuğunu görürüz.

"Peki efendim, ANAP'ın geleceği konusunda neler söyleyebilirsiniz?"

— Eğer ekonomik durumda iyiliğe doğru bir gidiş görülürse, bu partinin geleceği olabilir. Her şey buna bağlı. Bütün başarıların, ya da başarısızlıkların nedeni, her yerde olduğu gibi bizde de ekonomiye bağlıdır.

Benim *ANAP*'ta gördüğüm başlıca eksiklik sol kesime hiç önem vermemesi, memleketin büyük çoğunluğu olan *'ortadirek'*i yok farzederek, anlayamadığım bir yöntemle başarısını iş çevrelerine dayandırmış olmasıdır. Buysa, bildiğimiz demokratik prensiplerin çok dışında bir tutumdur. Eğer *ANAP* başarısızlığa uğrarsa, bu gerçeği görememesi yüzünden olacaktır başarısızlığı...

TURHAN ILGAZ

İdris Küçükömer: Özal balıkla denizaltıyı birbirine karıştırıyor

"ANAP'a yüzeysel bir yaklaşımla baktığımızda sağ muhafazakâr bir görüntü veriyor. ANAP'ın DP ve AP çizgisinin bugünkü koşullarda aldığı biçim olduğu söylenebilir mi? Kadrolar düzeyinde devamlılık çok şüpheli olsa bile siyasal konumu bu çizgide midir? Yoksa Türk siyasal hayatında yeni bir oluşumu, hatta bir kopmayı mı temsil ediyor ANAP?"

— Öncelikle şunu belirteyim: Bir kopma olabilmesi için toplumun tarihi politik mirasın olumsuz etkilerinden sıyrılmış olması gerekir. Oysa sivil toplumun kurulmasına hiçbir zaman izin vermemiş, toplumu sürekli denetim altında tutmanın yollarını arayan bürokratik devlet geleneğimizin ciddi bir sarsıntı geçirdiğini söylememiz çok zor. Dolayısıyla ANAP kendini dönüştürme imkânı bulamayan bir mekanizma içinde bir belirlenmedir, varılan olağan bir noktadır. Bir çıkmazın itirafıdır. Toplumsal mekanizma kendisini yenileyemiyor. O zaman devamlı olarak verilen dış reçeteler güzel anlatıldığında halk bunları kabul etmiş sanılıyor. Çünkü onları eleştirebileceği mekanizmalar zaten yok. Bir paradoks sözkonusu, yani halk kendisini düzlüğe çıkartacak seçenekleri kendisi önerecek durumda değil.

"Yanlış anlamıyorsam siz tarihsel mirasın sonucu olarak bir taraftan halkın yeni alternatifler üretmekte sıkıntıya düştüğünü, diğer taraftan da siyasal kadroların bir fasit dairenin dışına çıkamadıklarını ifade ediyorsunuz. Dolayısıyla ANAP önemli bir yenilik, bir kopma oluşturmuyor."

— Evet oluşturmuyor. Böyle olduğu içindir ki hep dış reçeteler gündeme geliyor. Toplum iç belirlenmeyle değişemediği için dış belirlenmeyle değiştirilmeye çalışılıyor. İçeriyle gereken diyalog olmadığından hep dışarıyla diyalog aranıyor.

"Fakat ANAP devlete bakış açısında bir yenilik getirdi gibi sanki. Örneğin ANAP 'bugüne kadar Türkiye'de vatandaşa güvenilmedi, güvenilmediği için de vatandaşı kontrol etmek için ağır bir bürokratik çark geliştirildi' diyor. Özal, İktisatçılar Haftasında yaptığı açılış konuşmasında 'memura verilen yetki bugüne kadar hep vatandaşı ezme yetkisi olmuştur. Biz bunu değiştirmek istiyoruz ama bu kolay olmayacaktır' dedi. Bu yeni bir yaklaşım değil mi?"

— Aslında bu tepki DP döneminde de vardı. İdeolojik görüntü olarak karşıtlar. Kim bu karşıt olan? Liderin kendisi, verdiği görüntü. Oysa partinin işleyişi, Meclis'te çalışma tarzı, politik toplumu genişletici nitelik taşımıyor. Yeni Anayasa da politik toplumu daraltan karakterdedir; yani politik kararların oluşma sürecini daraltmıştır. Biz de zaten tarihi olarak varlığından söz edilemeyecek sivil toplum, sanıyorum *arzu edilmemektedir.* Liderin ruhu bürokratiktir. Direktif vermeyi seviyorsa da, zâfiyet anlarında *direktif* almaya da hazırdır. Kırtasiyeciliği kaldırmak ya da azaltmak bürokrasiyi kaldırmak değildir.

Bizde temel siyasi sorun, aşağıdan yukarıya doğru mekanizmaların, alt seviyede otonomilerin yokluğudur. Bu demektir ki tarihi mirasın bir özelliği olarak politik toplum genişletileceğine aksine küçülmektedir. Bürokrasiyle mücadele edilmek isteniyorsa devleti aşağıya indirip, aşağıdan ilişkilerle yeniden oluşturmak gerekir. Benim tutarlı olmak istediğim taraf şu: Türkiye'de liberal yoktur. Liberal insan yoktur. Liberal bir miras yoktur. Seçenekler önerten bir miras yoktur. Hep engelleyen politik bir miras vardır. Halk bunun karşısında olabilir. Bazı politikacılar bunu çözelim diyebilir. Ancak kullanacakları malzemeler ve insanlar, fiilen girdikleri yollar onları fasit daire içine iterek sonuçta çözümsüzlüğe vardırtmaktadır. Özal'ın ANAP'la özdeşleşmesi fasit daire içinde kalmışlığımızın iyi bir örneği değil mi? Nitekim ANAP'da da otoriter bir hiyerarşi hakimdir.

Liberal kime nedir?

"Peki ANAP'ın programında ilân ettiği gibi piyasa ekonomisine doğru gidilirse liberal insanın yaratılma şansı yok mu acaba?"

— Önce liberal kavramına değinelim. Batı'da liberal, radikal ve soldur. Batı kültürünün belli bir aşamasını simgeler; bütünlüğü vardır, karşıtlarıyla birlikte. Libere etmek demek, toplumu bağlayan, durduran ilişkilerden kurtarmak demektir. Ekonomiyi libere etmek bunun bir yanıdır. ANAP liderinin seçim konuşmaları karşısında heyecanlandığımı itiraf etmeliyim. Ama söz olarak radikal oldukları anlaşılıyor. Benim üzüntüm şurada: Bizde hep birlik beraberlik önerisi olmuştur. Yani sorumluluğa dayanan ayrışık bir toplum, hiç bir zaman olamamışızdır. Batı'da kanunlar, ta eski Yunan ve Roma'dan beri ayrışık grupların, sınıfların mücadeleleri sonucu insanlar tarafından yapılmıştır. Kuvvetler ayrılığı tamamen Batı kültürünün ürünüdür. Bu kurumların yokluğunda girişimler tabansız kalır. Kendi kanun yapar kendi bozar. Bozmasına engel olacak sözleşme içi karşıt güçler yoktur. Bundan dolayı hukuk üstünlüğü oluşmamıştır. Hukukun oluşmadığı yerde sözlerle değerlendirme yapmak yetmez. Bu nedenle sorunun boyutlarını ben çok başka yerlerde görüyorum. ANAP söz olarak radikal olabilir, liberal eğilimleri ifade edebilir. Ama bunu gerçekten yapmasının hemen hemen imkanı da yoktur. Türkiye'de çünkü liberal ekonominin koşullarını hazırlamaya kalktığında ekonomiyi çökertebilir.

"Ama Özal yanlış kur ve para politikaları nedeniyle haksız kazançlar elde edildiğini, ekonomide rantların yaratıldığını, piyasa sistemini kurarak bu duruma son verileceğini birçok kez söyledi. İthalatta da liberasyon başladı..."

— Evet gelelim libere etmeye ya da etmemeye... Efendim deniyor ki ithalat üçe ayrılmıştır: 1- İthali serbest mallar, 2- İthali müsaadeye bağlı mallar, 3- İthali yasak mallar.

İthali yasak mallar listesi altı sayfalık mutlak bir liste.Müsaadeye bağlı mallar listesiyle dokuz sayfa tutuyor.* İşte bu iki ana liste dışında kalan mallar liberedir deniyor. İnsafla söylensin nelermiş bu libere mallar? Var mı cidden serbest mallar? Görülen odur ki mevcut sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamul malların gümrük vergileri ya da üretim vergileri indirilmiş, buna karşılık montaj sanayiinin gümrük duvarları yükseltilmiş! Bu mudur libere etmek, rasyonel olmayan sanayinin rekabete açılması? Bu mudur sayın Özal'ın rantları kaldırma politikası? Aslında bu sistem ihracat teşviklerine dayalı *merkantil himaye sistemi* ya da politikasıdır. Bu bize ANAP Hükümeti'nin başlıca rantiye sanayicilerle çatışmasını değil onlarla açık ya da zımni anlaşmasını ifade eder. Himaye ve dış ticaret teşvikleri devalüasyon türleri değil mi yani? Peki efendim merkantil himayecilikten önce nasıl bir sistem vardı diye sorarsanız cevabı çok basit: merkantil olmayan himayecilik!.. Türkiye'de sanayici denen sınıfın büyük servet edinmelerini sağlayan kur garantisine bağlı rantları kaldırabildi mi dış ticareti libere ettiklerini söyleyenler? Gübre meselesinde yaklaşık 190 milyar liralık sübvansiyon ve ilgili rantların ortaya çıkardığı paradoks çözülebilir mi?

Aslında sürekli olarak af kanunları çıkarılıyor. Döviz kaçakçılığı, kara para affediliyor. Servet beyanı kaldırılıyor, vergi borçları affediliyor. İmar afları çıkarılıyor. Bu yapılanla hukukun üstünlüğü bir yana, devamlı hukuk tahrip ediliyor. Sonuç olarak rantlar, kazanılmamış gelirler meşrulaştırılmak isteniyor.

IMF tuzağındaki Özal'ın anlayamadığı

"Sayın Küçükömer politik kişiliğinizin yanı sıra meslekten iktisatçısınız. İktisatçı olarak Özal'ın politikasını nasıl görüyorsunuz?"

— Sayın Özal konjonktürel, arızi durumlardan lehte delil çıkarmaya çok yatkın. Politikasının ilk testini bize göre üç aylık dönemlerde yapmayı tasarladı ve bunun için de vadeli mevduatta en yüksek faiz oranını üç aylık vadeliye verdi. Bu ilk öncül beklentilerinin üç ayda gerçekleşeceği hesabına dayanıyordu. Sonucu birlikte görüyoruz işte. Piyasa sisteminin en hassas nabzı sermaye

"ANAP söz olarak radikal olabilir, liberal eğilimleri ifade edebilir. Ama bunu gerçekten yapmasının imkânı da hemen hemen yoktur. Çünkü, liberal ekonominin koşullarını hazırlamaya kalktığında ekonomiyi çökertebilir."

piyasasında atar. Bizde bu piyasa ölü doğdu. Bankalar üstlerine vazife olmayan alanlarda rasyonel olmadan büyüdü, urlaştı. Piyasa sisteminde paranın tanımlanmasına devamlı ihtiyaç vardır. Bir ilişki türü olarak bunu sürekli yapmazsanız toprak altınızdan kayar. Sözkonusu tanımı IMF'nin de yapabildiğine emin değilim. Bir ilişkiler bütünü olarak ne bankadır ne değildir sorusunun cevabı da hiç kolay değildir. Bankalar müşterileriyle ilişkileri içinde kendince bir bütündür. Yoksa bankaları müşterileriyle ayrı ele alıp, kısacası firmaları kayırıp yükü bankaların üzerine yıkmak ve bunun içinde bankaları az likit varlıklarını likide etmeye çağırmak bir çözüm değildir.

Sanıyorum ki IMF'nin ve onun tuzağı içindeki Özal'ın anlayamadığı şudur: Toplumsal ekonomik hayat canlıdır, gün ola ne ola, yarın başka bir gündür. Nitekim alınan tedbirlerle bitmiş, kabul edilmiş bir çerçeve (konteks) oluşturulamaz, çünkü karşı tepkilerle (feedback) yeni bir lojik düzey oluşur. Buysa ilk iktisat politikası tedbirlerinden beklenenin dışında, hatta tersi sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bazı fıkra yazarlarının alınan tedbirlerin beklenen sonuçları doğurmaması karşısında hayretleri de bundandır. Bu aslında bir epistemoloji ve karar sorunudur. IMF balıkla denizaltıyı birbirine karıştırıyor. Tabii sayın Özal da. Bunların farklı lojik düzeylerine ait bilgilerin tek düzeymiş gibi kullanılması hatalara sebep olur. Bu katı bir doktrin hatası anlamını da taşır ya da politik şizofrenidir.

Parası tanımlanmamış bir ülkede para politikası ne ola ki? Örneğin senetlerin yüzde 30'nun sürekli protesto olması ve sürekli affedilmesiyle para arzı arasında acaba bir ilişki kuruyorlar mı? Para arzıyla onun kaynakları ya da karşılıkları arasındaki ilişkinin gevşekliğini ya da elastikliğini görmeyip onu mekanik bir manivelaymış gibi kabul etmek önemli bir hatadır.

Politik ilişki-üretim ilişkisi

"Özal'ın programını alternatifsiz ilân etmesine ne diyorsunuz?"

— Dış belirlenmenin ortaya çıkardığı *sözde alternatif* bana göre gerçekçi bir alternatif değildir. Öte yandan tek alternatif denilen bu politikanın yürümezliğini gözleyip ona göre sonradan bir alternatif üretimini düşünmek de yanlıştır. Temel sorun, sistemin içinde kendini değiştirerek yenileyecek mekanizmalara engel olan- ki bunlara tarihi bürokratik miras diyoruz- kurum ve davranışları değiştirmektir. Nedir bu engellerin özelliği? Bu engeller alt düzeylerde otonom karar birimlerine meydan vermeyen kurumlaşmadır. Oysa alt düzeylerde iki tür karar üretilebilir: Birincisi kendi otonomileri içinde kendilerine verili bilgi ve seçeneklerle karar vererek alt düzeydeki sorunları çözmek. İkincisiyse daha üst düzeyde çözümlerin oluşmasına katkıda bulunmak üzere kararlar oluşturmak. Bu iki karar türü yurttaşlığın birer koşuludur. Biz de sivil toplum niçin oluşamamıştır sorusunu burada sorabiliriz. Üretim ilişkilerinin somut kriteri nedir? Neyin üretileceği, nasıl üretileceği (metodu) ve ne kadar üretileceğine karar verilen düzeydeki ilişkilerdir. Bana göre bizde özellikle Osmanlıda politik ilişkiler üretim ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır ya da iki ilişki büyük ölçüde çakışmaktadır. Yani politik ilişkiler merkezi bürokratik niteliğiyle üst yapı değil alt yapı ilişkileridir. İşte politik miras buradan kaynaklanmıştır. Bizde bu ikisini ayrıştıracak kültür mirası düzeylerimiz oluşmamıştır. Modern sivil toplumun bir kriteri ikisinin ayrıştırılmasıdır. Sorun mülkiyet meselesinde düğümlenmemektedir. Bürokratik hiyerarşik mekanizmada sorumlulukla birlikte seçenekler üretilemeyecektir. Her otoriter rejimde, iradeyle bağımlı sorumluluk ortadan kalkar. Bu sorumluluğun kalkmasıyla demokratik işleyiş ve çözüm mekanizması oluşamaz. Bunun sonucudur ki bir kaç değişkene dayandırılarak ve diğer değişkenler dondurularak toplum ve ekonomi yönetilemez. Değişkenleri azaltmak anti-demokratik, yani otoriter düzenin karakteridir.

* İstanbul Ticaret Odası yayını. (*Resmi Gazete*'den)

SEYFETTİN GÜRSEL

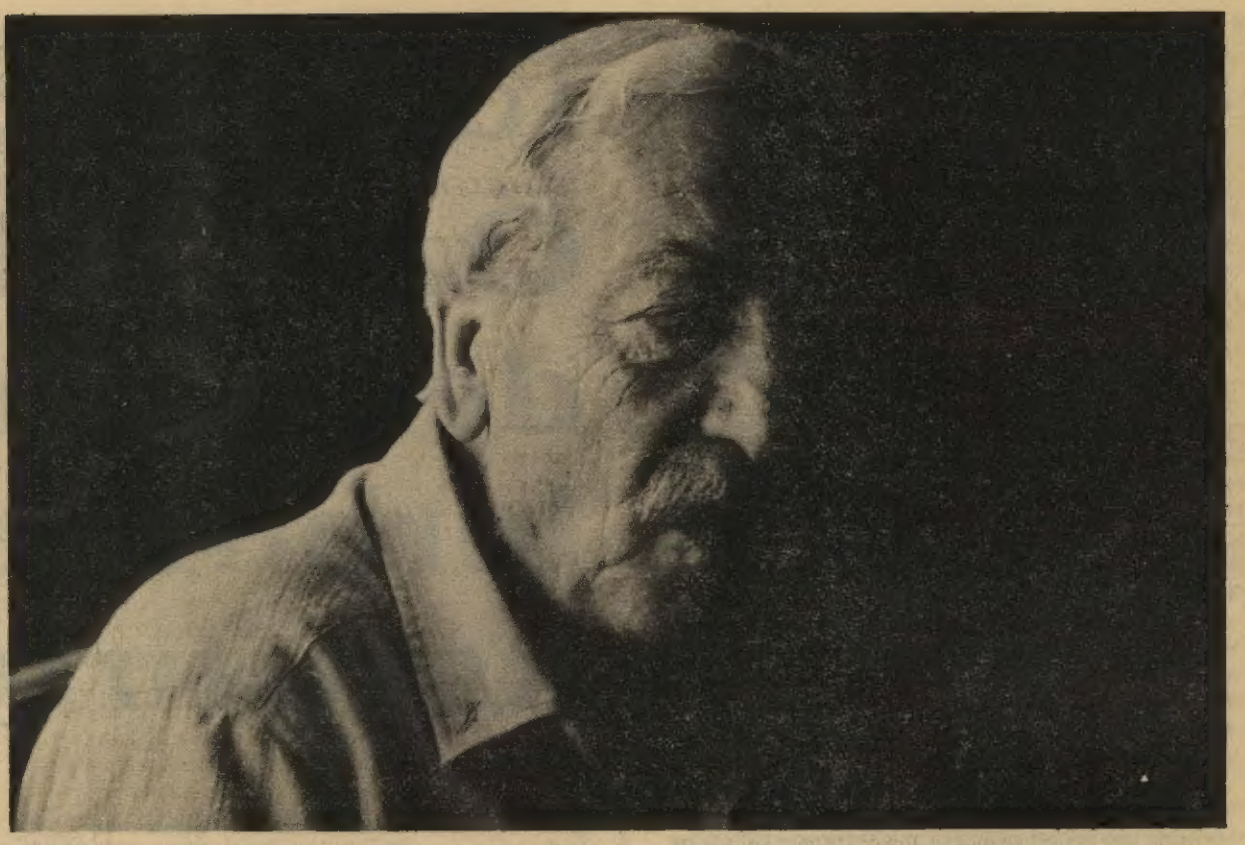

Tarık Buğra: ANAP fire verse bile bütünlüğünü koruyacaktır

"Yeni kurulan bir parti ANAP. Yöneticilerinin ifadesine göre daha önceki siyasi eğilimlerin hepsinden destek almış. Türkiye tarihinde pek rastlanmamış bir olay gibi görünüyor. Acaba bunları yeni bir düşünce bütünlüğü içinde, yeni bir kaynaşmaya ulaştırabilir mi?"

— Bence durum biraz değişik. Rastlanmamış bir durum diyoruz. Oysa 1946'dan bu yana, yani çok partili dönemde hep aynı manzarayla karşılaştık. Değişik olan, şimdi başka partilerin de bulunuşu. Şunu demek istiyorum; kamuoyunun yapısı Türkiye'de pek değişmemiştir. Uzun süre 1957, 58 hatta, 59'da, tek çizginin içerisinde anlayış guruplaşmaları vardı. Bu 60'dan sonra solsağ diye ikiye bölündü. Diyeceğim, 1946'da da Demokrat Parti'yi destekleyen ve 1950'de iktidara getiren oylar içerisinde de, bugün ANAP'ı iktidar yapan farklılıklar vardır.

"O zaman şöyle bir şey düşünmek mi gerekiyor: Dediğiniz gibi biz hep iki ana kamp, sağda veya solda bir takım partileşmeler, guruplaşmalar gördük alıştık. Sanki kemikleşmiş bir ayrışma var gibi."

— DP/CHP...

"DP/CHP... Yoksa böyle değil mi? Yani kemikleşmiş bir şekilde onları destekleyen bir kitle söz konusu değil de, duruma göre, oyunu değiştirebilen, daha esnek kesimler mi var?"

— Evet bunu söyleyebiliriz. Biliyorsunuz 1950'den sonra sadece DP ve CHP görünüyor sahnede. Ama devamlı olarak bunlar karyoknitik bir çoğalma istidadı taşıyorlar. 1946-50 arası birçok parti vardı. Bunları hatırlamak çok iyi oluyor. Ve 1950'den sonra da DP'den bir Hürriyet Partisi doğdu. Bugün zannediyorum bazı elemanları Doğru Yol Partisi'ndeler. Mesela sayın *Cindoruk*... Demek ki devamlı olarak o bütün içersinde, büyük plânın içersinden kopmak, ayrı bir teşekkül haline gelmek istidadı var. Nitekim 60'dan sonra AP içersinde de bir Demokratik Parti hareketi oluyor. Buradan denebilir ki, o halde ANAP'ın bölünmesi önlenemez. Bu, benim demin söylediklerimden çıkarılacak bir sonuçsa katılmayacağım.

Bir de gerçekliği gören insanlar var, kendi ana anlayışları istikametinde... Ufak tefek ayrılıklara, hatta aykırılıklara rağmen desteklemeyi uygun göreceklerdir. Bunlar için belki de Refah Partisi veya DYP çok daha caziptir, ama şanssız görüldükleri için, herşeye rağmen, yine ANAP'ı desteklemeye devam edeceklerdir sanıyorum.

Bir de belki acı gelecek ama, ben hindi kavgalarını düşünüyorum. Bilir misiniz hindi kavgasını? Çok enterasındır. Sembolik bir değeri vardır benim için. İki hindiyi getiriyorlar. İddialı sahipleri getiriyorlar bir arsaya. Karşılaştıkları zaman birtakım savaş sesleri çıkarıyor erkek hindiler. Arkalarında bunların 15'er 18'er dişilik haremleri var. Ve kapışıyorlar. Gayet vahşi bir kavga. Büyük güçleri yok, büyük vurucu silahları yok. Gaga gagaya kalıyorlar. Gagalarını birbirlerine kenetliyorlar, boyunlarını eğiyorlar, büküyorlar yerlere sürtüyorlar, kan içinde kalıyorlar. Ve sonunda birisi pes ediyor, yıkılıp kalıyor. Ve o yıkılanın haremi tıpış tıpış onu yenen hindinin peşine takılıyor. Tabii ki küçümsemek kastıyla söylemiyorum insanları, ama böyle yapılar var. Kuvveti gördükleri için, budur yenen, kuvvetli budur diye ayrılmayacak olanlar vardır. ANAP'ın ben, içerdeki guruplaşmalara rağmen —ki onların olduğunu ben de kabul ediyorum, hatta bir parça biliyorum— bütünlüğünü koruyacağını sanıyorum; fire verse bile bu Demokratik Parti hikayesinde olduğu gibi, Hürriyet Partisi hikayesinde ol-

duğu gibi, bir sarsıntıya sebep olacak ama, yıkılmayı, çözülmeyi, bölünmeyi zannediyorum sağlamayacak. Kaldı ki bu bölünme olmuştur. DYP ve RP genel seçimlerden sonra bu denemeye girmişlerdir. Tıpkı Hürriyet Partisi hikayesinde olduğu gibi. Ve bundan daha öteye gideceklerini zannetmiyorum.

"Bu bir başka soruyu getiriyor insanın aklına. Dış dünyadaki örneklerle karşılaştırınca Türkiye'nin siyasi yapısında genellikle böyle iki bloktan söz ediyoruz. Türkiye'deki bu yapıya sizce uzun vadede bakıldığında, böyle iki ana partiye dayanan bir sistem mi daha yararlı demokrasi açısından, yoksa örgütlenme imkânı bulan bütün görüşlerin örgütlenmesi mi daha sağlıklı olur?"

— Çok önemli bir soru. Politik anlayışlarda yönetim konusunda en küçük ayrıntılı anlayışların bile örgütlenmesi güzel bir şey. Bunların seslerini duyurmaları, özgür olarak, sadece kendileri olarak, bağlantısız olarak, daha büyük yapılara taviz vermeden, çalışmaları, kendilerini tanıtmaları çok yararlıdır sanıyorum. Yalnız bunun toplum yapısıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu, yani bir çeşit kader olduğunu da biliyorum. Düşündüm epey bunun üzerinde. Sonunda varabildiğim, ne kadar ürkek olsa da, kanaat şu: eğer düşünce denen şey bir birikim halinde toplumun bütün kademelerinde mevcutsa zararsız oluyor, yararlı oluyor. Türkiye'deki yanılgı, özellikle aydın kesimin yanılgısı şu sanıyorum: düşünceyi sağlamadan, sağlam bir düşünce birikimi edinmeden, düşünce özgürlüğü kavgasına girdi Türkiye... Bu zannediyorum birçok bunalımların sebebidir. Türkiye birçok önemli konuları yasa konusu saydı. Bir yasa çıkarırsanız olur. Üniversiteler yasasını çıkartırsanız üniversite meselesi çözümlenir. Oysa birikim olmadan yani asıl konu oluşmadan ona özgürlük vermek birçok bunalımlara, en azından da birçok üç kağıtçılıklara sebep oluyor. Partilerde de böyle. Ana çizgileriyle bugün bütün Türkiye biliyor. Dağdaki çobanımız bile biliyor ki bir sağ vardır, bir sol vardır. Ama bu geniş çerçevenin içerisinde kaynaşmaları ve bu kaynaşmalara sebep olan görüş ayrılıklarını, yorum ayrılıklarını kaç kişi biliyor? Bunların parti olduğunu düşünün. Tam bir kördöğüşü çıkacaktır ortaya. Benim kanaatim bu. Türkiye, benim istediğim veya herhangi bir gurubun tercihi olarak değil, zannediyorum mecburen kendi zaafını, şu anlatmaya çalıştığım zaafını bildiği için, uzun süre iki ana çizgi üzerinde guruplaşacaktır. Çok daha sonra —buna da inanıyorum— gerçek bir elit sınıf, aydın bir sınıf teşekkül edip de halkla bağlantısını sağlam bir şekilde kurunca bu parti çoğalmaları da, Türkiye'yi rahatsız etmeden mümkün olacaktır.

"Türkiye'de sosyal yapının birtakım tıkanıklıklarından ileri gelen buhranlar ortaya çıkınca bu görüşler de ayrılmak durumunda kalıyor. 12 Eylül öncesi, özellikle sağdaki bölünmeyi düşünürsek. Eskiden beri Demokrat Parti ondan sonra büyük ölçüde o çizgiyi sürdüren AP varken, MHP önemsizken önem kazanıverdi. Demokratik Parti çıktı, MSP çıktı, bir tarafta CGP gibi ufak bir parti oluştu. Bunlar bir çatı altında barınamadı çünkü sorunlar çok çetrefildi ve o sorunlara bakışta birleşemiyorlardı."

— Murat bey, ben burada biraz farklı düşünüyorum. Bu ayrıntıları sadece sorunlara bağlamak yanlısı değilim. Kişisel tutkular, kişisel anlaşmazlıklar ki bunlar en masumları; ve gene anlayışınıza sığınarak söylüyorum, Türkiye üzerine oynanan oyunlar: bu bölünmelerin asıl sebeplerini ben burada görüyorum. Eğer sadece bir iktidarın veyahut Ana Muhalefet Partisi'nin ekonomik yanılgıları, sosyal yanılgıları yüzünden bölünmeler olsa, Türkiye 12 Eylül'e de gelmezdi, 27 Mayıs'a da.

Türkiye'de bu konuda benim çok önemli gördüğüm bir nokta daha var. Türkiye'de en büyük yatırım devlet adamı için yapılıyor. Türkiye en büyük imkânlarını devlet adamı yetiştirmek için harcamıştır, harcamaktadır. Şöyle bir düşünüyorum da 1946'ları... *Menderes* kim? *Celal Bayar*'ı tanıyoruz. Fakat *Samet Ağaoğlu* kim? *Mükerrem Sarol* kim? Bunlar avukat bürolarını veyahut doktor muayenehanelerini bırakıp politikaya atılmış insanlardır. Türkiye'de esen bir hava bunları alıyor, iktidara getiriyor. Ve başlıyorlar devlet adamı olma stajı yapmaya. 1950, 51, 52, 53, 54, 55, 56... *Menderes*'ten bir başbakan çıkmaya başlıyor. Birileri bakanlık yetenekleri elde etmeye başlıyor. Derken bir alabora oluyor bunların hepsi sellerle birlikte götürülüyor.

Bugün parlamentoya, hatta kabineye bakarsanız örgüt deneyimleri pek bilinmeyen birtakım kişiler görüyoruz. Bunlar da hata yapabilir. Hata yapmak insanın hakkıdır. Hata yapıyorlar, ama bu hata devlete pahalıya mal oluyor. Eğer 1960, 1980'de olduğu gibi bu kadro da hazırlanırken, bir şeyler yapabilecek hale gelirken gene bir selle gidecekse, Türkiye yarım asırdır olduğu gibi silbaştanı görecektir sanıyorum.

"Peki tekrar ANAP'a dönersek, bütün bu kırılıp, parçalanmalar, ondan sonra yeniden toparlanıp, devam etmeler çerçevesinde ANAP geçmişten neyi devralıyor sizce?"

"Dünya değişiyor, insanlar değişiyor. Yeni yeni özlemler, yeni yeni ihtiyaçlar beliriyor ve alan genişliyor. Yeni yeni alanlar doğuyor; ekonomik, sosyal, kültürel. Bu alanlar özlemleri de beraberinde doğuruyorlar önlenemez bir şekilde. 46 Ruhu'nda bunlar yoktu. ANAP sanıyorum bunun bilincinde."

— Evet, bu *1946 Ruhu* denen değeri hatırlatıyor ister istemez. Ben romancı olarak da, gazete yazarı olarak da daima olayları zamanlar içerisinde, bulundukları ortamın çarkları imkânlarıyla anlamaya ve anlatmaya çalışmışımdır. 1946 Olayı, 46 Ruhu, bir şuur, plan ve programlama işi değildir gibi geliyor bana.

Şimdi, bir dış şartlar vardır. II. Dünya Savaşı bitmiş, dünyanın bölünmesi önlenmez hale gelmiş, bu bölünmenin ana sebebi, temeli de bugün Doğu bloku ve Batı bloku dediğimiz iki anlayışın, totaliter ve sosyalist bir dünya görüşüyle, demokratik bir dünya görüşünün uzlaşmaz hale gelişinden olmuş. Türkiye bu iki dünya arasında bir yer edinmek zorundaydı. Bence çok uygun bir seçimle demokrasiyi seçti. Bu seçim artık sadece *Milli Şef*'in niyetiyle sınırlanamazdı. Pratiğe geçmesi lazımdı. Partiler açıldı. Bu durumdan yararlanmak isteyen bir gurup çıktı ortaya. Bir değil, birkaç gurup. Bunların içerisinde Türkiye'nin özlemine en iyi cevap veren DP oldu. Neydi bu özlem? Kimi çok masum, kimi yanlış, kimi kulaktan dolma, ama hepsi de çekici, sürükleyici şeylerdi bu özlemler.

Aşağı yukarı 75 yıldır tekrarlanan hürriyet kelimesi, kişisel hürriyet, söz söyleme, düşünce belirtme, oy verme, iktidarını seçme hürriyeti... aydınlarımız için yazma, çizme, eleştirme hürriyeti... *46 Ruhu* bunların toplamıdır ve bu özlemler o günün özlemleriydi. 46 Ruhu'nun devamını istemek, 46 Ruhu'nu koz olarak kullanmak bence Türkiye'nin geçirdiği gelişmeleri kavrayamamak veya Türkiye'yi o basit, bugün için yetersiz hatta çoğu anlamsız özlemlere bağlamak çabası veya taktiği gibi gelir bana.

Dünya değişiyor, insanlar değişiyor. Yeni yeni özlemler, yeni yeni ihtiyaçlar beliriyor ve alan genişliyor. Yeni yeni alanlar doğuyor; ekonomik, sosyal, kültürel. Bu alanlar özlemleri de beraberlerinde doğuruyorlar önlemez bir şekilde. 46 Ruhu'nda bunlar yoktu. ANAP sanıyorum bunun bilincinde. Aşağı yukarı bir ekonomik devrim yapmıştır *Özal*. Bu devrim 46 Ruhu'nun o yıllarda oynadığı rolün benzeridir. Türkiye kamuoyu bunu anlarsa, değerlendirirse —bu da hemen belirteyim kabul etmek anlamına gelmez— şuurlu olarak, çok büyük bir mesafe almış olacaktır ki ben bunun gerçekleşeceğine inanıyorum. Bir SODEP havadan doğmuyor; hatta keşke sağdaki partiler de bu veraset iddiasını, davasını açmayarak bu yönde partileşselerdi. Veraset davasını aykırı buluyorum. Çünkü ortada miras diye bir şey yok. Bir iktidar bugün pek farkına varmasak da, büyük tarihi şartların yanında kaybolmuştur, yaşama hakkını kaybetmiştir, haklı veya haksız... Ama bu olmuştur. Bu oluşumu değiştirme gücünüz varsa veraset iddiasına girin, *'ben aynen yaşatacağım, devam ettireceğim'* deyiniz. Ama şu soruyu göze alarak: O miras Türkiye'ye neye maloldu, ne kazandırdı? Yani miras davası sadece kazanç için açılmaz. Miras beraberinde sorumluluklar getirir, borçlar getirir, yükler getirir. Hesabını vermek durumuna düşersiniz. Ama ben sağdaki partileri, iktidara yönelmiş çabaları bu seviyede görmüyorum. Ve sadece bir iktidar kavgası, bir tutku olarak görüyorum. Onun için de ANAP'ı —en ufak bir ilişkim yok, bunu belirtmek isterim— şanslı görüyorum.

"Bir konjonktürün yarattığı bir parti olarak görmüyorsunuz o halde?"

— Hayır. Türkiye'nin ihtiyacı olana cevap ve çözüm diye halkın seçtiği bir parti olarak görüyorum.

"Hangi temel ihtiyaçlara cevap veriyor?"

— Türkiye'de son yıllarda ekonomi çok önemsenmiş, hatta tek önemli konu olarak kabul edilmiş, ettirilmeye çalışılmış. Ben bu inançta değilim. Ekonominin önemini küçümsemiyorum, küçümseyemem, ne körüm ne de aptalım. Ama ekonomiden daha önemli değilse onun kadar önemli çünkü onunla kader bağları bulunan başka konuların da bulunduğuna inanıyorum. Herşeyden önce bir sosyal yapı var. Bu sosyal yapının yaşayış üslûbu var. Gerçekleştirmek istediği bir yaşama üslûbu var. Benim kanaatim odur ki *1946 Ruhu* diye gerçekten uzaklaştırılan harekette, AP hareketi dc ANAP hareketi de bu üslûba yakınlığı, cevap verişi, ümit verişi yüzünden başarıya ulaşmıştır diyorum.

Kadın der ki *'Sevdiğime varayım, soğanın başına yumruğu indirir, kuru ekmekle yerim'*. Bu demek değildir ki sonuna dek ona razı olacaktır. Elbette soğanın yanına birtakım şeyler, peynir, zeytin daha sonra tencere koymak imkânından vazgeçmek değildir bu. Ama yola çıkmak için şart olan o gönül beraberliği, o seçim, ben bunu önemli görüyorum. Ve ANAP'ın bu seçimi kazandığına inanıyorum.

"Tarihten bir şeyi devralarak, o çizginin devamı olarak geldiğini söylüyorsunuz. Bütün bu kesintiler içerisinde belli bir süreklilik var, ama belli yenilikler de var. Mesela AP tam DP gibi de değildi. Bu anlamda ANAP yeni olarak ne getirir? Bugünün şartları içerisinde neler tahmin ediyorsunuz?"

— Başlangıçta söyledim, hatırlatmak isterim. Ben bilim adamı değilim, araştırmacı da değilim. Kendi kaderiyle ilgilenen herhangi bir vatandaş gibi ben de bakıyorum. ANAP'ın yalnız AP'den veya o çizgideki öteki eski iktidarlardan değil, genel olarak Türkiye'deki büyük partilerden önemli farkı ufkunun geniş olması, Türkiye'yi bile idrak edememiş icralar gördük. ANAP Türkiye idrakine çapı az da olsa dünya kavramını eklemeye çalışıyor. Bu, maalesef diyeceğim, şimdilik sadece ekonomik alanda. Gönül ister ki bu geniş görüş ve kavrayış Türkiye'nin sosyal meselelerine de intikal etsin, kültür meselelerine de intikal etsin; o zaman zannediyorum 150 yıldır özlediğimiz mutlu sonuç açılabilir, gerçekleşmese bile mümkün hale gelebilir.

"Klasik Batılı anlamıyla değil de bir çeşit ekonomik liberalizm ile muhafazakârlığın ANAP'da biraraya geldiği söylenebilir mi?"

— Ekonomik açıdan evet, ama muhafazakârlık açısından hayır. Belki aykırı sayılacak ama ben muhafazakâr deyiminin kavrandığına inanmıyorum. Bu çok önemli deyim küçümsenmek için, suçlamak için kullanılmıştır. Karşı tarafça da tam kavranmadan sokaktaki anlamıyla desteklenmek ve oy toplamak için kullanılmıştır. Yani bilimsel bir değere ulaştırılamamıştır. Benim anlayışıma göre muhafazakâr koruyucu ve geliştiricidir. Bu ikinci kelime zannediyorum çok önemli. *"Bir muhafazakâr olduğu gibi korumalı. İyi kötü ayrımı yapmadan korumalı"* diye düşünenler var. Bense muhafazakârlıktan değerleri günün içersinde, günün değişimlerine uyarak, günü cevaplandıracak şekilde değiştirmeyi, geliştirmeyi anlıyorum.

"Demin dediğiniz gibi ekonomi hep en önemli mesele olarak algılanıyor bir süreden beri. Ben de sizin gibi katılmıyorum, katılmamakta en azından birleşiyorum. Acaba aynı gerekçeyle mi? Ana mesele demokrasi gibi geliyor bana."

— Mutlaka! Bu ya yaşayacak yahut da rahmetli *İsmet Paşa*'nın dediği gibi yaşayacaktır. Başka bir çözüm yolu göremiyorum ben. Demokrasiyi yalnız yaşatmak yetmez, sağlıklı kılmak; amaç bu olmalı. Ve burada fedakârlıklar, feragatlar şarttır. Ben politikacılara daima bu açıdan baktım. Özveride bulunabiliyorlar mı, bulunamıyorlar mı? Buna göre değerlendiririm. Ve maalesef büyük çoğunlukta notum olumsuz olageldi.

"Bu çerçevede ANAP'tan neler bekliyorsunuz?"

— Beylik cümleler söyleyeceğim. Diyalogu koparmasın, parlamento içinde ve dışında diyalog kopmasın. Fikirler, öneriler, eleştiriler sıra kapakları vurularak susturulmasın. Tanrı insana espri gücü vermiş, şaka gücü vermiş, bunların arkasındaki şey sevgi yeteneğidir. Bir espriyle, ufacık bir şakayla anlatılabilecek durumlar gerilimlere, sürtüşmelere döndürülmesin. Bunun sorumluluğu elbette muhalefette de vardır. Ama asıl iktidardadır her zaman olduğu gibi. Bu yüzden ANAP adına ilk dileğim bu. Tekrar ediyorum. *"gelecek seçimleri alacağız"* başka, *"almalıyız"* başka, *"Almalıyız"* diye yola çıkılırsa demagojiler, hatta şarlatanlıklar önlenemez, demokrasi aleyhine tavizler önlenemez. Bu da önemli.

Düşünceden korkmamalı. Denetim, sansür kamuoyundadır, insandadır. Kötü hiçbir zaman başarı kazanamaz. Yanlış hiçbir zaman süremez. İnsana güvenen, denetime yasaklara, yasalara değil buna bel bağlar, insana bel bağlar. Kandırılamaz insan. Bu güven bir teşekkül etse Türkiye çok şey kazanır.

MURAT BELGE

Özal 1985'de iktidardan kaçışı programlıyor

"Özal'ın 'Ben muhafazakârım' derken kastettiği muhafazakârlık eğer statükonun devamıysa, bir diğer deyişle zenginin daha zengin, fakirin daha fakir kılınmasıysa, gerçekten muhafazakârdır."

ŞENER BATTAL

ANAP'ın ne olduğunu anlayabilmek için bence öncelikle Özal'ı bir analize tabi tutmak gerekir. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan sonuçları, ister Özal'a, ister ANAP'a maledin, bence hiçbir şey değişmez. Ancak böyle bir analiz yaparken IMF-OECD-USA-AET gibi hurufat kalabalığı içinden bir araştırma yapmak zorunluluğunda olacağınızı da belirtmek isterim. Analize Özal'dan başlarsak, nasıl bir perspektifle karşılayacağız?

Özal, bilindiği gibi daha evvel DPT Müsteşarlığı görevlerini yürüttü. O devrenin planları, bu dönemin liberal-kapitalist karakterine sahip olmakla birlikte bu kadar net değildi. Bu seferki ekonomik politika çok açık bir biçimde *"bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler"* ilkesine dayanmaktadır. Milli bağımsızlık idealinin hiç gözönüne alınmadığı bir ekonomik politika uygulanmaktadır bugün Türkiye'de.

Özal, sonraları Dünya Bankası'nda görev alıyor. *Mc Namara* gibi şöhretlerle yakın işbirliği yapıyor. ABD yöneticileri ve sermayedarlarıyla yakından tanışıyor. Kendi deyimiyle dış finans kuruluşlarının temsilcileriyle son derece samimi ilişkilere girdikten sonra da Türkiye'ye dönerek, büyük bir holdingin sorumluluğunu yükleniyor. Daha sonraları Özal'ı MESS diye anılan bir işverenler sendikasının genel koordinatörü olarak görüyoruz. 24 Ocak 1984'deyse Özal, Türkiye'yle IMF arasında bir köprü kurma görevini üstleniyor ve böylece de ünlü 24 Ocak kararlarının *"mimarı"* ünvanını kazanıyor.

Bu biyografik tahlili 1977 yılına kadar götürmekte bence büyük yarar vardır. O tarihte Özal'ı bir siyasal partinin İzmir milletvekili adayı olarak görüyoruz. Bu adaylık sırasında Özal, son derece samimi, inandığı mesajları İzmir seçmenlerine şöyle iletiyor:

"Faizsiz ekonomiye geçmek lazımdır. Türkiye ağır sanayi kurmalıdır. İşsizliği önlemek için yatırımlara öncelik vermek gerekir. Şahsiyetli dış politika zorunludur."

Ne kadar güzel mesajlar değil mi? Ne var ki İzmirliler karşılarındaki büyük kabiliyetin kıymetini bilmiyorlar ve kendisine milletvekili olacak kadar oy vermiyorlar. Şimdi bu seçmene kızmasın da ne yapsın Sayın Özal? İşte Özal, o kızgınlıkla bugün 1977'de seçmene ne söylediyse tersini uygulamak suretiyle seçmene olan hıncını tüm Türk halkından çıkarmaktadır.

Amerikanvari politika

Özal'ın ABD'de de sadece zayıflama reçeteleri üzerinde ihtisas yaptığı söylenemez. Bence Özal, fert başına düşen milli geliri nasıl azaltabileceğini de ABD'de gayet iyi öğrenmiştir. Fert başına 1100 dolar olan milli gelir, bugün Özal'cı uygulamalar sonucunda 700 dolara düşme noktasına gelmiştir. Özal'ın ABD'den aldığı reçeteler arasında propaganda teknikleri ve reklamcılığa ilişkin olanlar da vardır. Önce *"Özalvari"* ya da Amerikanvari propaganda tekniklerinden örnekler vermek istiyorum.

ANAP her iki seçimde de özel reklam şirketlerinin aldatıcı programlarından olabildiği kadar yararlanmıştır. Özal, tıpkı ABD başkan adayları gibi, seçim çalışmalarını eşiyle birlikte yürütmüştür. Sayın eşi, tıpkı Özal gibi renkli bir reklam unsuru olmuştur. Artistlerle yaşgünü partileri tertiplemek, uzun ağızlıklı sigara tüttürmek, moda dergilerine modaya ilişkin görüşlerini sunmak, plajda Turgut Bey'le elele gezinmek, gece kulübünde birlikte sabahlamak, kocası seyahatteyken bir Beşiktaş maçına giderek doğduğunda bile Beşiktaşlı olduğunu söylemek, kocasıyla birlikte *"Arım, Balım, Peteğim"* şarkısını teganni etmek... Bunlar Bayan Özal'ın hem seçim sırasında, hem de sonraları sürdürdüğü ve şimdiye kadar hiçbir başbakan eşinin uygulamayı göze alamadığı *"propaganda"* teknikleridir. Benzer tutumları belki ABD başkan adayları seçimlerinde gözlemek mümkündür.

Özal, *"Ben milliyetçi-muhafazakârım"* derken, yukarıda belirttiğim davranışlarla bu ilkelerin hiçbir zaman uzlaşmayacağını aklına bile getirmemektedir. Uygulanan IMF modeli-faizci kapitalist ekonomi politikalarının da milliyetçilik ve muhafazakârlıkla hiçbir ilişkisi olamayacağı açıktır. Ancak Özal'ın muhafazakârlıktan kastı eğer statükonun devamıysa, bir diğer deyişle zenginin daha zengin, fakirin daha fakir kılınması anlamındaysa muhafazakârlık, Özal gerçekten muhafazakârdır.

Özal, 4 siyasal eğilimin sentezi midir?

Özal, 4 eski siyasal partinin sentezi olduğunu ileri sürmektedir. Bu, kapalı bir ifadedir. Bu sentez, fikrî bir sentez midir, yoksa eskiden değişik siyasal partilere mensup bazı kimselerin çıkarları nedeniyle biraraya toplanmasından ibaret bir sentez midir? İkincisi bana daha doğru gözüküyor. Zira şu anda Özal'ın uyguladığı ekonomik politika, merkantilist-liberal-kapitalist-IMF güdümlü, dış finans kuruluşlarının istekleri doğrultusunda oluşturulmuş bir politikadır. Eski liberal-kapitalist nitelikli partiler bile bu kadar IMF'ci, bu kadar faizci, bu kadar Amerikancı bir politika uygulamaya cesaret edememişlerdir. Tabii Özal'ın liberalizminin fikri anlamda bir liberalizm olmadığını da vurgulamak gerekiyor. Özal'ın partisinde 4 eski siyasal eğilim, fikir planında katiyen temsil edilmemektedir. Ama bu eski siyasal eğilimlere mensup olan bazı kimseler, Türkiye'de iktidar partisinden yana olmanın fiziki değerini çok iyi bildikleri için, Özal'ın partisinde yeralmış bulunmaktadırlar. Bu iktidar yanlısı kimselerin bir kısım partilerde kuvvet şurubu gibi görülmeleri olağansa da, bunların tatmin edilmelerinin ne kadar zor olduğu hatırlanırsa, o partinin ne gibi maceralara sürüklenebileceği ortaya çıkar. ANAP, bir kitle partisi olarak bu zaaf içinde kıvranmaktadır. Nitekim ANAP'ın özel eğlence gecelerinde yeraltı dünyasının birtakım karanlık adamlarının yeraldığı, partiye bağışlarda bulundukları gazete sütunlarına kadar geçmiştir. Kitle partileri çok kaygan bir zemine otururlar. Bunun yakın tarihte örnekleri vardır. Bu sebeple, ANAP olayı bana göre geçici bir olaydır. ANAP, şu anda parlayan ve fakat yakın gelecekte sönmesi mukadder olan bir galaksi parıltısıdır.

Özal olayını yakın geçmişteki bankerlik olayına benzetiyorum. O zaman da bankerler, *"güvenli yol"* diye tanıtmışlardı kendilerini halka. Ama sonunda battılar. Türkiye dışına kaçtılar. Özal'ın uyguladığı politikalar sonucunda, şimdiye kadar batan bankalara ilave olarak bir kısım bankaların daha batması mukadderdir. Zira ekonomik bakış son derece şaşıdır. *"Enflasyonun altında faiz oranı tespit edilmeyecektir"* sözünün anlamı, anlamsızlıktan ibarettir. Çünkü ekonomide fiyat teşekkül ederken, teşekkül eden fiyat faiz-kâr-rant gibi unsurları da zaten içermektedir. Bu sebeple enflasyonun üzerinde bir faiz oranının uygulanacağını beyan etmek, enflasyonun devamlılığı anlamına gelmektedir. Faiz oranları arttıkça, fiyatlar da artacaktır. Özal, bu politikayla enflasyonun kısır döngüsü içindedir. Enflasyonla aynı daire etrafında *"dön baba dönelim"* oynamaktadır. Özal'dan bazı cümleleri tekrarlamak isterim:

"10.5.1980- Türkiye 4 yıl içinde zengin olacak", "26.9.1980- Bu program 4-5 yıl uygulanırsa ana hedefe ulaşılır", "16.10.1980- Türkiye 3-4 yıl içinde ekonomik çıkmazdan kurtulacaktır", "18.10.1980- Türk halkı belki 3-4 yıl sıkıntı çeker ama bu süre sonunda düzelmiş bir ekonomiye kavuşmuş oluruz", "26.9.1981- 3 yıl demiyorum, sıkıntılar iki yıl içinde bitecektir."

Sıkıntılar bitmek değil, içinden çıkılmaz bir şekilde artmaktadır. Özal ekonomisi sayesinde enflasyon hızı bugün yüzde 50'yi aşmıştır. İşçi ücretleri düşmüştür. Hayali ihracat vurgunu 5 milyara ulaşmıştır. Et fiyatında tırmanış devam etmektedir. Yağ fiyatı akıl durdurmaktadır. Pirinç ithal edilmektedir. Çay piyasada yoktur. Pahalılık tam gaz gitmektedir. Bunlar sadece benim tespitlerim değildir. Gazete manşetlerine kadar çıkan halkın tespitleridir. Ve Özal hakkında şu anda vatandaşın söylediklerinin veya söyleyemediklerinin çok az bir kısmını yansıtmaktadır. Özal'ın yerinde olsam, vatandaşın şu anda hakkımda ne düşündüğünü hiç de merak etmezdim.

Özal vaadlerini yerine getiremez!

"Her şeyin başı ekonomidir" diyen Özal, çok tenkid ettiği *"materyalist felsefe"*yle birleşmiş gözükmektedir. Bu birleşmenin faturası çok yüklüdür: 1975'de 18 bin olan *"Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi"*ne yapılan başvuru adedi, bugün 4 misli artmıştır. 1974'lerde İstanbul'da 2 bin dolaylarında olan fahişe sayısı, 238 bine ulaşmıştır. Bunlar vesikalı olanlardır. Açık işsizler ordusu 4 milyona ulaşmıştır. İşsizlerin sokak ortasında intiharları ve aile facialarıher gün artmaktadır. Bankalara yatırılan faizli paralar yatırımlara değil, iflas noktasındaki kuruluşlara aktarılmaktadır. Türkiye, sömürge ülkelerindeki gibi *"açık pazar"* haline gelmiştir. İthal viskisinden, yabancı sigaraya ve lüks tüketime toplum teşvik edilmektedir. Ortadirek denilen tabakanın sadece vitrinlerde görebildiği lüks mallara iştihası ve özlemi giderek kabarmaktadır. Kuru ekmekle geçinmeye zorlanan ortatabakanın bu özlemlerinin bir sosyal patlama göstergesi olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Türkiye'de ihracatın durmadan artırılabilmesi mümkün değildir. Sanayileşme gerçekleştirilmeden, ekonominin yapısal karakteri değiştirilmeden ihracat, ilanihaye artamaz. Türkiye bugün ihraç edebileceği bütün şeyleri ihraç etse, elde edeceği döviz, 10 milyar doları aşamaz. O halde ekonomik yapıyı gözden geçirmemiz gerekir. Türkiye'de Güney Kore modelinin uygulandığını iddia etmek doğru değildir. Güney Kore'nin savunma harcaması yoktur. Savunma harcamalarının tamamı ABD tarafından finanse edilir. Buradan sağlanan tasarruf da ihracatın finanse edilmesinde kullanılır. Japon modeli gibi, laflar da yanlıştır. Japonya tam bir sanayi ülkesidir. Avrupa'da Amerika'da iddiası vardır Japonya'nın. Türkiye'de olsa olsa Arjantin modeli uygulanmakta ve Türk Lirası *"pesos"* durumuna düşürülmektedir. Özal ,Türkiye ekonomisini büyük bir felakete götürmektedir. Karşısındaki siyasi rakıplerin de tutarlı bir alternatif oluşturamadıkları gözönüne alınırsa; bütün vatanseverlerin bu hızlı ve kötü gidişe meşru zeminler üzerinde çareler aramak mecburiyetinde oldukları ortaya çıkar. 50 milyon şehit vererek bu vatana sahip olduk. Elbette sağlam fikirlerle milletimize ve vatanımıza sahip olmaya devam edeceğiz. İdealistlere de fikirlerinin sorulması için, milletimizin, bu son, yanlış iktidarı iyice tanımasını beklemekteyiz.

Özal, faiz sömürüsünün, açlığın, çocuklarının yediği lokmayı sayan dar gelirlinin, artan işsizliğin, yoksulluk sonucu ortaya çıkan kişisel bunalımların, artan fahişe sayısının, trafik lambası gibi zamlara devamlı geç demenin, ekonomiyi dış ipoteklere kurban etmenin ağır vebalini taşımaktadır. Bu vebali, arım-balımlı şarkılar, boyalı basınlı destekler, süslü reklam propagandaları gizleyemez. Özal, 1985 yazında iktidardan kaçışı programlamaktadır. Özal, bir *"mit"* değildir, esasen *"mit"*lerden de kimseye hayır gelmez... □

ANAP'ın bedenine tıpatıp oturan elbise:

Kocaeli raporu

SOFU TUĞRUL

Bir rapor var elimde... İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nca, 1983 yılı başında, daha henüz hiçbir parti kurma girişiminin söz konusu olmadığı bir tarihte hazırlanmış bir rapor... Rapor, eski dönemlerdeki siyasal gelişmelerin ışığında Kocaeli seçmen kitlesinin analiziyle buna bağlı olarak yeni bir parti oluşumu için yaklaşımlar içeriyor. Raporu, başta Kocaeli Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı *Şehabettin Bilgisu*'yla halen SEKA Yönetim Kurulu üyesi avukat *Cemil Karakadılar* ve birkaç eski *"siyasi"* hazırlamış. Belirttiğimiz gibi henüz hiçbir partinin adının sanının duyulmadığı bir tarihte, böyle bir raporun hazırlanmış olması ve sonuçta sağ bir parti modelinin ortaya çıkması hayli ilginç kanımızca...

Raporun geçmiş dönemlere ait siyasi gelişmelerin değerlendirmesini içeren ilk bölümünde 1961-1977 arası beş genel seçimdeki oy dağılımının partilere yansıması şöyle belirlenmiş:

Adalet Partisi

"Kocaeli'de son beş genel seçim ortalamasına göre en yüksek oranda pay alan parti görünümündedir. Yıllar itibarıyla ve sırasıyla 1961'de yüzde 44.8, 1965'de yüzde 55.5, 1969'da yüzde 52.3, 1973'de yüzde 32.3 ve 1977'de yüzde 40 oranlarında oy dağılımından pay almıştır. Ortalama yüzde 45 dolayında bir oy potansiyeline sahip bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak 1973 yılından itibaren AP iç bünyesindeki ayrılıkların AP'nin dayandığı tabanda büyük bir oy kaybına neden olduğu bilinmektedir. MSP ve DP'nin 1973 milletvekili seçimlerinde AP'den koparttıkları oy potansiyeli yüzde 27.6 olmuştur. (MSP yüzde 18.1 artı DP yüzde 9.5 olmak üzere) MHP'ninse Kocaeli'deki aldığı oy yüzde 1.2 olup AP'nin taban oylarından kaynaklandığını iddia edebilmek zordur ve esasen ihmal edilebilir boyuttadır. 1973 yılı seçimleri, şayet bir kopma olmasaydı AP'nin oy dağılımındaki yerinin yüzde 33 dolayında değil, yüzde 50 dolayında seyredeceğini göstermektedir.

"Son genel seçim olan 1977 milletvekili seçimlerindeyse AP, oylarını yüzde 40'a yükseltmiştir. Aynı seçim döneminde MSP yüzde 10.6'yla yüzde 7.5 oy kaybına uğrarken, DP yüzde 2'yle yine yüzde 7.5 dolayında oy kaybına uğramış bulunmaktadır. Oysa AP'nin aynı seçimlerdeki oy artışı yüzde 7.7 dolayında olmuştur. Bu oyların muhtemel bir kesiminin CHP'ye kaydığı aynı dönemde CHP oylarındaki yüzde 10.2'lik artış gerçeği gözönüne alındığında dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi

"Bu parti 1961-65-69-73 ve 77 seçimlerinde sırasıyla yüzde 38.8-29.8-33-33.6-43.8 oranlarında, oyların genel dağılımından pay almıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi 1973-1977 seçimlerinde oy dağılımındaki payını Kocaeli'de yükseltmiş bir partidir. Son 6 genel seçim itibariyle Kocaeli'de oy ortalaması yüzde 36.6 olan CHP, 1977 yılı genel seçimlerinde bu ortalamanın çok üstüne çıkmış görünmektedir; yüzde 43.8'lik bir payla.

"Bu kaynaktan en geniş tabanlı parti olan AP'nin 1973 seçimleriyle başlayan dağınık görünümünü seçmen kitlesi üzerindeki olumsuz etkileriyle CHP'nin sanayileşen Türkiye'de işçi potansiyelini ve kentleşme olayını daha yakından izleyip geleneksel görüntüsünü bu unsurları motive etmesindeki başarısıyla yorumlanabilir.

"Yanısıra iki önemli gelişme bunu pekiştirmiştir. Biricisi CHP'nin uzun yıllar muhalefette olması ve bozulan ekonomik dengelerde ve siyasi gelişmelerde iktidarın yıpranması karşısında sağladığı avantajlar. İkincisiyse ülkenin siyasi, ekonomik güçlüklerle dolu bir döneminde yönetime talip olması ve askeri alanda *"Kıbrıs Harekâtı"*nın iktidarı dönemine rastlaması.

"Türkiye genelinde bu oluşum cereyan ederken CHP Kocaeli'de de bundan payını alıyordu. Ancak rakamlar göstermektedir ki, CHP Kocaeli'deki sanayi potansiyeliyle kıyaslandığında umulan değerlere ulaşamamıştır. 1970'li yılların başında Kocaeli'de sanayide çalışanların sayısı 30 bin dolayındadır.

"1969 seçimlerine göre 1973'de genel dağılımdaki payını yüzde 0.6 oranında, 1965 seçimlerine göreyse yüzde 3.8 oranında artırabilmiştir. Bunda temel etken yeni gelişen sanayi için iş gücünün tarım fazlası olan sahalardan çekilmiş olması ve bu kesimin sosyal ve etkin özelliklerinin değişiminin belli bir zaman sürecini gerektirmesidir. Nitekim 1977'de artan potansiyeli giderek bu değişimin hızlandığının işaretidir.

Diğer partiler

"Kocaeli'de diğer partiler içinde taşıdıkları oy potansiyeli açısından iki parti son iki dönemde dikkat çekmiştir. Bunlar Milli Selamet Partisi ve Demokratik Parti'dir. Diğer partilerin etkinlikleri ve süreklilikleri çok az ölçekte ve sürede olmuştur. Genel değerlendirmeleri etkileyecek bir görünüm arzetmemişlerdir. Keza Demokratik Parti 1977 yılı genel seçimlerinde fonksiyonel varlığını yitirmiştir. 1973'de oy dağılımında payı yüzde 9.5 olan DP, 1977'de yüzde 2 oranına düşmüş ve esasen kendine ait olmayan kitleyi yitirerek siyasi alandan çekilmek durumunda kalmıştır.

"MSP 1973 genel seçiminde Kocaeli'de yüzde 18.1 gibi yüksek bir oranda pay alıp bir milletvekili çıkartacak kitlesel gelişme gösterirken 1977'de oy dağılımındaki payı yüzde 10.6'ya düşerek etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Ancak rakamsal verilerin büyük farklılıkla ve giderek iniş trendi göstermesi, dini inançlar üzerine temele oturtulan bir partinin sınırlı da olsa etkinliğini sürdürmesini ve belirli bir oy potansiyeli varlığını ihmal edilebilir noktasına götürmeyi engellemiştir. Bugünkü değerlendirmede bunun tek başına fazlaca etkin olamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de varlığını bilmek yanlışları önleyecektir."

Seçmenlerin durumu

Raporun bundan sonraki bölümü, Kocaeli'deki seçmen kitlesinin analiziyle bu kitlenin yerleşim birimleri ve meslek faaliyeti yönünden değerlendirmesine ayrılmış. Anayasa oylamasında 315 bin olan seçmen sayısının bugün için 330-335 bin dolayında olabileceği varsayılarak dağılım, iki yönden şöyle değerlendirilmiş raporda...

Yerleşim birimleri açısından denmiş ki:

"1980 genel nüfus sayımına göre Kocaeli'de yaşayanların yüzde 46.6'sı köylerde, yüzde 53.4'ü şehirlerde yaşamaktadır. Bu tanımlama Kocaeli'de yanılgı yaratabilir. Zira köy nüfusu içinde değerlendireceğimiz nüfusun yüzde 46.6'sı Anadolu köyüyle büyük farklılık arzeden bir tablo sunmaktadır. En son veriye göre Kocaeli'de 30-35 bin arasında çiftçi ailesi bulunmaktadır. Ortalama hane büyüklüğü 5 kişi alındığında, bu rakam 150-175 bin dolayında belirmektedir. Bu da bize Kocaeli'de nüfusun yaklaşık yüzde 30'unun köylülük vasfını haiz olduğunu göstermektedir.

"Kalan nüfusun yüzde 32'si merkez ilçe İzmit olmak üzere, yüzde 10'u Gebze, yüzde 7.7'si Gölcük, yüzde 2.5'i Karamürsel ve yüzde 1.3'ü de Kandıra ilçelerinde, ilçe merkezinde yaşamaktadır. Yine idari açıdan ilçe merkezi olmamakla birlikte Yarımca (nüfusun yüzde 6'sı), Hereke, Darıca, Değirmendere gibi kent özelliklerini taşıyan merkezler de dikkate alındığında, nüfusun yaklaşık yüzde 67'sinin ticari, kültürel ve sağlık birimleri bulunan ve sanayiyle sıkı iletişim içindeki yerleşme merkezlerinde toplandığını görüyoruz. Yerleşim birimleri açısından Kocaeli'de nüfusun yaklaşık yüzde 67'sinin şehir, yüzde 30-33'ünün köylerde yerleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. Buradan bir genellemeye gidecek olursak, 1983 genel seçimlerinde 330 bin civarında oy kullanacak seçmenin 220 bini şehirde yaşayan, 110 bini köylerde yaşayanlardan oluşmaktadır."

Faaliyet konuları itibarıyla seçmen dağılımı da şöyle ifadesini bulmuş raporda:

"Kocaeli'de kuşku yok ki seçmen kitlesinin organize edilebilir faaliyet kolları itibarıyla dağılımında iki büyük faaliyet kolunun ağırlık taşıdığını görürüz: Bunlar sanayi işçisi ve köylülerdir.

"Kocaeli'de sanayide bugün yaklaşık 55 bin dolayında işçi istihdam edilmektedir. Bu, yine 50 bin civarında aile ve beher ailede asgari iki seçmen varsayımı ile 100 bin seçmen demektir. Bunun 100-150 bin arasında olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

"İkinci büyük kitle köylüler olup, yaklaşık 30 bin aile ve 80-100 bin arasında seçmen sayısına tekabül etmektedir.

"Esnaf sayısı, esnaf ve sanatkârlar derneği kayıtlarına göre 20 bin olup, aile bazında bu 40-60 bin arasında

seçmen varlığına tekabül etmektedir.

"Bir diğer oy potansiyeli açısından etkili grup memur kitlesidir. Yalnız İzmit merkez ilçede 6500 dolayında memur bulunmakta, bunun ilçelerle birlikte 7500 dolayında seyrettiği ve yaklaşık 16-17 bin civarında oy potansiyeli taşıdığı bilinmektedir. Bu kesimde öğretmen kitlesi 4000 dolayında olup, kesimin ağırlığını teşkil etmektedir.

"Tüccar ve sanayi kesimi 4 bin dolayındaki varlığıyla 8-12 bin arasında, kendisinden doğan bir oy potansiyelini yansıtmaktadır."

Mevsimlik işçi sayısının 4 bin, işsiz sayısının 12 bin olduğu belirtilen raporda sivil kesimin dışında asker kesimin de küçümsenmeyecek bir seçmen kitlesi oluşturduğu, Donanma Komutanlığı ve Kolordu'daki muvazzaf personel sayısının da hayli kabarık olduğu vurgulanmış ve sonuçta başta sanayi işçisi olmak üzere, köylüler, ticaret sektöründe çalışanlar, memur kesimiyle sivil kesimin dışındaki askeri görevliler biçiminde bir sıralama çıkmış ortaya...

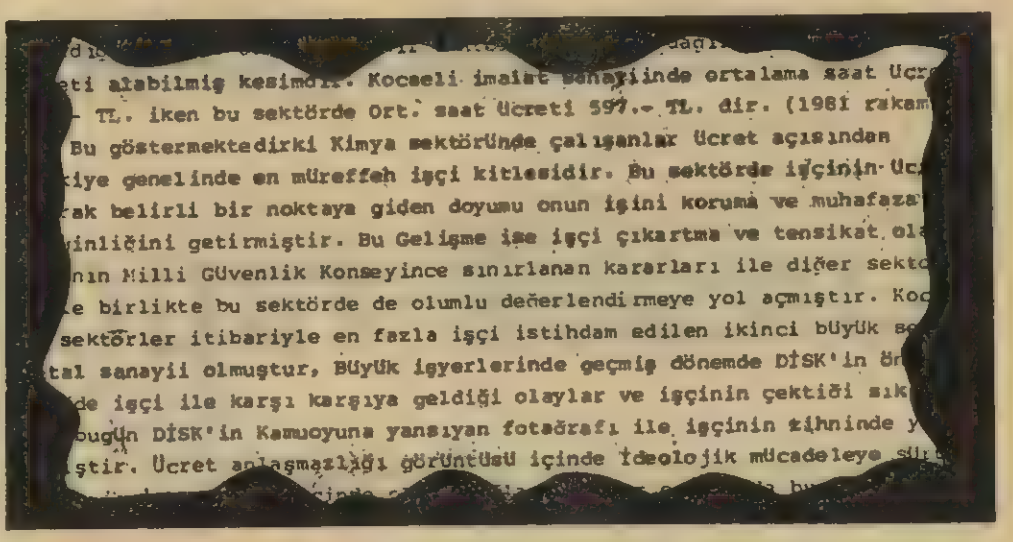

Rapor'un "Seçmen kitlesinin özellikleri"ni içeren bölümünden.

Nasıl bir partiye oy verilir

Raporun son bölümü —biz buna amaç bölümü diyebiliriz— yeni bir partinin modelini çizecek yaklaşımları içeriyor. Raporu hazırlayanlar, yeni bir parti oluşumu için araştırmalarına eski partilerin seçmen kitlelerin yapısıyla seçmen kitlesinin özelliklerini inceleyerek başlamış.

Önce yeni kurulacak partiyi şöyle tanımlamış rapor:

"Ekonomik ve sosyal konularda sivrilikleri olmayan, siyasi görüşler yelpazesinin ortasında, birleştirici, Atatürk ilkelerine bağlı, karma ekonomi ilkesini benimseyen, laik, kişisel hak ve özgürlüklere anayasa ilkeleri içinde bağlı geniş bir kitle partisi..."

Sonra da işlenecek kavramları belirlemiş:

"Şurası muhakkaktır ki tüm Türkiye genelinde olmakla birlikte Kocaeli'de de 12 Eylül öncesi gerek AP, gerekse CHP seçmen kitlesinde parti üst yönetici ve lider kadrolarının uzlaşmaz ve itici tutumları genelde tasvip görmeyen bir manzara sergilemiştir. Yine her iki büyük partinin ana çekirdeğini oluşturan ve partilerin kuruluşundan itibaren sadık birer oy kullanıcı olan sağduyu sahibi seçmen, siyasi parti rozeti çıkartıldığında fikir alışverişi yapabilen ve çoğunlukla aşırılıklardan kaçınan, bir orta yolda birleşebilen kitle görünümü vermiştir. Kaldı ki bu partilerin, özellikle CHP'nin son yıllarda büyük değişikliklere uğrayan, ama bir türlü yerleştirilemeyen ilke ve programları haricinde, ana kitlelerce benimsenen parti program ve ilkeleri tetkik edildiğinde bir uyum görülebilmektedir. Esasen her iki partide de bunlardan sapmalar ve bir türlü yerini bulamayan arayışlar dönemi Türkiye için kötü gidişatın başlangıcı olmuştur. Her iki büyük partinin temeldeki seçmen kitlesinin bu özelliği değerlendirilerek ve partilerin programları tetkik edilerek yapılan değerlendirme, geniş tabanlı bir kitle partisinin bu iki büyük parti tabanına Kocaeli'de dayandırılabileceği yaklaşımına bizi götürmektedir.

"Akılcı, sağduyu sahibi, siyasi alanda her zaman saygın, yöresinde tanınmış, birleştirici vasfını haiz, siyasi ilişkilerde kişisel menfaat gözetmeyecek izlenimini veren kişilerden organize olacak il düzeyindeki yeni bir oluşumun kamuoyundaki fotoğrafı, bu ilk genel seçimlerde en büyük etken olacaktır.

"Böyle bir yönetim yapısı içinde Kocaeli'de oluşacak bir yeni partinin AP ve CHP'nin önemli bir potansiyelini bünyesine çekeceğine inanmak yanıltıcı olmaz."

Raporda bu oran şu biçimde belirlenmiş: AP'nin son seçimlerdeki oy oranı yüzde 40, yeni bir oluşuma kayabilecek oy yüzde 20, CHP'ninse 1977 seçimindeki oy oranı yüzde 43.8, yeni partiye yönelebilecek oy oranı yüzde 15.

Temkinli bir değerlendirme

Eski partilerden gelebilecek seçmen oranını bu varsayıma dayandıran rapor kararsız ve oy kullanmayan seçmenin tutumuna da şu biçimde değinmiş:

"Tüm Türkiye genelinde ve Kocaeli'de büyük bir seçmen kitlesinin çeşitli nedenle oy verme görevini ifa etmedikleri bilinen bir gerçek. Bu kesimin, özellikle 27 Mayıs, 12 Mart gibi askeri müdahaleye maruz kalan siyasi gelişmeler sonrasında oy atma eğiliminin yükseldiği istatistiklerle bellidir. Nitekim Kocaeli'de 1961 ve 1973 genel seçimlerinden bir önceki seçim dönemine göre seçime katılmak oranındaki yükselme bunu doğrulamaktadır. Keza 7 Kasım 1982 tarihli Anayasa oylaması sonucu bu kanıyı pekiştirmiş bulunmaktadır. Üstelik bu kez, katılma oranının zamanlama iyi seçildiği takdirde 1961 ve 1973 seçimlerine oranla çok daha fazla olabileceği görülmektedir. Son genel seçim olan 1977'de tüm siyasi çekişmeye ve kızışmaya rağmen iştirak oranı yüzde 70'e ulaşamamıştır. 1982 Anayasa oylamasında iştirak oranı yüzde 91.35'tir.

Sağlık koşulları ve diğer etkenlerle yüzde 10 oranında bir seçmen kitlesinin her zaman oylamaya katılamayacağı benimsenirse, yüzde 20-25 arasında kullanılmayan bir oy potansiyeli ortaya çıkmaktadır ki oranı itibariyle ve kullanılmamasındaki nedenler itibariyle azımsanmayacak boyuttadır. Bu oy potansiyelinin büyük ölçüde siyasi kargaşa ve lider egemenliğiyle, aday ve diğer nedenlerle partilerden kopmuş görünümü umut vericidir. Bu oyların 1961 seçimlerinden benzeri görüldüğü gibi iki büyük parti yerine, yeni bir arayışla, yeni oluşumlara ilgi gösterecekleri umulabilir. Yüzde 20-25 olan bu potansiyelden genel oran içinde asgari yüzde 15-17'lik bir payın yeni oluşuma ve özellikle yeni kitle partisine yöneleceğine beklenti vardır."

Rapordaki ifadeye göre, *"temkinli bir değerlendirme"* yle eski siyasi partilerin seçmenleri yönünden şöyle bir potansiyel ortaya çıkarılmış:

"AP tandanslı seçmen kitlesinden yüzde 20, CHP tandanslı seçmen kitlesinden yüzde 15, geçmiş dönemlerde oy kullanmayan kararsız seçmen kitlesinden yüzde 15, oy kullanma yaşı nedeniyle ilk defa oy kullanacak seçmen kitlesinden yüzde 5, diğer parti tandanslı (DP, CGP, MSP) seçmen kitlesinden yüzde 5 olmak üzere toplam oy dağılımı içinde yüzde 60'lık bir oy potansiyeli sonucuna ulaşmaktayız. Yüzde 20 değerlendirme hatası düşünülse bile yüzde 48'lik asgari bir oy potansiyeli yaratabilme olanağı gözükmektedir."

Mesleklere göre siyasi davranış tahmini

Kocaeli'deki seçmen kitlesine meslek yönünden yaklaşım da raporda şöyle ifadesini bulmuş:

"Sanayi işçisi kesiminde yeralan yaklaşık 120 bin dolayındaki kesimin oy potansiyeli ve meyili ücret düzeni ve geçmiş dönemlerdeki sendikal hareketlerin etkinliğiyle olumsuz; çalışma güvenliği, can güvenliği, iş güvenliği ve artan işsizliğe karşı baskı unsuruyla olumlu etkilenme gösterecektir. Rakamlar Kocaeli'de tek bir sendikaya bağlı en büyük işçi kitlesinin kağıt iş kolunda ve bir kamu kuruluşu olan SEKA'da yoğunlaştığını göstermektedir. Sellüloz-İş'e bağlı (TÜRK-İŞ) bu işyerinde işçinin ücretleri yüzünden hoşnutsuzluğu diğer iş yerlerine göre asgari ölçüdedir. Zira diğer anormal ücretler verilen sektörlere göre, SEKA, her zaman mütevazi boyutlarda toplu sözleşme geçirmiş bir kurumdur. Dolayısıyla toplu ücret belirlenmesinden olumsuz etkilenmesi en az olmuş bir görünümdedir.

"Diğer bir sektör, kimya sektörü en fazla işçinin istihdam edildiği (15 bin dolayında) bir sektör olup ücret dağılımında en yüksek ücreti alabilmiş kesimdir. Kocaeli imalat sanayinde ortalama saat ücreti 260 TL'yken bu sektörde ortalama saat ücreti 597 TL'dir (1981 rakamları). Bu göstermektedir ki kimya sektöründe çalışanlar ücret açısından Türkiye genelinde en müreffeh işçi kitlesidir. Bu sektörde işçinin ücret olarak belirli bir noktaya giden doyumu, onun işini koruma ve muhafaza tedirginliğini getirmiştir. Bu gelişmeyse işçi çıkartma ve tensikat olaylarının Milli Güvenlik Konseyi'nce sınırlanan kararlarıyla diğer sektörlerle birlikte bu sektörde de olumlu değerlendirmeye yol açmıştır. Kocaeli'de sektörler itibarıyla en fazla işçi istihdam edilen ikinci büyük sektör Metal Sanayii olmuştur. Büyük işyerlerinde geçmiş dönemde DİSK'in önemli ölçüde işçiyle karşı karşıya geldiği olaylar ve işçinin çektiği sıkıntılar bugün DİSK'in kamuoyuna yansıyan fotoğraflarıyla işçinin zihninde yer etmiştir. Ücret anlaşmazlığı görüntüsü içinde ideolojik mücadeleye sürüklenen işçi bunun bilincinde olup, sağlanan huzur ortamında bunu akılcı biçimde değerlendirmektedir. Yüzeydeki görünüm alt tabakanın görüşünü o zaman da yansıtmamıştır, bugün de yansıtmamaktadır.

"Sanayi sektöründe geçmiş dönemlerin ve son iki yıllık hükümet uygulamalarının olumlu olumsuz yönleri, çalışanların sosyal ve demografik özellikleri, kamuya bağlı işyerleri dışında yönetici ve sahiplerinin etkinlikleri çok yönlü bir analizi gerektirmekle birlikte, eldeki veriler bir yaklaşım yapmayı sağlayabilecek niteliktedir. Bu kesimde mevcut oy potansiyelinin asgari yüzde 40'ının yeni parti olayında olumlu sonuç vereceği beklenebilir. Bu oran il yönetiminin teşkili ve aday belirlemede görülecek gelişmelere göre yüzde 60 oranına kadar çıkabilecektir. Bu sayısal olarak yüzde 40 üzerinden, 50 bin dolayında bir oy potansiyeline eşdeğerdedir."

Tarımla uğraşan köylü seçmenin *"düşüncelerinin değişim hızının diğer kesimlere göre oldukça yavaş olduğu"* vurgulanan raporda, bu seçmen kitlesinin olumlu biçimde yeni partiye kanalize edilebileceği görüşü de yeralmış. Bu kesimden 40-50 bin oy beklenebileceği belirtilen raporda, ticaret sektöründe çalışanlarla işyeri sahiplerinin siyasal düşüncelerine aynı iyimserlik çizgisiyle yaklaşılmamış. Denmiş ki:

"Bu kesimdeki oy potansiyeli önemli ölçüde etkiye açıktır. Yöresel bir özellik olarak da işyeri sahipleri arasında diyalog tesisi ve iletişimi yüksek olup, kendisini tedirginliğe sürüklemeyecek siyasi eğilimler, özellikle camia içinden yönlendirmelerle konsantre olabilecek görünümdedir. Bu kesimdeki 60-70 bin dolayındaki oy potansiyelinden 30 bin dolayında bir seçmen kitlesi çekilebileceği umulabilir."

Memur kesiminden 8 bin, sivil kesim dışından 7 bin ve öteki gruplardan da 15-20 bin oy gelebileceği varsayılarak yeni partinin 150-182 bin dolayında bir oy varlığına kavuşabileceği ve bunun da seçmen sayısına göre yüzde 50-55'lik bir değerde olabileceği, asgari limitler içinde bu ölçünün yüzde 45'den aşağıya düşmeyeceği ifade edilmiş raporda...

Ismarlama elbise gibi

Ve rapor bir "sonuç" bölümü ile bağlanmış:

"Ilımlı yaklaşım içerisinde Kocaeli'de organize edilecek yeni partinin yüzde 50 dolayında bir oy potansiyelini toplayabileceği, en fazla oy alabilen parti hüviyetine bürünebileceği düşünülmektedir. Yüzde 50 oranı yüksek bir oran gibi gözükmekle beraber, 1983 yılı genel seçimlerinde oyların ufak partiler arasında dağılması güç göründüğünden (yasal düzenleme, teşkilatlanma, süre, olanak ve kadroları açısından) aslında öngörülen bir orandır.

Bu parti oluşumunda Kocaeli'de dayanılacak temel kitleler, kapatılan Adalet Partisi ağırlığı teşkil etmek üzere AP ve CHP'nin sağduyu sahibi seçmenleridir.

Bir başka temel kitle, uzun bir süredir seçimlere ilgisiz davranan, sandık başına gitmeyen ve yeni seçim döneminde ilk defa oy kullanma olanağı bulacak seçmenlerdir."

Böylece bir parti şablonu çıkmış meydana... Çok usta bir terzinin kreasyonu ısmarlama bir elbise görünümündeki bu modelin çıkışını izleyen aylarda, yani geçen yılın Mayıs'ında partiler kurulmaya başlamış, kimi kapatılmış, kiminin kurucuları veto edilmiş, kala kala 3 parti kalmış ortada. Önce MDP kendine denemiş bu modeli; uymamış, bol gelmiş. Ama elbise, ölçü daha öne alındığı için, ANAP'ın bedenine tıpatıp oturuvermiş...

Bunun somut kanıtı da 6 Kasım 1983 seçimlerinin Kocaeli'deki sonucu:

ANAP 115 bin 313 oyla yüzde 43,9. HALKÇI PARTİ 101 bin 263 oyla yüzde 38,5 ve MDP. 46 bin 136 oyla yüzde 17,6... □

Solun tarihi kökenleri yöneticilerde değil yönetilenlerde aranmalı

"Bürokratlar, tüccarlar, doktor ve avukatlardan oluşan bir siyasi partinin 1920-30'larda çok önemli reformları gerçekleştirmesi mümkündü; ama aynı çerçevenin 1980'li yılların ikinci yarısında neden 'solda' kabul edilmesi gerektiğini anlamak çok zordur."

ASAF SAVAŞ AKAT

1982 Anayasası'yla girilen yeni siyaset döneminin en ilginç özelliklerinden biri, kendilerini *'solda'* gören siyasal hareketlerin bir türlü toparlanamayışı. Sağda durum farklı. Uzun dönemde bir ANAP-DYP çekişmesi öngörsek, hatta RP'nin güçlenebileceğini kabul etsek bile o cenahta durum daha sakin: Son Belediye seçimlerinde ANAP'ın başarısı muhafazakâr-liberal güçlerin siyasal yapılaşmasının ana hatlarını açıkça ortaya koyuyor. Soldaysa dalgalanmanın uzunca bir süre, büyük bir olasılıkla 1988 seçimleri sonrasına kadar devam edeceği yönünde çok güçlü göstergeler var. Şüphesiz, 12 Eylül'e giden süreç ve 12 Eylül'den bugüne olup bitenler genelde sağın toplum kesitlerinde daha rahat destek bulmasına izin verdi. Muhafazakâr-liberal güçlerin yeni bir koalisyonu niteliğindeki ANAP'ın 6 Kasım seçimlerinden iktidar partisi olarak çıkması, sağın örgütsel konsolidasyonunu kolaylaştırdı. Ancak, madalyonun bir de öbür yüzü var; siyasette muhafazakâr, ekonomide liberal tutumuyla, ANAP Türk seçmenine çok net ve berrak bir platform sundu. Rakiplerine, özellikle soldaki rakiplerine karşı en büyük avantajı bence buradaydı. Doğallıkla, bu olayı salt ANAP yönetiminin ve *Turgut Özal*'ın bir başarısı olarak almak da yanlış olacaktır. Ardında yatan önemli bir sosyolojik gerçek var; seçmeninden siyasi kadrolarına, Türkiye'de muhafazakâr-liberal hareketin ne istediğini daha iyi bildiğini, yani çok daha tutarlı (ve homojen) bir ideolojik çerçeveye sahip olduğunu unutmayalım. *Özal*'ın başarısı, geçmişin olumsuz mirasından kendisini kolayca sıyırıp yeni bir başlangıç havası yaratarak söz konusu ideolojik çerçeveyi çok iyi yansıtabilmesinde.

Bu yazımın amacı ANAP olayına teşhis koymak değil; Türkiye'de sol siyasal hareketin sorunları hakkında birkaç gözlem yapmak istiyorum. *Yeni Gündem* geçen (15 Mayıs 1984) sayısında SODEP ve HP'den iki sorumlu (*Atilla Sav, Engin Aydın*) ve iki (partisiz) düşünürle (*İsmail Cem, Mehmet Ali Aybar*) bence çok önemli mülâkatlar yayınladı. Bunlara *Murat Belge*'nin yazısını da eklemek mümkün. Onları okuduktan sonra ANAP'la ilgili yukarıdaki gözlemleri yapma ihtiyacını duydum. Parlamento'da ana muhalefet partisinin soldan, Belediye seçimlerinde ikinci büyük partinin gene soldan çıkmasına, üstelik toplum kesitlerinde destek bulacağı sanılan üçüncü sol partinin kuruluş çalışmalarının sürmesine rağmen, Türkiye'de sol siyasetin önünde çok çetin ve ciddi ideolojik sorunlar olduğu kanısındayım.

Evet. Bence sorunlar örgütsel değil. Bazı çevrelerde önerildiği gibi, tek çatı altında toplanmak eminim ki seçmen oylarının bölünmesini engelleyebilir. Ama, oy oranının artmasını, hele sol siyasete iktidar yolunu açacak orana yükselmesini sağlayamaz. Sağlasa bile bugünkü platformuyla iktidara gelen sol hareketin çok kısa sürede büyük bir hayal kırıklığı yaratması ve çok uzun süre muhafazakâr-liberal güçleri (belki daha da vahim koalisyonları) iktidarda tutacak bir yenilgiyle iktidar dönemini noktalaması bence kaçınılmaz. Bu nedenle, sol hareketin önündeki bir numaralı hedefin Türkiye toplumunun, başta çalışan ve aydın kesimler, özlem ve ihtiyaçlarını yansıtan, onları arzuladıkları özgür yarınlara götürecek çağdaş ve tutarlı bir platform oluşturmak olduğu çok iyi anlaşılmalı.

Bugün *'sol'* diye adlandırılan siyasal hareketin gelişme çizgisine bakan bir dış gözlemci içinde taşıdığı muhteşem çelişkileri derhal farkedecektir. Bizler içeriden, o çelişkileri öznelleştiren ideolojik gözlüklerle baktığımızdan, algılamamız zorlaşıyor. Bunda şaşılacak bir şey yok; bir geçmişimiz, bir mirasımız var; sevsek de sevmesek de... Sorun büyük bir cesaretle mirasın olumsuz birikimlerinin üstüne gidebilmek, ne zaman reddi miras yapılması gerektiğini doğru saptamak. Başka bir deyişle, zorluklardan yılmamak, sorunlardan (hele geçmişin mirası sorunlardan) kaçmamak.

Yukarıdaki temaya yönelecek bir itirazı baştan öngörmeliyiz: 1982 Anayasası'nın sivil toplum örgütlenmesine getirdiği tahditler, sendika ve derneklere konan siyaset yasağı, siyasi partilerin ocak-bucak teşkilatı kurmasına izin verilmemesi, geleneksel ekonomik iktidar odaklarının desteğinden yoksun sol siyasal hareketi zayıflattığı haklı olarak belirtilecektir. Ancak, dikkat edilirse, bütün bunlar örgütsel kısıtlamalardır, yani örgütlenmeyi zorlaştırır ve zayıflatır. 6 Kasım seçimleri gerek alınan oy oranının, gerek seçim sonrası performansın örgüt gücüyle ilişkisiz olduğunu kesinkes kanıtlamıştır: ANAP örneği kadar HP örneği... Şüphesiz, uzun dönemde, 1990'lara 2000'lere Türkiye'nin çağdaş ve sağlıklı bir demokrasiyle girebilmesi için söz konusu kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Bugün (kısa dönemde; diyelim 1990'a kadar), temel sorun bunlar değildir; bunların ardında saklanarak esas sorunu görmemezlikten gelen bir sol siyaset başarısızlığa mahkûmdur.

Türkiye'de sol siyasal hareketin kendisine yeni bir düşünce ve eylem platformu üretmesini içiçe üç ana başlık aracılığıyla tartışmak gerekecektir. Bunlardan birincisi, solun önerdiği *toplum projesini* artık açık seçik ortaya koymaktır. Her sol siyaset, en ılımlısından en radikaline, mevcut toplumun siyasi, ekonomik ve kültürel düzeylerinde bir dizi dönüşüm sonucu yeni bir toplum oluşturacağını iddia eder, kendisine *'sol'* diyebilmek için iddia etmek zorundadır. Sol partilerin dar anlamıyla *'çıkar partisi'* olmasını engelleyen budur: İnsanlar, kişisel çıkarlarını çok aşan bir ideal, bir toplum projesi çevresinde toplanırlar.

Türkiye'de *demokrasiyi dışlayan* projeler daha önce üretildi. Şu ya da bu şekilde mevcut *'reel sosyalist'* düzenlerle özdeşleşen hareketlerin toplumun marjında hep varolacağını öngörüyorum. Bir diğeri, Kemalist radikalizm tarafından özellikle 1960'lı yıllarda geliştirildi; siyasi ve ekonomik *devletçilik* temelinde, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde anti-emperyalist kurtuluş savaşları sonrasında raslanan bir yapı, Türkiye'nin kendi geçmişiyle (1923-50 arası tek-parti dönemi) de bağlantı kurularak savunuldu. O dönemde çok yaygın bir aydın-bürokrat kesiminin desteğini kazanan bu projenin, daha 1970'li yıllarda cazibesinden çok şey kaybettiğini izliyoruz. Kemalist radikalizmin ekonomik devletçiliğini popülist bir söylem içinde siyasi demokrasiyle uzlaştırma çabalarıysa 1970'li yılların sonunda iflas etti. Bugün, Türkiye solunun bir numaralı sorunu, bir an önce demokrasiyi her anında zenginleştirip güçlendirecek bir sosyalizm projesi üstünde anlaşmak, bir *concensus* oluşturmaktır.

Sanıyorum ki, esas fikir ayrılıkları, söz konusu projede evrensel ve yerel boyutun nisbi ağırlığı konusunda çıkacaktır. Daha şimdiden, bir kanadın demokrasi ve sosyalizm gibi kavramların insanoğlunun tüm geçmiş ve geleceğini kapsayan evrensel projelere tekabül ettiğini, dolayısıyla Türkiye'nin Batı Avrupa sosyal-demokrat ve sosyalist partileriyle nitel düzeyde *özdeş* bir platforma ihtiyacı olduğunu savunmasını; diğer kanadınsa ağırlığı Türkiye'ye özgü koşullara vererek Batı Avrupa'dan farklı bir evrim çizgisi talep etmesini bekleyebiliriz. Somut politikalarda olduğu kadar genel yönelimde ciddi (hatta özde) farklılıklar içeren bu iki yaklaşımdan kesinlikle ilkini tercih ettiğimi belirtmek istiyorum. Özellikle demokrasi projesinde Türkiye'nin özel koşullarından bahsedilmesi, daima Batı Avrupa toplumlarının sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerden (bence önemli) bir bölümünü Türkiye için bir lüks olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Yerel renklerin hakimiyetinde, hem demokrasiden hem de işçi sınıfı hareketinden bir uzaklaşma sezerek korkuyorum.

Buradan ikinci ana başlığa, yani Türkiye'de demokrasi ve sosyalizm temelinde yeşeren bir siyasi hareketin toplumsal ve tarihi siyasi *kökenleri* sorununa geliyoruz. Herhalde duygusallığın, karşılıklı suçlama ve kırgınlıkların en yoğun olacağı tartışma alanı bu. Türkiye toplumunun kendi özgül evrimi, Osmanlı-Türk toplumu yönetici sınıfının Batıcı-reformcu kanadının 1960'dan itibaren hızla radikalleşmesine yol açtı. Böylece, çok-uluslu bir militarist tarım imparatorluğundan, sanayi temelinde örgütlenmiş bir sivil milli-devlete sancılı geçiş sürecinde, yönetici sınıf-içi çatışmanın oluşturduğu bir kanat, 1970'li yıllardan itibaren dönüşerek, sol siyasetin ana gövdesi görünümünü kazandı. 1982 Anayasası'nın eski siyasi örgütleri yasaklayarak zorladığı yeni soluk alma alanını görmemezlikten gelerek, yarının sol hareketini yakın ve uzak bir geçmişin siyasi kavgalarıyla boğmak bence çok yanlış olacaktır. *Mustafa Reşit Paşa, Mithat Paşa, Talât Paşa, Atatürk* ve *İsmet Paşa*, bugünkü Türkiye'yi kuran büyük reformları gerçekleştirerek, bütün Türkiye'nin ve tarihin malı oldular. Onlarda, 1980'lerde başlayıp 2000'li yıllarca sürecek demokrasi ve sosyalizm temelinde büyüyen bir siyasi hareketin öncülerini görmek, bence hem onlara hem de Türkiye soluna büyük bir haksızlıktır. Solun tarihi kökenleri yönetici sınıfta değil, yönetilenlerin siyasal hareketliliğinde aranmalıdır: Meşrutiyet'in sendika ve grevleri, tek-parti rejimine karşı verilen oylar, Parlamento'ya giden sosyalist milletvekilleri, 141-142'ye karşı verilen mücadele, gelişen işçi sınıfı hareketi ve benzerleri...

Önce tarihi kökenleri vurgulamamın nedeni sanırım çok açık; bu konuda yapılacak bir teşhis hatası, derhal, kurulacak örgütlerin sosyo-ekonomik kökenine ve üretilecek platforma yansıyacaktır. Bürokratlar, tüccarlar, doktor ve avukatlardan oluşan bir siyasi partinin 1920'lerde ve 1930'larda çok önemli reformları gerçekleştirmesi mümkün olabilir; ama aynı çerçevenin 1980'li yılların ikinci yarısında neden *'solda'* kabul edilmesi gerektiğini anlamak çok zordur. Daha da önemlisi, Batıcı-reformcu siyasetin jakoben geleneği, bir yandan partiiçi demokrasinin gelişmesini, diğer yandan partiyle büyük kitleler arasında kurulacak katılımcı organik bağları engelleyebilecektir.

Dikkat edilirse, evrensel-yerel farklılığıyla köken tartışması gerçekten içiçedir. Şimdi de, yukarıda tartıştıklarımızın neredeyse mantıkî uzantısı olan üçüncü ana başlığa kısaca değinmek istiyorum. Geliştirilecek platformun sağlıklı somut politika önerileri içerebilmesi, Türkiye'nin 1980'li ve 1990'lı yıllarda ulaştığı gelişmişlik derecesine ve buradan Türk siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatının gerçek ihtiyaçlarına *doğru teşhis* koymayı gerektiriyor. Bugünün sol siyasi kadroları, uzun süredir sancılı bir kapitalizme geçiş döneminin sorunlarını anlamaya ve çözmeye uğraşıyorlar. Halbuki, bence söz konusu geçiş dönemi bitmek üzere. Dolayısıyla, sol siyasal hareket, iyi kötü bir kapitalist toplumda muhafazakâr-liberal iktidarlara alternatif olmak zorunda. Böylece, daire kapanıyor. Hem projenin evrenselliği, hem tarihi ve sosyo-ekonomik kökenleri, hem de içereceği somut politikalar ve toplumsal mekanizmalar itibariyle, kapitalist Batı Avrupa sosyal-demokrat ve sosyalist hareketleriyle bütünleşmeye olanak verecek bir platform, Türkiye'de sağlıklı bir sol örgütlenmenin *vazgeçilemez ön koşulu*.

Giderek, benim söz konusu akılcı ve çağdaş platformun gerçekleşmesi konusunda epey iyimser olduğumu belirtmeliyim. Sakın yanlış anlaşılmasın; öyle hemencecik ve kendiliğinden, demokrasi ve sosyalizm temeline oturan güçlü bir siyasi hareketin doğru bir platforma ulaşacağı kanısında değilim. Doğallıkla, sol güçlerin kendi içinde, büyük bir olasılıkla bazen hepimizi çok üzen, tartışma ve bölünmeler olacak. Başta da söylediğim gibi, bu aşamada bölünmelerin kaçınılmazlığı, hatta yararlı olacağı kolayca savunulabilir. Daha da önemlisi, solun dışından, azımsanmayacak engelleme çabaları gelecek. Bunlar da normal. Ancak, iyimserliğimin bence bir ön koşulu var; Aydınlarımızın, özellikle kamuoyunda büyük etkinliği olan bilgi üretiminde uzmanlaşmış düşünürlerin, siyasi kadrolardan gelen sol-içi kutuplaşma çağrılarına aldırmamaları ve eleştirel (özeleştirel de) yeteneklerini koruyacak şekilde bağımsızlıklarına sahip çıkmaları. Buna biraz sağduyu ve serinkanlılık da eklersek, işler daha da kolaylaşır. □

Sosyal demokrasi, sosyalizm ve demokrasinin arasına giremez

Farklılık, sosyalistlerin demokrasiyi siyasal düzeyin sınırları içinden kurtararak tüm yaşam alanlarına yaymak (sosyalist demokrasi), buna karşılık sosyal demokratların tek kaygılarının varolan demokrasiyi olduğu gibi korumak yönündeki tutumlarında ortaya çıkıyor.

AYDIN KÖYMEN

Türkiye'de *"politika teorileri"* üzerine yazılmış telif eser sayısı son derece azdır. Sevindiricidir ki *İsmail Cem*, Cem Yayınevi tarafından basılan *"Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir"* isimli son kitabıyla, bu sayıyı bir adet de olsa fazlalaştırmıştır. Sosyal demokrasinin ideolojik kaynaklarının irdelenmesiyle başlayıp temel tercihlerinin belirtilmesiyle gelişen, sonra da Türkiye'de olabilirliği üzerine düşünceler ve stratejiye ilişkin önerilerle sona eren kitabı, özellikle sosyal demokrat olma iddiasındaki politikacıların okumasında büyük yarar var.

İsmail Cem, kitabını *"sosyal demokrasiyi savunmak için yazmadığını"* belirtiyor. Ancak son bölümde sosyal demokrasinin Türkiye'de olabilirliğini tartışırken, *"...ülke geleceğinin, demokrasinin, ve çalışan kitlelerin açısından, bu helvayı (sosyal demokrasi A.K.) yapmak gerekiyor"* diyerek kitabının salt sosyal demokrasiyi *"anlamak"* ve *"anlatmak"* amacını gütmediğini de itiraf etmiş oluyor. Kitabın eleştirel bir gözle okunması ve kamuoyu önünde tartışılması mutlaka gerekir. Ama benim bu yazıdaki amacım, kitabın eleştirisini yapmak değil. Yapmak istediğim, *Cem*'in kitabında sosyal demokrasi bağlamında ele aldığı demokrasi kavramını bir başka bağlamda, sosyalizm bağlamında ele almak ve buradan giderek sosyalistlerin demokrasi konusuna nasıl yaklaşabileceklerinin bazı ipuçlarını yakalamaya çalışmaktır.

Sosyalizm ve formel demokrasi

İlk olarak bilmemiz gereken şey, maddeci tarih ve toplum biliminin bir politika teorisine sahip olmadığıdır. Bu nedenledir ki *Marx*'dan sonra sosyalist hareketin içinde yeralanların en çok ilgilendikleri alan politik düzey olmuş ve bu yoğun ilgi sosyalist hareketin bölünmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak bu bölünmelerin bir işe yaradığını, taraflardan birisinin *Marx*'ın ütopyasıyla tutarlı bir politika teorisini üretebildiğini söylemek olanaksızdır. Ben bugünün sosyal demokrat partilerinin büyük çoğunluğunun *Marx* bir yana, *Bernstein* ve *Kautsky*'yle bile bir ideolojik bağ içinde oldukları kanısında değilim. Ama bunun yanında dünyada varolan sosyalizmlerin de marksist denebilecek bir politika teorisinin pratiğinin ürünleri olduğunu söyleyebilecek durumda da değilim. Sosyalizm, eşitsizlikler, adaletsizlikler, hürriyetsizlikler üreten bir *"yeni"* medeniyet olamaz. Sosyalizm, *İsmail Cem*'in kitabında tamamen sosyal demokrasinin tekelindeymiş gibi görünen formel demokrasiyi ne ölçüde içerir, içerebilir?

Eğer işe, maddeci tarih ve toplum biliminin politika teorisine ilişkin tek kavramı olan *"proletarya diktatörlüğü"*nden başlayıp, politika teorisini de *Lenin*'in Batı Avrupa'daki demokratik gelişmelerin kıyısına bile yaklaşmamış Çarlık Rusyası'ndaki sınıf mücadelesi sırasında ürettiği tezlerle noktalarsak, yukarıdaki sorunun cevabının *"Hiçbir ölçüde!"* olması kaçınılmazdır. Ancak maddeci tarih ve toplum biliminin tarihin dinamik bir gözlemi üzerine, fakat somut durumun somut koşulları içinde oluşturulduğu gözönüne alınırsa, *Marx*'ın sosyalizminin bugünkü tanımıyla, bugünkü kapsamıyla formel demokrasiyi tamamen dışladığını ifade etmek bir iddia olmaktan öte bir anlam taşımaz. Nitekim böyle bir ifadenin bir iddia olmaktan öte geçemeyeceğini ortaya koyabilecek kanıtlar, bizzat *Marx*'ın kendisinde de bulunabilir. Kanıtların bir bölümü, *Marx*'ın, bilimi dondurulmuş bir dünya görüşüne (ideolojiye) indirgemek temayüllerine karşı gösterdiği *"Ben marksist değilim"* biçimindeki şiddetli tepkisinin altında yatar. *Marx*, *"sınıf diktatörlüğü"* kavramını, oluşumunu tamamlamamış bir burjuva demokrasisi ortamında geliştirmiş, ortaya atmıştır. Bu öyle bir ortamdır ki, mülk sahibi sınıflar ve özellikle aristokrasi tüm politik alanı egemenliği altında tutmakta; seçimlerin yapıldığı ülkelerdeyse sadece mülk sahibi sınıfların aday olabilme ve oy kullanabilmelerine yasal olanak tanınmaktadır. Oysa demokrasi bu noktadan sonra büyük aşamalar göstermiş; seçimle işbaşına gelecek temsili bir hükümetin bulunması, bu hükümetin ülkedeki tüm yetişkinlerin genel ve eşit oyuyla seçilmesi, belli aralıklarla yapılacak seçimlerde çoğunluğu elde edemezse yerini çoğunluğun güvenini alan yeni bir hükümete direnmeden terketmesi, seçmenlerin devlet aygıtının dolaylı ya da dolaysız baskısına uğramadan, benimsedikleri görüşten yana özgürce oylarını kullanabilmeleri gibi niteliklere kavuşmuştur. *Marx*, demokrasinin bu doğrultuda gelişimine karşı duyarsız kalmamıştır. 1879 yılında *"Chicago Tribune"* gazetesine verdiği mülakat sırasında önerdiği sosyalizm programı, onun demokrasi konusunda nasıl bir tavır takındığını açıkça gösteriyor. *Marx*, sözkonusu mülakatta sosyalizmin hedeflerini şöyle sıralıyor:

"— Bütün seçimlerde ve oylamalarda, 20 yaşını aşkın tüm vatandaşlar için evrensel, eşit, doğrudan ve gizli oy hakkı tanınması, oylama ve seçim günlerinin tatil günlerine rastlatılması.

— Halkın önemli konularda doğrudan yasama yetkisine sahip olması. Savaş ve barış kararının mutlaka halk tarafından alınması.

— Düşünce, kanı ve araştırmaların serbestçe ifadesini, basın, örgüt ve birlik kurma hakkını sınırlayan ya da önleyen kanunların iptal edilmesi.

— Yargının halk tarafından yerine getirilmesi (jüriler [A.K.]) ve ücretsiz savunmanın sağlanması.

— Devlet tarafından evrensel, eşit ve tüm eğitim kurumlarında ücretsiz eğitimin gerçekleştirilmesi.

— Hak ve hürriyetlerin olabileceği kadar genişletilmesi.

— Devlet ve yerel yönetimlerin halkın sırtına yüklediği dolaylı vergiler yerine bir tek müterakki gelir vergisinin konulması.

— Sınırsız örgütlenme hakkı."

Neden demokrasi

Marx'dan sonra *Engels*'in de, *İsmail Cem*'in de kitabında belirttiği gibi, aynı tavrı benimsemesi hiç de şaşırtıcı değildir. *Marx*'ın *"Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"* kitabının yeni baskısına yazdığı *"giriş"* bölümünde (1895), *Engels* şunları söylemektedir: *"Alman işçileri, günümüze kadar bir yanıltma aracı olan genel oyu, bir kurtuluş aracına dönüştürdüler... Bilinçsiz kitlenin öncülüğünü yapan küçük ve bilinçli azınlık tarafından gerçekleşecek darbe ve ihtilaller çağı geçmiştir. Toplum organizasyonunun tümüyle yeni biçime dönüşmesinin sözkonusu olduğu her durumda, kitlelerin bizzat buna katılımı zorunludur."* Kitlelerin toplum organizasyonunun dönüştürülmesine bizzat katılımının en etkin aracının genel oy olduğunu belirten *Engels*'in, işçi sınıfı partisi bu yolla iktidar olduktan sonra, bu aracı bir kenara atarak, bu kez *"devrimci şiddet"*in uygulanmasını önerebileceği bana göre sözkonusu olamaz.

Marx ve *Engels*'i, başlarda *"burjuva diktatörlüğü"* olarak tanımladıkları ve buna karşılık *"işçi sınıfı diktatörlüğü"* kavramını geliştirdikleri demokrasi konusunda böyle bir tavır değişikliğine iten neden, tek başına, demokrasinin yeni ve ileri nitelikleri değildir. Ama bu niteliklerin sermaye egemenliğine karşı işçi hareketinin çileli mücadelesi sonunda kazanılmış olması etkilemiştir onları. Ortaya çıkan eser, bu mücadelenin bir ürünüdür. Öyleyse, *"bütün seçimlerde ve oylamalarda tüm yetişkin vatandaşların evrensel, eşit, doğrudan ve gizli oy hakkına sahip olmaları"*nın, *"sınırsız örgütlenme hakkı"*nın sürekliliğinin en büyük güvencesi, işçi hareketinin iktidarda olmasıdır. Böyle bir yargıya ulaşılması, bana göre bir *"akıl yürütme"* sonucu değildir.

İsmail Cem, kitabında işçi hareketinin demokrasi tercihini *Bernstein* ve *Kautsky*'den başlatıyor ve böylece de teorik planda *Marx*'ı, pratikteyse bolşevik hareketi bu tercihin dışına itmiş oluyor. Pratiğe ilişkin olarak çizdiği sınıra bir itirazım olamaz. Ancak *Marx*'ın bir politika teorisi olmadığı, buna karşılık 1879 yılında önerdiği sosyalizm programının olgun bir demokrasinin tüm unsurlarını içerdiği anımsandığında, *Marx*'a haksızlık yapıldığı kanısındayım. İddiam, *Bernstein* ve *Kautsky* hiç işe karıştırılmadan, sosyalizmin demokrasiyi içerdiğidir. Ama *İsmail Cem*'e asıl itirazım, yüzyıl başlangıcında sosyalist hareketin pratiği içinde sosyal demokratlarla diğer sosyalist akımlar arasındaki farklılığı belirleyen temel kriter olarak ortaya çıkan demokrasi tercihini, bugün de sosyal demokratlarla Batı Avrupalı marksistler arasındaki temel farklılıkmış gibi anlaşılmasına yolaçabilecek ifadelere (bir tek gözden kaçabilecek dipnot dışında) kitabında yer vermiş olmasıdır.

Günümüz dünyasında sosyal demokratlarla sosyalistler arasındaki farklılıklar çok başka noktalardan kaynaklanıyor. Bu farklılıkların en temel olanıysa yine demokrasiye ilişkin, ama varolan demokrasinin niteliklerinin kabulü ya da yadsınmasıyla ilgili değil. Farklılık, sosyalistlerin bu niteliklere yenilerini ekleyerek, demokrasiyi siyasal düzeyin sınırları içinden kurtararak tüm yaşam alanlarına yaymak (sosyalist demokrasi), buna karşılık sosyal demokratların tek kaygılarının varolan demokrasiyi olduğu gibi korumak yönündeki tutumlarında ortaya çıkıyor. Sosyalistlerin yarına ilişkin umutları, dolayısıyla yeni bir toplum projeleri, ütopyaları var. Sosyal demokratlarsa yarın konusunda oldukça karamsarlar, dolayısıyla tüm çabalarını yarın da bugünü yaşayabilmek üzerinde yoğunlaştırıyorlar. Sosyal demokrat partiler içinde sağ kanatların giderek ağır basması, parti programlarında yeralan sosyalist ilkelerin giderek daha büyük bir bölümünün *folklorik* bir nitelik kazanmasının altında bu yatıyor.

Sınıflardan yoksun bir toplumda demokrasi olur mu? *İsmail Cem*, demokrasi konusunda sosyal demokratları diğer sol hareketlerden ayırdedici tavrın, sosyal demokratların çoğulcu demokrasiyi *"sadece bireylerin değil, sınıfların demokrasisi, ya da, başlıca failleri sınıflar olan bir demokrasi şeklinde benimsemeleri"* olduğunu belirterek, ister istemez böyle bir soruyu gündeme getiriyor. Belirteyim ki, eğer sınıfsız toplumu *"insanlar arasındaki her düzeydeki tüm ilişkilerin yatay ilişkiler olduğu, hiçbir dikey ilişkinin bulunmadığı bir toplum"* olarak tanımlarsak, böyle bir toplumda demokrasiye gerek olmayacağı açıktır. Fakat, bu tanımın *"ütopya"*nın son sınırı olduğunu gözönüne alırsak, çağdaş teknolojiyle de tutarlı ve örneğin *"bugünkü sınıfların olmadığı, ama insanlar arasında, etkilenenlerin tam kontrolünde, karmaşık bir yatay ve dikey ilişkiler bütününün varolduğu bir toplum"* biçiminde bir tanımda karar kılarsak; böyle bir toplumda özellikle teknokrat ve bürokrat egemenliğine karşın en büyük güvencenin demokrasi olacağını söyleyebiliriz. □

ÇAT ÇUT ÇAT
ÇUT

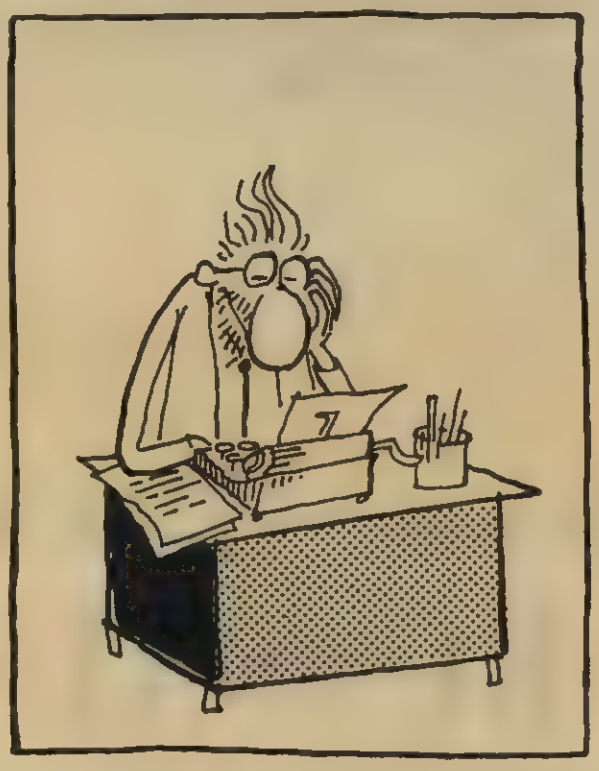

CIIIIIRT

MÜDÜR BEY DIŞ HAVALELERLE VADESİZ TASARRUF MEVDUATI HESAPLARI TAMAM.. İMZALARMISINZ
TAMAM.. ŞURAYA BIRAK...
VEZNE
ATİF DEMİRCİ

Eski Başbakan Moşe Şaret'in tanıklığında:

İSRAİL'İN KUTSAL TERÖRÜ

JÜLİDE ERGÜDER

"..... Ey Filistin!
Ağzına kadar
yeşil soluğumla dolu,
durmadan çalan
zurnam benim!

Şarkılarım,
çöllerde dikilmiş
kara çadırların
direği.
Ve raksımın tatlı iniltisi,
duyduğu özlem
kendi insanlarına toprağın.
Orada.
Karşı kıyıda."

Filistinli şair Tevfik El Zeyyat'ın *Acı Şeker* adlı şiirinin son bölümü.

1. Dünya Savaşı'nın galip devletleri, 1920'-de San Remo'da toplandıklarında, savaş sonrasının nüfuz bölgelerini tespit ederken, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Filistin'in İngiliz mandasına verilmesini kararlaştırmışlardı. Bu karar, 1922'de Milletler Cemiyeti'nce onaylandı, 1923'te de resmen yürürlüğe girdi. MC'nin nasıl olup da böyle bir kararı onayladığı, Filistin'in neden İngiltere'nin payına düştüğü, 20. yüzyılın başından itibaren gelişen siyasi olayların, güçler dengesinin ve büyük devletlerin Orta Doğu'da nüfuz elde etme yönündeki rekabetlerinin tahlilini gerektirdiğinden, bu yazının sınırları dışında kalmaktadır.) Bu kararın, Filistin'deki Yahudi halk ve Siyonistler açısından önemi, manda yönetiminin, Filistin'e Yahudi göçünün aniden ve büyük miktarlarda artmasına imkân vermesidir. Filistin'deki Yahudi nüfusun oranı, manda yönetimi öncesinde yüzde 10-11'di. Öte yandan, 1920'lerde Yahudiler, Filistin'de toprağın ancak yüzde 2.5'una sahipti. 1945'e gelindiğinde, bu oran yaklaşık üç katına çıktı.

Buhranın kaynağı

2. Dünya Savaşı sona erdiğinde, Nazi mezaliminden kurtulabilen, toplama kamplarında sağ kalabilen ve çeşitli ülkelerde yerlerini yurtlarını terkeden Yahudiler, bin bir güçlüğe göğüs gererek, Filistin'e aktılar. Avrupa'da egemen olan anti-Siyonist politikalarının ve Nazi soykırımına seyirci kalışlarının ayıbından sıyrılmak isteyen Batılı devletler bu göçü destekledi. Ama, yalnızca Filistin'e yönelik olmak şartıyla; ve bu ülkede yaşayan Araplar'ın, küçük köylerin basılıp halkının topyekün katli dahil, akla gelebilecek her türlü yol denenerek, topraklarından koparılması pahasına... Çünkü, vicdani rahatsızlıkları bir yana, Batılı devletler Yahudi göçmenleri ülkelerinde istemiyorlardı. 1946'da ABD'ye kabul edilen Yahudi göçmen sayısının sadece 4 bin 767, yani, ünlü *Exodus* gemisiyle gizlice Filistin'e girmeye çabalayan göçmen sayısından biraz fazla olması, hayli manidardır.

29 Kasım 1947'de, İngiltere'nin teklifi üzerine, giderek artan Arap-Yahudi buhranını görüşen Birleşmiş Milletler, Filistin'de birer Arap ve Yahudi devleti kurulmasını; Kudüs, Bethlehem ve çevresininse, uluslararası bir yönetim altına *(corpus seperatum)* alınmasını karara bağladı. İsrail Devleti, 14 Mayıs 1948'de kurulduğunda, Filistin nüfusunun (son 25 yıldaki yoğun göçlere rağmen) topu topu üçte biri kadardı, ama, fiilen Yahudi mülkiyetindeki toprak oranı yüzde 7 olduğu halde, topraklarının yüzde 56'sını elde etti. Taksim kararı, o gün bugündür, İsrail Devleti'nin hukuki temelini ve Arap aleminde asla kabul görmediği için de, Orta Doğu buhranının kaynağını oluşturuyor. Nazi soykırımı Yahudi milliyetçiliğini yaratırken, Batılı devletlerin vicdanlarındaki sorumluluk duygusu da Siyonistlerin kuruluş ertesindeki eylemlerinin ahlâkî dayanağı oldu.

Yahudiler mazlum bir ulustu. Batı'da kabul edilen resmi ideoloji de hep bu temayı işledi ve işlemeye devam ediyor. Genellikle vurgulanan husus, İsrail'in, kuruluşundan bu yana, en sonuncusu 1956'da olmak üzere, dört defa Arap komşularının saldırılarına hedef olduğudur. İsrail'in kışkırttığı terör eylemleriyse, ya üstünkörü kınanır, ya "güvenliği sürekli tehdit altında" bir ulusun *meşru müdafaası* olarak gösterilir, ya da mazur görülecek tarafı olmayan kanlı terör eylemlerine karşı neredeyse tümüyle *haklı misillemeler* olarak temize çıkarılır. İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali ve FKÖ'nün Batı Beyrut'u

İsrail halkı devlet terörünü nasıl karşılıyor?

İsrail halkı, soykırım kurbanı bir neslin çocuklarıdır. Yahudilerin Araplarla aynı ırksal kökenden geldiğini, İbraniceyle Arapçanın aynı dil ailesinden türediğini unutmayanların, ve hepsinden önemlisi, Siyonist devletin kurulmasından önce, Araplarla Yahudilerin aynı ülkeyi barış içinde paylaştığı günleri hatırlayanların sayısı hayli azaldı. İsrailliler, devlet oluşlarının yaklaşık 40 yıllık tarihinde, çoğu kez devletin politikasını desteklediler. Ancak, 1982 Lübnan işgalinin kapsamının bu kadar geniş tutulması; savaşın seyri ve *Şaron*'un "bir haftada tamamlanacak bir harekât" olacağına ilişkin raporuna rağmen, yıllardır sürmesi, İsrail kamuoyunda son savaşın haklılığını tartışanların sayısını artırdı. Hükümetin Batı Şeria'daki yeni yerleşim yerleri politikasıyla da bağlantılı olarak, ülke içinde, barışçı hareketin giderek güçlendiği gözlemleniyor. Yine de, halkın büyük kısmı, devletin terörünü, terörün özünden çok, pratik sonuçları itibariyle eleştiriyor. Aşağıda yeralan olay, bu noktaya açıklık getirmesi bakımından ilginç sayılabilir.

Tel-Aviv - Eşkelon seferinde ne oldu?

İsrail kamuoyu, seçimlere iki buçuk ay kala, ardarda gelen terör olaylarını ve devletin aşırı terör yanlısı yahudilere (TNT) ve Filistinli militanlara karşı tavrını tartışmaya başladı. Tartışmaların başlangıç noktası, 13 Nisan günü, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'ne bağlı 4 Filistinli militanın, Tel-Aviv'den Eşkelon'a gitmekte olan bir otobüsü rehin almaları, otobüsü 10 saat tuttuktan sonra, İsrail güvenlik kuvvetlerinin düzenledikleri operasyonda öldürülmeleriydi. İki Filistinli militanın cesedi otobüsteydi. İsrail resmi makamları, daha sonra yaptıkları açıklamada, öbür iki Filistinlininse, aldıkları yaralar sonucunda hastahaneye sevkedilirken öldüğünü iddia ettiler. Gelgelelim, yabancı ve İsrailli foto muhabirlerinin çektikleri fotoğraflar, Filistinlilerin pek çok defalar düzenledikleri otobüs kaçırma eylemlerinden sonuncusunun da diğerleri gibi kısa zamanda unutulup gitmesine engel oldu. Fotoğraflar, Filistinli militanlardan birini, vücudunda hiçbir yara bere izi olmaksızın, iki güvenlik görevlisinin yanında götürülürken tespit etmişti. Filistinliyi, başta ailesi olmak üzere, otobüsle birlikte rehin alınan yolcuların bir kısmı da teşhis edince, işler karıştı. Cesetleri otobüste görülen iki Filistinlinin dışındaki öbür iki Filistinli, güvenlik kuvvetlerine teslim olduktan sonra öldürülmüştü! Çünkü, iki güvenlik görevlisinin arasında yürüyerek vak'a mahallinden götürülen Filistinlinin cesedini daha sonra gören babası, oğlunun başından vurulduğunu ve saçlarının kanla kaplı olduğunu açıklamıştı.

Gerçek ortaya çıkar çıkmaz, İsrail Hükümeti basına sansür koydu. Sözü geçen fotoğrafın klişesi *New York Times*'a ulaştırılıp olayla ilgili haberler yayınlanınca, söylentiler iyice yoğunluk kazandı ve İsrail Savunma Bakanı *Moşe Arens* soruşturma açılması için emir vermek zorunda kaldı. Ne var ki, kimse, soruşturma sonuçlansa dahi, sonucun basına açıklanacağını tahmin etmiyor. Ayrıca, İsrail'de yayımlanan *Hadashot* adlı günlük gazete, sansürü bozarak, ilgili komisyonun kurulduğu haberini ilk sayfada verince, 4 gün süreyle kapatıldı. Ülkenin son 30 yıllık tarihinde benzeri görülmedik bu olay,*"hastahaneye sevkedilirken"* ölen iki Filistinli meselesinin giderek ciddiyet kesbettiğini ortaya koydu.

"Yargılamadan öldürmek?!.."

İsrailliler bu olaya çeşitli tepkiler gösterdiler: İki Filistinlinin mahkeme edilmeden öldürülmesi, kiminin vicdanını, hukukî ve ahlâkî açıdan rahatsız etti.

Fanatiklerse, iki militanın öldürülmelerini tasvip ettikleri gibi, öldürülmeden önce işkence yapılmasını tercih ettiklerini dile getirdiler. Ama, asıl tartışılan bu değildi. İsrail Devleti, seneler önce, İsrail'de terör olayları düzenleyen Filistinli gerillaların idam edilmeyecekleri yolunda bir karar almış ve bu kararını aksatmadan uygulamıştı. Son olayın cereyan şekli, İsrail Hükümeti'nin bu kararında bir değişiklik olduğunu akla getiriyordu. Eğer öyleyse, teslim olsalar dahi hemen öldürüleceklerini bilen Filistinli gerillaların daha aşırı eylemlere sürükleneceklerine; bilhassa rehin alma olaylarında, rehinelerin hayatlarını da kendilerininkiyle birlikte, hiç tereddütsüz tehlikeye atacaklarına dikkat çekilerek, hükümetin, bu tutumunu sürdürmekle, İsrailli vatandaşların hayatını hiçe sayacağı öne sürüldü.

Kaldı ki, "idam etmeme" kararını uygulamış olsa da, İsrail Hükümeti'nin son tartışmayla alevlenen konuda, yani İsrailli sivillerin hayatını tehlikeye atmada pek çekingen davrandığı söylenemez. FKÖ'nün İstihbarat Şefi *Ebu İyad* ünlü kitabında, "Tel-Aviv otobüsü" adıyla anılan, 8 Filistinli gerillanın başkente varabilmek için bir otobüsü rehin alışları olayında (11 Mart 1978) İsrail güvenlik kuvvetlerinin hedef gözetmeksizin otobüse ateş etmelerinin yanısıra, ters yönde giden otomobillerin şoförlerini de öldürdüklerini anlatır. Aslında, *Enver Sedat*'ın İsrail'le barış yapmasını engellemek amacıyla ve daha geniş kapsamlı tasarlanan; ancak hava muhalefeti nedeniyle, buluşma yerini tutturamayan gerillaların Tel-Aviv'e gidebilmek için otobüsü rehin almalarına dönüşen olay, —Filistinlilerin otobüse ateş açılacağını hesap edememeleri yüzünden— 8 Filistinli gerillanın ve 30 sivil yolcunun ölümüyle sonuçlanmıştı. (İsrail Hükümeti'nin Filistinlilerin herhangi bir siyasi başarı kazanmasındansa, kendi vatandaşlarının hayatını hiçe saymasının bir başka örneği de, bilindiği gibi, 1972 Münich Olimpiyatları'nda, İsrailli sporcularla Filistinli gerillaların bulunduğu helikopterlerin el bombasıyla havaya uçurulmasıdır.) Olayın tafsilatı dış basında geniş olarak işlendiği halde, İsrail Hükümeti "eli kanlı Filistinliler" temasını şiddetle vurgulamaktan geri durmadığı gibi, bu baskını, 3 gün sonra, Güney Lübnan'a karşı geniş kapsamlı bir saldırının bahanesi olarak da kullandı. Halbuki, *Ebu İyad, Begin*'in 24 ila 48 saatlik bir operasyonla, FKÖ'nün Lübnan'daki tüm askeri ve siyasi altyapısını yok etmeyi planladığı haberini, bu hücumdan tam iki ay önce Amerikalı dostlarının rapor ettiklerini belirtmektedir.

Yukarıda incelenen birkaç örnek, İsraillilerin güvenliklerine yönelik tehlikelerin, en başta Siyonist Devlet politikasından kaynaklandığı gerçeğinin sadece ufak birer parçası. İsrailliler, Siyonist Devlet'in nasıl kurulduğunu ve o gün bugündür izlediği yolu biraz yakından inceledikleri zaman, kendi devlet cihazlarının Orta Doğu'da yaklaşık 40 yıldır savaş kışkırtıcılığı yaptığını, yıllardır verilen binlerce kaybın bu yaklaşımın sonucu olduğunu görecekler. □

---

terkinden sonra, Filistinlilerin dramıyla bir ölçüde sarsılan dünya kamuoyu, belki bu ana fikri eskisi gibi gözü kapalı kabul etmiyor. Fakat, İsrail'in 1948'den bu yana izlediği siyasetin ve belli başlı devlet adamlarının siyonizm anlayışlarının derinlemesine irdelendiği de söylenemez. Bu açıdan, İsrail'in eski başbakanı *Moşe Şaret*'in, en önemli bölümleri 1974'te açıklanan günlüğü, özel bir önem taşıyor. Kendisi de bir Siyonist olduğu halde, görev döneminin başlıca olaylarının geri planını günlüğüne geçiren *Şaret*, günlüğünde, aşırı bulduğu *Ben Gurion, Lavon* ve *Dayan* gibi Siyonistlere ilişkin itirazlarını da dile getiriyor.

İsrail'de şok

İsrail'in Kutsal Terörü (*) adlı kitabın tamamı, Siyonist kulisin aksi yönde sarfettiği onca çabaya rağmen, *Şaret*'in oğlunun izniyle nihayet yayınlandığında, ABD ve Batı Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Yarattığı şok, Vietnam Savaşı'na ilişkin Pentagon Raporları'nın yayınlandığı günlerdeki şaşkınlıkla kıyaslanan kitabın içeriği nedeniyle, İsrail'de de yer yerinden oynadı: İsrail'deki barışçı hareket, devletin savaş yanlısı politikasını eleştirmek için, bu kitabı dayanak noktası olarak aldı. ABD'de çok sayıda Yahudi aydının da katılmasıyla, siyonizme karşı hareket güçlendi. Ve bu meyanda, antisiyonizmin Yahudi düşmanlığı demek olmayıp; aksine, belli bir dünya görüşüne ve siyaset anlayışına karşı çıkmak olduğu, Batılı ülkelerde biraz daha anlaşıldı. Dahası, İsrail'in güvenliğini sağlamanın tek yolunun Araplar'la savaşmak değil, düpedüz kalıcı bir barışın yaratılması olduğunu savunanların elini güçlendirdi.

İsrail'in Kutsal Terörü'nün başında, Arap-Amerikan Üniversite Mezunları Derneği'nin notu yeralıyor. Bu notta, kitabın yayınlanması öncesinde karşılaşılan güçlükler ve Camp David Anlaşması'nın sahte barışçılığı üzerinde durulduktan sonra, *Moşe Şaret*'in anılarının yayınlanmasının, "kamuoyunun bilgi edinme hakkı" ile doğrudan ilişkisi olduğuna işaret ediliyor. Kitabın girişini üretici-dönüşümsel dilbilimin öncüsü ünlü dilbilimci *Noam Chomsky* yazmış. Rus asıllı bir Yahudi ailesine mensup olan *Chomsky*, ABD Hükümeti'nin Vietnam politikasına karşı yazıları; bir süper güç olarak ABD'nin niteliği, buhran dönemlerinde üniversitelerin rolü, Arap-İsrail çatışması ve Şah döneminde ABD-İran ilişkileri üzerine incelemeleriyle tanınıyor. Önsözse, günlüğü basıma hazırlayan Filistin asıllı, gazeteci *Livia Rokach*'a ait. (*L.Rokach* Şaret kabinesinde içişleri bakanlığı yapan *İsrael Rokach*'ın kızıdır.) *Moşe Şaret*'in kısa hayat hikayesini, ayrıntılı dipnotlarıyla desteklenen günlüğü izliyor. Ekler bölümünde, *Ben Gurion*'un İsrail radyosunda yaptığı önemli bir konuşma; *Ariel Şaron*'un yakın arkadaşı olup çeşitli terör ve misilleme eylemlerine katılan *Meir Har-Tzion*'la yapılan konuşmalar ve anılarından tüyler ürpertici alıntılar; son olarak da, *Moşe Şaret*'in *Lavon Olayı*'na ilişkin resmi açıklaması yeralıyor. Kitabın en sonuna, *Livia Rokach*'ın, kitabının Almanca basımı için hazırladığı Mart 1982 tarihli sonsözle, İsrailli parlamento üyesi *Uri Avneri*'nin *Hoalam Hazah* gazetesinde, 23 Eylül 1980'de, yayınlanan makalesinin önemli bölümleri ilave edilmiş. *Uri Avneri, Şaret*'in anılarının bilhassa İsrail'in misilleme eylemleri, Güney Suriye'yi işgal planı, Lübnan'ı bölme amacı, *Har-Tzion* olayı ve *Lavon* olayının perde arkasını açığa kavuşturduğunu belirtirken, *Livia Rokach*'ın çalışmasının dürüstlüğünü ve gerçeklerin öğrenilmesi için verdiği mücadeleyi övüyor.

Toplam 8 bölüm ve 2400 sayfadan oluşan günlüğün yazarı *Moşe Şaret*, 1894'te Rusya'da doğmuş; 12 yaşındayken de ailesiyle birlikte Filistin'e göç etmiş. Babası ateşli bir Siyonistmiş; kendisi de bir Siyonist olmakla beraber, bir Orta Doğu Yahudisi *(Sefarad)* olarak yetişen *Şaret*, tüm siyasi kariyeri boyunca ılımlı bir yaklaşımı benimsedi. *Eretz* İsrail'in İşçi Partisi *Mapai*'nin kurucu üyelerinden biri, *Histradrut*'un (Mapai hakimiyetindeki sendika federasyonu) yayın organı *Davar*'ın müdürü, *David Ben Gurion*'un başkanlığını yaptığı Yahudi Ajansı'nın dışişleri sorumlusu (yani, İsrail'in ilk dışişleri bakanı) ve ülkesinin ikinci başbakanı olan *Şaret, David Ben Gurion*'un, İşçi Partisi içinde beliren görüş ayrılıkları üzerine, Sdeh Boker'deki kibbutzda bir-iki sene inzivaya çekilme kararını açıklamasından sonra, hükümet sorum-

(*) İsrail'in Kutsal Terörü. Moşe Şaret'in Özel Güncesi Üzerine Bir İnceleme, Yazan: Livia Rokach, Çev. Zeynep Neşe, Belge Yay., Şubat 1984, İstanbul.

luluğunu yüklendi.

Şaret'in, günlüğünde "akıllıca bir taktik" diye nitelendirdiği bu geri çekilişi izleyen iki yıl, *Şaret*'in ve temsil ettiği "ılımlı siyonizm"in yıpratılması ve sonunda iflas etmesinin hikayesidir. *Şaret*, terör ve misilleme eylemlerine bir dereceye kadar cevaz vermekle beraber, esas olarak, İsrail'in dış dünyadaki itibarına ve Arap ülkeleriyle barış yollarının açık tutulmasına önem vermekte ve tüm bu nedenlerle, aşırı Siyonistlerin savaş ve misilleme kışkırtıcılığına (Şahinler) karşı çıkmaktaydı. Sonunda *Ben Gurion*, hükümette yeralan yandaşları Savunma Bakanı *Pinhas Lavon*, Savunma Bakanlığı Genel Müdürü *Şimon Perez* ve General *Moşe Dayan* vasıtasıyla, özellikle 1955 Mart'ında hükümetin Gazze Şeridi'ni ele geçirme kararına muhalefet etmesi ve hareketi engellemesinden sonra, *Şaret*'in yıpratılması programına hız verdi. Yıpratma kısa sürede amacına ulaştı; *Ben Gurion* 1955'te yeniden Savunma Bakanı ve bir sene sonra da başbakan oldu. Ve İsrail, böylece Araplara karşı katı ve saldırgan politikasına avdet etti.

Şaret'in "yumuşak yolun yolcusu" olması, siyonizmin nihai hedeflerini farklı düşündüğü anlamına gelmiyor. *Şaret*'in farklılığı, taktik olarak diplomatik yolları tercih etmesindeydi. Yenilgisi ve tasfiyesi, "ılımlı siyonizm"in mümkün olmadığını göstermektedir. İsrail Devleti'ni 1948'de terörle kuran Siyonist kadrolar, izledikleri hükümet politikalarıyla, Yahudi devletinin dününü biçimlendirdikleri gibi, yarınını da büyük ölçüde belirlemiş görünüyorlar. *Şaret*'in 4 Nisan 1957'de günlüğüne biraz da gıptayla, kaydettiği şu sözleri, kesin mağlubiyetinin yanısıra, *Ben Gurion*'un aşırı ve tehlikeli bulduğu için yönetim kadrolarından uzaklaştırdığı *Menahem Begin*'in yıllar sonra iktidara gelişini de haber verdiği için, büyük önem taşıyor:

"Kendime tekrarlıyorum: Yenildiğini artık kabul et! Onlar senden çok daha cesur ve dinamikti... Ateşle oynadılar ve kazandılar. Ahlâkî yargılamaları saymazsak, İsrail dünyada büyük bir siyasi önem kazandı... Sen yalnızsın. Sadece oğlun Coby senin yanında. Kamuoyu senin görüşünü paylaşmıyor. Artık kendisini büyütenlere karşı çıkıyor, geri çekilinmesine (Sina ve Gazze Şeridi'nden) tepki göstererek ve ülkede siyasi dengeyi Begin lehine döndürmeye hazır —veya en azından eğilimli— olduğunu göstererek, onlardan intikamını alıyor."

Yahudi devletinin sınırları ve Araplar

"Tartışmanın konusu, Erez İsrail'in bölünebilir olup olmadığı değildir. Hiçbir Siyonist, Erez İsrail'in en küçük bir kısmından bile vazgeçemez. Tartışmanın konusu, sadece, bu iki yoldan hangisinin hedefe daha hızlı götüreceğidir."
David Ben Gurion'un, 20. Siyonistler Kongresi'nde yaptığı bir konuşmadan...

Ben Gurion'un yukarıda kastettiği iki yoldan biri, Filistin'in bir Arap ve bir Yahudi devleti şeklinde bölünmesini öngören İngiliz planına muhalefet eden Maksimalistler (Büyük İsrail taraftarları), öbürü de taksime geçici olarak taraftar olan Taktisyenler tarafından savunulmaktaydı. Arap sorununa kendi içinde çözümlenecek bir mesele olarak bakan *Ben Gurion*, Siyonist görüşün çerçevesi dışında bir Arap sorunu olamayacağını öne sürüyor; dolayısıyla da talî konulardaki ayrılıkları önemsemiyordu. Siyasi hedefi hiç değişmedi ancak, 1939'dan itibaren dünya siyaset sahnesindeki değişme ve savaş ihtimalinin belirmesi üzerine, İngiliz yönetimi Arapları biraz daha kollayan bir tavır benimseyince, diplomatik yoldan sonuç almaktan vazgeçti. Bu tarihten itibaren *Haganah* Arapların yanısıra Filistin'de görevli İngilizleri de hedef almaya başladı. 1942'deyse, *Ben Gurion*, temel ittifakını değiştirerek ABD'ye yanaştı.

BM'nin taksim planı, 1948'de becerikli entrikalarla ve Liberya ya da Yunanistan gibi kararsız devletler üzerine akıl almaz baskılarla kabul edildi. Araplar taksim kararının çıkması halinde savaşacaklarını söylemişlerdi. Savaştılar ve yenildiler. Yine de, Arapların askeri yenilgisi, işin yalnızca bir tek yönüydü. Daha 1901'deki 5. Siyonistler Kongresi'nde alınan karar uyarınca, Filistin'deki Yahudi işletmelerinden ve mülkiyetlerinden Arap işçilerin tasfiyesine başlanmış; Arapları dışarıda bırakan ve kendi kendine yeterli bir Yahudi ekonomisinin yaratılması politikası, özellikle 1907'den sonra yoğun şekilde uygulanmıştı. 1921'de, siyonizmin finans örgütü *Keren Hayesod*'un yayınladığı ve *Weizmann* ile *Jabotinsky*'nin de imzaladığı bir bildiri, "Yahudi yerleşimi Şeria'nın öte yanında Ürdün'ün karakterini değiştirmeye başlar başlamaz, bu ülke üzerinde hak iddia etmek"ten bahsediyordu. Aynı politika uyarınca, sadece Yahudi işletmeleri teşvik edilip yalnızca Yahudi ürünleri satın alınarak ve Arap malları sürekli boykot edilerek, Arap-Filistin pazarı zayıflatıldı. İktisadi altyapının kurulmasının yanısıra, Arap ve Yahudi halkları birbirinden uzaklaştırıcı ve düşmanlığı kışkırtıcı eylemler giderek tırmandı. Ve, Siyonist otoriteler, İngiliz mandasının işlevini tamamla-

Moşe Şaret... İsrail'in ilk dışişleri bakanı ve ikinci başbakanı, izlediği "ılımlı siyonizm" nedeniyle, Ben Gurion ve takımı tarafından tasfiye edildi.

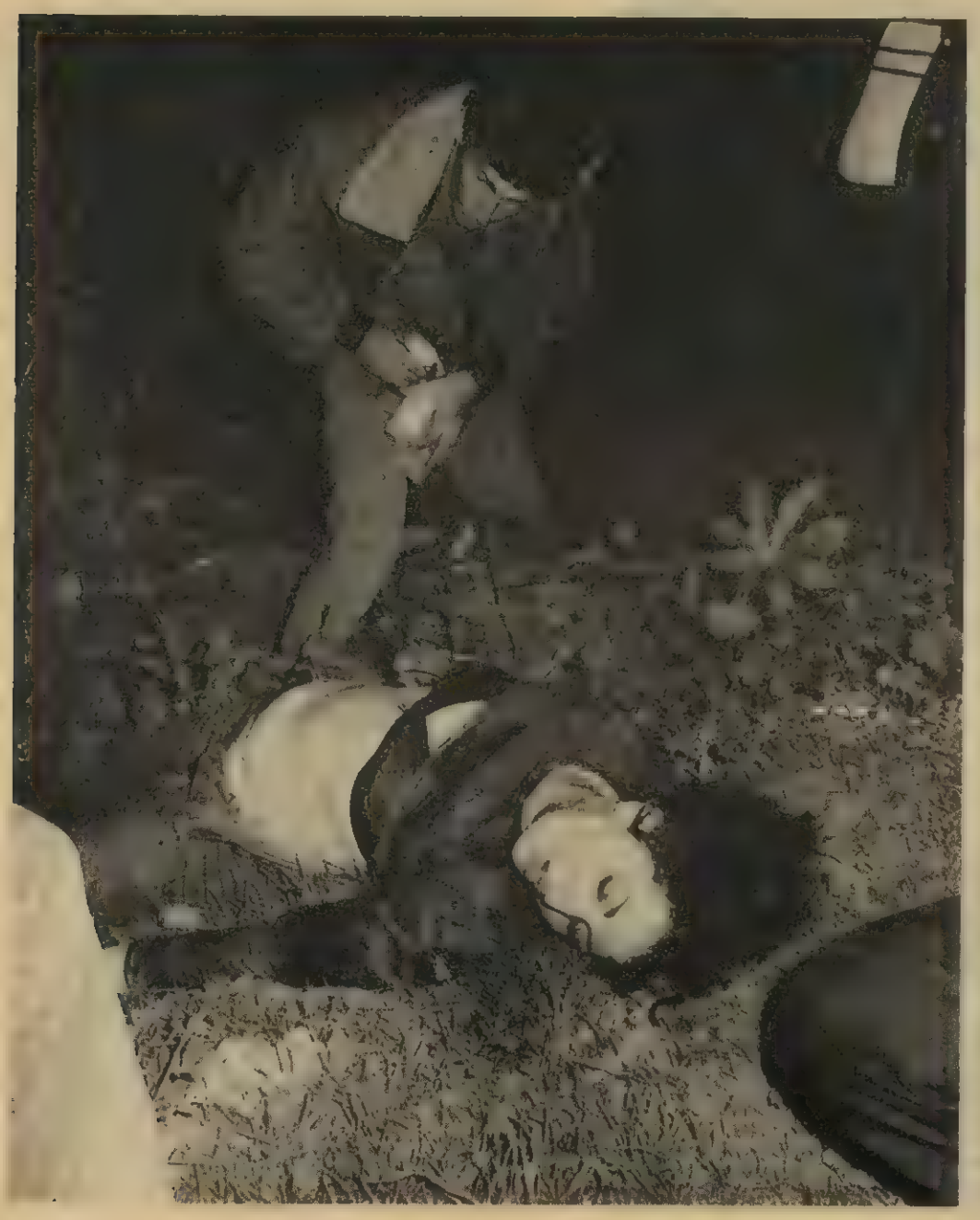

Tel-Aviv'in kuzeyi, 11 Mart 1978. "Tel-Aviv Otobüsü Eylemi"nde öldürülen 8 Filistinli gerilladan biri. İsrail güvenlik kuvvetlerinin sivil araçlara ateş ederek yolu tıkaması yüzünden çıkan çatışmada, rehin alınan otobüs tanınmayacak hale gelmiş ve yolculardan 30'u da ölmüştü.

Livia Rokach'ın Ölümü

İsrail'in Kutsal Terörü'nün yazarı **Livia Rokach**, bu yazının yayına hazırlandığı günlerde, Roma'da intihar etti. Görünüşte sıradan bir intihar vak'ası olan *Livia Rokach*'ın ölümü, aslında İsrail'in devlet terörünün bir tür uzantısını oluşturuyor. *Rokach*, İsrail'in resmi devlet ideolojisinin dışında ve bu ideolojinin dayandığı tüm mitleri ve mazeretleri hepten çürüten kitabını yayınlatabilmek için, zorlu bir mücadele vermişti. Mücadele, kitabın İsrail'de İbranice olarak basılmasından sonra da sürdü. Kitap, Arap-Amerikan Öğrenci Derneği adına hazırlanan bir broşürle birlikte, İngilizce olarak Amerikan kamuoyuna sunulduğundaysa, Siyonistlerin her yere sızan nüfuzu, kitabın suskunlukla karşılanmasını sağladı. Günlüğün kamuoyuna ulaştırılmasına itiraz etmemekle birlikte, ABD'deki basımını bir Arap örgütünün üstlenmesine kızan *Şaret*'in oğlu, dava açmaya kalkıştığında da, İsrail Hükümeti bu olayın geniş tartışmalara yolaçacağı, dolayısıyla da günlüğün içeriğinin geniş çevrelerce öğrenilmesine yolaçacağını hesaplayarak mani oldu. (Türkçe basımı geçen Şubat ayında gerçekleştirilen *Şaret*'in günlüğünün, Orta Doğu'nun en önemli ülkelerinden biri olduğumuz ve İsrail'in bölge siyaseti bizim geleceğimizi de çok yakından ilgilendirdiği halde, Türk okuyucular arasında da geniş yankı uyandırdığını söylemek güç.)

Elli yaşında ölen *Rokach* Filistin doğumlu. Yirmi beş yaşındayken, İsrail Radyosu, Yahudi Haber Ajansı ve *Davar*'ın muhabiri olarak Roma'ya gittiği ve oraya yerleştiği için, kendisini *"Filistin kökenli bir İtalyan"* olarak tanımlıyordu. Babası *İsrael Rokach* Siyonistti ve son-

dığına karar verdikten sonra, teröre yoğun biçimde başvuruldu. *Deir Yasin*'de olduğu gibi...

Badem ağaçları binbir çiçek açmıştı...

1948 senesinin güzel bir mayıs sabahı, *Deir Yasin* köyünün silahsız halkı kasaturalarla boğazlandı, evleri teker teker (kimi zaman hane halkı içinde olmak üzere) havaya uçuruldu. Üzerinden yaklaşık 40 yıl geçtiği halde, tüyler ürpertici hatırası canlılığını bugün de koruyan *Deir Yasin* katliamı, hep, aşırı (ve eli kanlı) *Irgun* ve *Stern* gruplarının marifeti; kurulacak Yahudi devletinin vicdanını da uzun süre rahatsız edecek bir olay diye anılagelmiştir. Hatta, *Kudüs, ey Kudüs*'ün yazarları, başarıyla dramatize ettikleri katliamı anlatırken, vahşeti haber alan Kudüs'teki Yahudi kuvvetlerinin *(Ben Gurion*'a bağlı) komutanı *David Shaltiel*'in, köye gönderdiği yardımcısı *Schiff*'e "katillerin silahlarının toplanması", eğer silahlarını vermemekte direnirlerse "üzerlerine ateş açılması" emri verdiğini naklederler. *Schaltiel*'in öfkesini anlamak kolay. Ancak, *Deir Yasin*, o dönemdeki ve izleyen yıllardaki benzeri kıyımlardan yalnızca biriydi. Çünkü, bu eylemler, netice itibariyle, *Ben Gurion* ve kadrosunun Arapları Filistin'den kaçırtma politikasına hizmet ediyordu.

Deir Yasin'in giderek, Araplara yapılan zulmün sembolü haline gelmesi; Kudüs yakınlarında ahalisi hiçbir olaya karışmamış sakin bir köy olması, ve bazı Arap kışkırtıcıların (Yahudilere yönelik esaslı bir tepki yaratabilmek amacıyla) tedhişçilerin özellikle ırza geçme eylemlerini abartarak halk arasına yaymasıydı. *Ben Gurion, İrgun* ve *Stern*'i mahkum ederek ellerini temiz tutarken, halk arasında dehşet saçan söylentileri, Siyonistler, Müslümanların namus endişelerini tahrik için kullandılar. Ve, böylece şok geçiren binlerce Arap, Filistin'den kaçtı.

Moşe Şaret, 16 Ekim 1953 günü, *Kibya* eylemi için bu notu düşmüş. *Ben Gurion*'un tatile çıkışından bir gece önce emrettiği harekât sırasında, *Kibya* köyünde düzinelerle ev havaya uçurulmuş, bir o kadar da insan ölmüştü. *Şaret*, tahribatın boyutlarının bu kadar büyük olmasından duyduğu rahatsızlığı uzun uzun dile getiriyor. Hükümet safındaysa, yaratılan infiali bir başka yöne çevirmek için yollar aranırken, dışişleri bakanlığı, ordunun bu işle bir ilgisi olmadığını açıklamayı teklif ediyor. İşin başında eylemin yapılmasını engelleyemeyen *Şaret*, böyle gülünç bir iddiayla ortaya çıkılmasına da karşı duruyor.

Şaret'in anlattıklarına göre, Arapların Ürdün sınırından İsrail'e sızmalarına karşı bir misilleme olarak tasarlanan *Kibya* olayı, gerçekte, ordunun Ürdün'le sınırı kabul edilemez bulması ve İsrail'in batısını işgal etmek üzere bir savaş planlamasıyla ilgiliydi. Eylemin daha kısa vadeli amacıysa, bölgedeki gerilimi olabildiğince arttırmak, Arap halkını ve istikrarsız Arap rejimlerini demoralize etmek, sınır bölgelerindeki Filistinlilerin Arap ülkelerinin daha içlerine doğru dağılmalarını sağlamaktı. 1948'de Filistinlilerin bütün Arap ülkelerine dağıtılması yerine sadece Filistin'den kovulmasıyla yetinilmesinin nedeniyse, o dönemde Filistinlilerin sınır bölgelerinde bulunmasının, İsrail'in güvenliğinin tehlikede olduğu efsanesinin canlı tutulması açısından daha yararlı bulunmasıydı. *Şaret, Kibya*'dan sonra misilleme saldırılarını yasakladığını, ama izin alınmaksızın gerçekleştirilen küçük çaplı olayların sürdüğünü de itiraf ediyor.

Güney Lübnan, 1982 Yazı. Tutsak Filistinliler ve İsrailli nezaretçileri...

Livia Rokach

İSRAİL'İN KUTSAL TERÖRÜ

"İsrail Başbakanlarından Moshe Sharett'in Özel Güncesinden..."

Önsöz: NOAM CHOMSKY

raları *Likud* Bloku içindeki liberal kanada dönüşecek *"Tüm-Siyonistler"*'in yöneticilerinden biriydi. *İsrael Rokach* 1936-53 yılları arasında Tel Aviv Belediye Başkanıydı; 1956'daysa *Şaret* kabinesinde İçişleri Bakanı oldu. Parlamento Başkan Yardımcılığı da yaptı, 1959'da öldü.

Yiğitliğin bedeli

L.Rokach, 1972'de *Davar*'dan çıkarıldı. Görünüşteki nedeni gazetenin mali sorunları yüzünden işçi azaltma olan bu işten atılmanın gerisinde, *Rokach*'ın, İsrail İşçi Partisi yöneticileriyle bir faşist İtalyan generali arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran haberi vardı. Amsterdam' daki *Transnational Institute*'le Washington'daki *Institute For Policy Studies*'in üyesi olan *Rokach*, gazeteci olarak, başlıca Hindiçini ve Orta Doğu'yla ilgilendi. Hindiçini üzerine, *Saygon Hapishaneleri: Kanıtlar* ve *Açık Yara, Vietnam* adlı iki kitabı var. *Rokach*, Beyrut'taki *FKÖ'nün Sesi*'nin dış haberler bölümünü yönetti. Lübnan Savaşı sırasında, Batı Şeria'da yayınlanan *El-Fajr* (Fecr-Şafak) gazetesi için haber yazdı. Haberlerinde özellikle sivil halka yönelik katliamlar üzerinde durdu; İtalyan Metal İşçileri Sendikası adına *"Soykırıma İlişkin Tanıklıklar"* adlı bir iddianame hazırladı. *Şaret* kabinesinin geri planını, *Ben Gurion* ve taraftarlarının izlediği siyasetin içyüzünü açıklayan *İsrail'in Kutsal Terörü*, asında, *Rokach*'ın Filistin'in Yahudi ve Arap devleti olarak ikiye ayrılışına karşı çıkışıyla önemli bir bütünlük arzediyor. FKÖ içindeki *Red Cephesi*'ne mensup olan *Rokach*, tüm Filistinlilerin birarada yaşayacağı tek bir Filistin devletinin yaratılması için çaba harcadı. Bu noktada, FKÖ'nün Batı Beyrut ve Trablusşam'ı tahliyesi ve FKÖ içindeki bölünmenin *Rokach*'ı umutsuzluğa sürüklemiş olabileceğini tahmin etmek pek güç değil. *Arafat*'ın İsrail'i tanıyabileceğini ifade edişi de, *"Siyonist devlet aygıtının yok edilmesi"* ülküsünün terki anlamına geldiği için, *Rokach* için ikinci bir düş kırıklığıydı, muhtemelen.

İsrail'in Kutsal Terörü'nün yazarı, hayatının yarısını vatansız (heimatlos) olarak geçirdi. İşinden oldu, tecrid edildi, giderek yazılarını hiçbir gazete kabul etmez oldu. Yahudi sermayesinin gücü her yerde karşısına dikildi ve sonunda onu oturduğu evin kirasını bile ödeyemez duruma düşürdü. *Rokach*'ın yakınları, onun son zamanlarda iyice umutsuzluğa düştüğünü ve sık sık intihardan sözettiğini belirtiyorlar. İntiharından hemen önce, mahkeme oturduğu evi tahliye kararı alınca, direncini iyice yitirdiği anlaşılıyor. Böylece, yakın dünya tarihinin en çarpıcı belgelerinden birini gün ışığına çıkaran cesur bir insana, bu yiğitliği hayli pahalıya ödetilmiş oldu.

Çeyrek yüzyılın muhasebesi

Rokach, ölümünden tam iki yıl önce, kitabının Almanca baskısı için yazdığı ekte, *Şaret*'in günlüğünü tuttuğu dönemden bu yana geçen çeyrek yüzyılın bir muhasebesini yapıyor. *Rokach*, İsrail'in kuruluş yıllarında izlediği ve *Şaret*'in ciddi kaygılarını dile getirdiği terör, provokasyon ve siyasi komplolara dayalı siyasetinin, artık sadece Orta Doğu'yu hedeflemekten çıktığını, Afrika ve Avrupa'yı da kapsamına aldığını öne sürüyor. *Rokach*'a göre, İsrail'in bu politikasını yıllardır adım adım gerçekleştirmesine imkân veren şey, Siyonist terör siyasetiyle Amerikan emperyalizminin içiçe geçişi ve ABD'nin, İsrail'le başka hiçbir müttefikiyle olmadığı ölçüde yakın bir stratejik işbirliği içinde bulunması. *Rokach*, bu içiçelik sayesinde İsrail'in ABD'nin yasadışı eylemleri hakkında teferruatlı bilgi sahibi olduğunu ve her istediği anda bildiklerini tüm dünyaya açıklama tehdidi gibi, hiç de küçümsenmeyecek bir koza sahip bulunduğunu ifade ediyor. *Rokach*'ın, Siyonist siyasetin esas çizgisiyle bağlantılı olarak üzerinde durduğu bir başka nokta; Arap dünyasıyla tarihi bağlara sahip, anti-siyonist katolik bir kültürle yoğrulmuş ve de örgütlü ve bilinçli bir işçi hareketinin geliştiği İtalya'ya İsrail'in müdahalesi. 60'lı yılların başlarında, Siyonist İşçi Partililer'le resmi ve yarı resmi radikal sağcı, faşist ve neo-nazilerin, ülkede varolan demokrasiyi dinamitlemek üzere, İtalya'da biraraya geldiklerine dikkati çeken *Rokach*, bu unsurların ordu ve güvenlik servisiyle ilişkiye girerek, 1964 ve 1971'de iki kez darbe teşebbüsünde bulunduklarını; ne var ki bu teşebbüslere ilişkin gerçeklerin o günden beri, güvenlik gerekçesiyle, kamuoyundan gizlendiğini belirtiyor. Bütün bunlara ilaveten *Rokach*, 80'li yılların başlarından itibaren İsrail'in Lübnanlı Falanjistlerle işbirliğinin arttığına dikkat çekiyor ve İtalyan resmi makamlarına dayanarak, en az 100 İtalyan faşistinin Lübnan'daki *Kataeb* kampında eğitim gördüğünü belirtiyor. O günlerde *Beşir Cemayel*'in doğrudan yönetimi altında bulunan bu kamplardan birinde *"eğitilenler"*, Bologna'da 100'ü aşkın insanın ölümü ve yüzlercesinin de yaralanmasıyla sonuçlanan katliamın failleriydi. Yine, *Rokach*'a göre *Kızıl Tugaylar*'ın sorgulamalarında itiraf ettikleri üzere, İsrail ajanlarının 1973'lerden itibaren bu örgüte sızmaları da bir tesadüf olmasa gerektir. Sonuç olarak şunu söylemek mümkün: *Rokach*'ın ek yazısında altını çizdiği noktalar, yer yer aşırı görünse de, İsrail'in, Akdeniz havzası ve Orta Doğu'da en güçlü devlet olmaya ve sürekli genişlemeye yönelik niyetlerini kavramanın zorunlu olduğunu gösteriyor. □

Allenby Köprüsü: Batı Şeria'yı Ürdün'e bağlayan iki ana geçiş noktasından biri. İsrail yönetimi Araplar'ın işgali kabullenmesini sağlamak için, Araplar'ın iki bölge arasında serbestçe gidip gelmelerine izin vermekle birlikte, çok sıkı denetim yapıyorlar.

Lübnan'ı bölmek

"..... Belki de şu gün, yanıbaşımızda bir Hristiyan devletinin kurulmasını sağlamanın tam zamanıdır. Bizim insiyatifimiz ve kararlı desteğimiz olmadan bu amaç gerçekleşemeyecektir. Bana göre, dış politikamızın temel görevi ya da hiç değilse temel görevlerinden biri, budur. Dolayısıyla, bu konuda zaman, çaba ve para harcanmalı, Lübnan'da radikal bir değişim meydana getirebilmek için her yol denenmelidir. (.....) Bu tarihî bir fırsattır. (.....) Bu plana hiçbir büyük devlet karıştırılmamalıdır. (.....) Tabiî ki, bu amaca Lübnan'ın sınırları daraltılmadan varılamaz. (.....) Eğer biz, Lübnan'da veya sürgünde Marunî bir devlet kurulması için çalışacak kişileri bulabilirsek, genişletilmiş sınırlar ve buralarda yaşayan kalabalık Müslüman halk, onların bir işine yaramayacağından, sınırların daralması Hristiyanları rahatsız edecek bir unsur olmayacaktır."

Ben Gurion'un, Moşe Şaret'e yazdığı 27 Şubat 1954 tarihli mektuptan...

Yukarıdaki alıntının, belki de, en önemli yanı *tarihi*. Bu mektup, İsrail'in 1982 yazında Güney Lübnan'ı işgalinden tam 25 yıl önce yazılmış! İsrail, Beyrut kapılarına dayandığında, bunun gerekçesi, ülkenin güneyini İsrail'e karşı bir saldırı üssü olarak kullanan FKÖ'nün yok edilmesiydi. *Ben Gurion*'un mektubuysa, İsrail'i kuran devlet adamlarının Lübnan'ı işgal etmeyi ve bölmeyi daha 1954'lerde düşündüklerini kanıtlıyor. Bu tarihte, daha sonra FKÖ'nün yönetici kadrosunu oluşturacak olan *Arafat, Ebu İyad* gibi liderler, Kahire'de üniversite öğrencisiydiler.

David Ben Gurion, Mısır ve Suriye'yi istila planlarının görüşüldüğü toplantının ertesi günü *Şaret*'e yolladığı mektubunda, Lübnan'da bir Hristiyan devleti kurulması için, Marunîlere baskı yapılması gereğini vurguluyor. *Ben Gurion*, Arap Birliği'nin en zayıf ülkesi olarak nitelendirdiği Lübnan'da, Hristiyanlar'ın, öbür Arap ülkelerinden farklı olarak, köklü bir geleneğe sahip olduğunu, dolayısıyla bir Hristiyan devlet kurulmasının tabiî bir gelişme sayılacağını; kaldı ki siyasi konjonktürün de pek uygun olduğunu vurguluyor. Mevcut Lübnan'a göre, daha daraltılmış sınırlar içinde kurulacak böylesi bir devletin, İsrail'in emniyeti açısından önemine dikkati çeken *Ben Gurion*, bunun İsrail dış politikasının temel görevi olması gerektiğinde ısrar ediyor. Son 20 yılda gelişmelerin bu yönde seyrettiğini belirtmeye gerek var mı?

Şaret'se, günlüğünde, *Ben Gurion*'un "kasırga" diye nitelendirdiği genişleme tasarılarına karşı mücadele etmekten yorgun düştüğünü anlatıyor. *Ben Gurion*'a yazdığı uzun ve teferruatlı cevaptaysa, böylesi bir bölünmeyi gerçekleştirecek herhangi bir siyasi hareketin Lübnan'da mevcut olmadığını, zaten kendi içinde de bir bütünlük arzetmeyen Marunî cemaatin, öbür Hristiyan grupları yedeğine alarak ayrılıkçı bir harekete kalkışmasının ihtimal dışı olduğunu belirtiyor. *Şaret*'e göre, bir dağılma anında ülkedeki Müslümanların Suriye'yle birleşmeye meyletmeleri (Suriye'nin Lübnan'ı hemen yutmasıyla sonuçlanacağından) Arap Birliği içinde kalmayı tercih eden Marunî liderler açısından, düpedüz, varlıklarına yönelik bir tehlike olacaktır. Hem, sınırları daralmış bir Hristiyan Lübnan Devleti, Bekaa Vadisi vb. bölgelerden mahrum kalacağı için, iktisadi yönden de büyük zarar görecektir.

Şaret, aynı yılın 16 Mayıs'ında, savunma ve dışişleri bakanlıklarının eski memurlarının biraraya geldiği bir toplantıda, *Ben Gurion*'un Lübnan'a ilişkin önerilerini tekrarladığını ifade ediyor. Suriye ve Irak'ta o tarihte meydana çıkan iç huzursuzluklar nedeniyle, konjonktürün İsrail'in bu yöndeki bir teşebbüsüne çok elverişli hale geldiğini iddia eden *Ben Gurion*'u *Moşe Dayan* da destekler. *Dayan*, kendisini Marunî cemaatin kurtarıcısı ilan edecek bir subayın (geleceğin Binbaşı *Saad Haddad*'ı) kalbini kazanarak veya düpedüz parayla satın alınarak İsrail tarafına kazanılmasını; daha sonra da, uygun bir bahaneyle İsrail ordusunun Lübnan'a girerek planlanan bir bölgeyi, bilahare İsrail'le birleşmek üzere, yeni bir Hristiyan devletinin toprakları olarak işgal etmesini teklif eder. *Dayan*'a göre, Litani Nehri'nin güneyi tümüyle ilhak edildiği takdirde, bütün işler yoluna girecektir. *Şaret*, tam bu noktada tek bir soru sorar. "Bütün bunların Suriye'yle savaşmak anlamına geleceğinin farkında mısın?" sorusuna aldığı cevap, "Gayet tabii"dir.

1954'te konjonktürel sebeplerle, şimdilik kaydıyla, ertelenen Lübnan'ın işgali tartışmalarında dikkati çeken şey, *Şaret*'in konuya muhalefetinin, öbür meselelerde olduğu gibi, ödenecek fiyatın, ya da tahribatın büyük olması ihtimali karşısındaki tereddüdünden kaynaklanması.

Lavon olayı ve Gazze operasyonu

Şaret'in naklettiği bir başka hükümet toplantısında Gazze Şeridi'nin işgalinin ele alındığını görüyoruz. *Şaret, Ben Gurion*'un kabineye katılmasından sonra, 25 Mart 1955'te yapılan bu toplantıda başlayan tartışmaların tam 5 gün sürdüğünü; ve sonunda bakanların, kendisinden yana olanlar ve *Ben Gurion* taraftarları olmak üzere ikiye bölündüğünü; nihaî oylamadaysa, Gazze'nin bir daha terkedilmemek üzere işgali planının, 5 kabul, 9 red ve 2 çekimser oyla reddedildiğini yazıyor. Halbuki, *Nasır*, bu planın oylandığı günlerde, *New York Times*'a verdiği bir demeçte, hiç bir Arap'ın İsrail'in ortadan kaldırılması gerektiğini söylemediğini ifade ediyordu.

Fakat, Mısır'la savaş, İsrail Emniyet Teşkilâtı'nın başlıca isteğiydi. *Şaret*'in notlarına göre *Ben Gurion*, 25 Şubat 1954'te Savunma Bakanı *Lavon*'un Gazze Şeridi'nin Mısır'dan ayrılması planını reddettiğinde, bunun tek nedeni, zamanın *henüz* erken oluşuydu. Yine de, İsrail'in 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmasına kadar geçen sürede, siyonist liderler ve silâhlı kuvvetler, savaş ortamı yaratmaya yönelik hiç bir fırsatı kaçırmadılar.

1955 Nisanı'nda, Mısır-Israil hududunda güvenliğin sağlanması amacıyla, belli bölgelerin mayınlanması ve BM devriyeleri oluşturulması teklifi (Mısır'ın olumlu karşılamasına rağmen) reddedildi. Nitekim, bu dönemde Arap başkentlerinde görev yapan ABD'li diplomatların hazırladıkları raporlarda, İsrail'in bölgede bir ittifak kurulması için ABD'nin Mısır, Irak ve Türkiye'yle yaptığı görüşmeleri sabote etmeye çalıştığı belirtilmektedir.

Raporlarda bahsi geçen sabotajların geçmişi, 1950'lerin başlarına kadar uzanıyordu. Batının Mısır'a yaptığı her türlü iktisadî ve askerî yardımı önlemek, ABD'nin Mısır'la yakınlaşmasını aksatmak ve genel olarak batının Mısır'daki rejime duyduğu güveni sarsmak için Mısır'da gizli bir hücre kurulmuştu. Gelecek savaşlarda 5. Kol gibi hizmet görmesi düşünülen bu hücre, 1954 Haziranı'ndan sonra Mısır'da aktif eyleme geçti. İsrail gizli başkanı Albay *Benjemin*'in verdiği harekât emirleri, İsrail ajanlarının yönetimindeki on Mısır Yahudisi tarafından 2-27 Haziran 1954 tarihleri arasında yerine getirildi. Kahire ve İskenderiye'de İngiliz ve Amerikan kültür ve istihbarat merkezlerine, İngiliz mülkiyetindeki sinemalara ve postane gibi Mısır'ın kamu kuruluşlarına bombalar yerleştiren hücrenin tamamı, (tam da bütün şüpheler *Müslüman Kardeşler*'in üzerine sevkedilmişken) üyelerinden birinin çantasında patlayan bomba yüzünden, 27 Haziran'da ele geçirildi. Hücreden bihaber olan *Şaret* de, olayı aynı gün öğrenebildi.

Şaret birkaç ay kadar, savunma bakanlığıyla ordunun olaydaki sorumluluğuna ilişkin delil toplamakla iktifa etti. Ama, mahkeme başlar başlamaz, İsrail basınında boy gösteren "Mısır rejimi Yahudi aleyhtarı tertipler hazırlıyor!" şeklindeki kampanyayı destekledi: 13 Aralık'ta parlamentoda yaptığı konuşmada gerçek olmadığını bile bile ve sırf kamuoyuna ters düşmemek kaygısıyla hücre üyelerinin "haksız suçlamaların kurbanı", Kahire'deki mahkemenin de, "adi bir komplo ve tiyatrovarî bir duruşma" olduğunu iddia etti. Suçluların ifadelerinin korkunç işkenceler altında alındığı söylentileri karşısındaysa susmayı tercih etti. Mahkeme neticesinde, on hücre üyesinden ikisi idam edildi, sekizi ağır hapis cezasına çarptırıldı; hücreyi yöneten dört İsrailli'den üçü Mısır'dan kaçmayı başardı, biri de intihar etti.

Resmî açıklamasında *Şaret*'in "haksız suçlamaların kurbanı" diye nitelediği suçluların birer İsrail ajanı oldukları, 6 yıl sonra kesinlikle meydana çıktı. Ama, İsrail'de o günlerde kurulan dördüncü ve beşinci soruşturma komisyonları *Lavon*'u tamamiyle akladı. *Şaret*'inse, asıl sorumluların başta *Lavon* olmak üzere *Dayan, Perez* ve *Givli* olduğundan en ufak bir kuşkusu yoktu. Günlüğünde, *Lavon*'un sürekli çılgınca eylemler tasarladığını, ordu yöneticilerine Orta Doğu'nun nasıl kundaklanıp, ne tür ayrılıklar yaratılacağı, büyük devletlere ait mülklerin ne şekilde kundaklanacağı ve hatta eylemlerin sonunda nasıl intihar edileceği gibi konularda sürekli akıl hocalığı yaptığını yazıyor.

Şaret'in günlüğüne 11 Ocak 1955 tarihinde düştüğü aşağıdaki not, Israil ordusunun son 30 yıllık gelişim yönünü çok öncedcn sezmiş olması açısından kayda değer:

"Lavon orduya saçmasapan bir serüvencilik düşüncesini aşıladı ve bu düşünceyi hep besledi. Her zaman, düşmanın Arap ülkeleri değil, Batılı güçler olduğunu; onları komplolarından alıkoymanın tek yolunun, doğrudan eyleme geçerek terörle sindirmek olacağını savundu."

Livia Rokach, Şaret'in susarak tarihî bir fırsatı heba ettiğini öne sürüyor. *Rokach*'a göre, Kahire'deki davanın cereyanı sırasında, İsrail'deki birbirini tutmaz binbir söylentiyle şaşkına dönen halka gerçekleri açıklamış olsaydı, *Şaret*'in günlüğüne aksettirdiği endişeleri gerçekleşmeyebilirdi. Hatta tam tersine, sorumluları meydana çıkararak çevrilen oyunları sergileyebilir, bu fırsattan istifade ederek emniyet teşkilâtında esaslı bir temizlik yapabilir ve en önemlisi *Ben Gurion* ve adamlarına indirilecek böyle bir darbe, başta Mısır olmak üzere tüm Arap ülkelerinde yankı bulabilirdi. İsrail içindeyse, *Şaret*'in temsil ettiği alternatif bir siyasetin pekâlâ mümkün olduğu tartışılabilirdi.

Bütün bunların hiç birisi gerçekleşmedi. 1955 Kışı, Mısır'daki terör eylemlerine bakarak *Şaret*'in denetimi iyiden iyiye kaybettiğini düşünen Amerikan yönetiminin, bir taraftan İsrail'e bir güvenlik anlaşması teklif ederken öbür taraftan da *Şaret* hükümetiyle anlaşması için Nasır'a baskı yapmasıyla geçti. ABD'yle güvenlik anlaşması ve muhtemel bir *Nasır-Şaret* görüşmesi, Siyonist yöneticiler arasında büyük tepkiyle karşılandı. Meselâ *Dayan*, gelecekteki 8-10 yıl içinde Arap askerî gücünün İsrail için hiç bir yönden tehlike arzetmeyeceğinden hareketle, böyle bir anlaşmanın İsrail için olsa olsa bir ayak bağı olacağını öne sürer.

Ben Gurion'sa, yeniden savunma bakanı oluşunun üzerinden on gün geçmeden, 17 Şubat 1955'te, yanında bir deste harita taşıyan Genelkurmay Başkanı olduğu halde *Şaret*'i ziyarete gelir. *Rehovot* civarında daha önce

sınırdan içeri doğru bir sızma hareketi olmuştur. Bu eylem İsrail halkını hararetlendirdiği için, Gazze Şeridi'nin girişindeki bir Mısır askerî üssüne baskın düzenlenmesini teklif eder. Hedefin askerî olması ve can kaybının asgaride tutulacağı güvencesini alan *Şaret*, saldırıyı onaylar. Martın ilk günü, yani Gazze Operasyonu'ndan hemen sonra, *Şaret*'in günlüğündeki yazısı "Şoke oldum." sözleriyle başlıyor. Nedeni: Otuzdokuz sivilin öldürülmesi, aralarında bir de 7 yaşında çocuk bulunan üçyüz doksan kişinin yaralanması. Öldürülen Mısırlı sayısının çokluğu, *Şaret*'i tam bir açmaza düşürmüştür. Günlüğündeki notları, (başbakan olarak işlediği bu büyük hatadan kendisini sorumlu tutmasının yanısıra) dış ülkelerdeki elçilerle basın mensuplarına talimat verip Mısır'ı suçlama kampanyası başlatılması tedbiri ve olayın mümkün olduğunca, sanki sınırda ciddî bir çatışma çıkmış da İsrail birlikleri istemeden adam öldürmüşler gibi gösterilmesi için önerdiği dört maddelik bir metinden oluşuyor. Yaptığı vicdan muhasebesiyse, daha çok dış dünyanın tepkisinden ürktüğünü gösteriyor:

"Dünya kamuoyu şimdi bizi, bir yandan, izole ediliyoruz, güvenliğimiz tehlikede diye ağlayan, diğer yandan da kitle katliamları düzenleyen kana susamış bir saldırgan olarak görecektir..."

Gazze saldırısı, başta ABD olmak üzere, İsrail'in bütün cephelerde saldırıya geçebileceğinin bir işareti olarak kabul edilir. Bu nedenle, Orta Doğu'daki tüm planlarının alt üst olmasını istemeyen ABD, bu tür eylemlerin tekrarlanmayacağı konusunda kesin güvence ister. Ama, *Ben Gurion*'un hükümete katılması bu güvencenin verilmesini engeller. Mart ayı boyunca süren kabine toplantılarında *Ben Gurion*, bıkıp usanmaksızın Nasır'ın İsrail için ne büyük bir tehlike olduğunu ve kendi fikrince biçimlendirdiği düzinelerce kanıt eşliğinde, Gazze Şeridi'nin ne derece gerekli olduğunu ispatlamaya çabalar. Ve, *Şaret* bu teşebbüsü engeller. 1955'in sonlarına doğru, bu işgalin gerekliliğine inananların sayısı artmaya başlayacaktır. *Ben Gurion* 8 Ağustos'da bir açıklama yaparak *Şaret*'in siyasetinin Yahudi olmayanlara yaranmak ve devleti yıkmaya çalışmak olduğunu iddia eder. 29 Ekim 1956'da, *Dayan*'ın askerleri Gazze Şeridi'ni işgal etmeden yaklaşık 6 ay önce de, *Şaret, Ben Gurion*'un kişisel kararıyla hükümetten uzaklaştırılır.

Süveyş Buhranı, bilindiği gibi, Nasır'ın Süveyş Kanalı'nın millileştirme kararına karşı çıkan İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle başlamıştır. Gelin görün ki, savaş, İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla patlak verdi. İsrail'in saldırısı, Ekim ayının ortalarında, yani Nasır'ın "barışçı yollarla ikna edilemeyeceği" ortaya çıktıktan sonra, İsrail'le İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli görüşmelerde karara bağlanmıştı. İngiltere ve Fransa Kanal'ın sol kıyısına ulaşması için İsrail'e zaman kazandırmak gayesiyle, 30 Ekim'de her iki tarafa da birer ültimatom verdiler. Tasarıya göre, bu ültimatomu İsrail kabul edecek ve askerlerini Kanal'dan 15 kilometre geriye çekecekti. Böylece, İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri 31 Ekim'den itibaren Mısır havaalanlarını bombardıman edecekler ve ABD'de başkanlık seçimlerinin yapıldığı 6 Kasım'da Mısır'a asker çıkarmaya başlayacaklardı. Tasarlananların çoğu gerçekleşti. Ancak, ABD'nin Orta Doğu'daki uzun vadeli menfaatleri açısından, İngiltere ve Fransa'yı yalnız bırakmaya karar vermesi, uluslararası alandaki baskıların yoğunluk kazanmasına ve en önemlisi, Sovyetler Birliği'nin bu iki ülkeyi açıkca tehdit etmesine yol açtı. İngiltere ve Fransa, 3 Aralık 1956'da Kanal bölgesinden geri çekileceklerini açıklamak mecburiyetinde kaldılar. İsrail'se, kendisine kafi derecede güvence verilmedikçe, Akabe Körfezi'nin batısı, Gazze ve Şarm el Şeyh'ten çekilmemekte direndi. ABD, 11 Şubat 1957'de verdiği bir ültimatomla İsrail'in Gazze ve Şarm el Şeyh'ten çekilmesini istedi. Bu arada Sovyetler Birliği'nin de baskısıyla BM Genel Kurulu'na sunulan bir karar tasarısında, üye ülkelerden "İsrail'e yaptıkları her türlü askerî, iktisadî ve malî yardıma son vermeleri" istendi. İsrail, BM'nin karar almasına fırsat vermeden, nihayet 8 Mart 1957'de, askerlerinin geri çekilmesi işlemini tamamlayabildi.

"Savaşı kim başlattı?"

Araplar, daha vahim bir oldu-bittiyle, 1967 *Altı Gün Savaşı*'nın öncesinde karşı karşıya kaldılar. Eski Kahire büyükelçilerimizden *Semih Günver*, "Nasır ve Sedat'la 7 Yıl" adıyla yayımlanan anılarında, Nasır'ın düştüğü müşkül durumu anlatır. 1967'nin bahar aylarında, İsrail'in Suriye sınırına yığınak yaptığı gözlendi. Ve Mısır, Suriye'nin Nasır'dan yardım talebi, Moskova'nın aynı yöndeki baskısı sonucunda, İsrail'in Suriye sınırındaki yığınağını hafifletebilmek amacıyla, Sina'ya asker sevketmek zorunda kaldı. Daha doğrusu, önce, İsrail hududu boyunca mevzilenen BM kuvvetlerinin Gazze ve Elyat bölgelerinde, birer pencere açmasını talep etti. Re'sen karar veremeyen BM kuvvetleri komutanı Hintli General *Rikki* , durumu hemen o zamanki BM Genel Sekreteri *U-Thant*'a bildirdi. *U-Thant*'sa, katı bir tutumla, Mısır'ın ısrarı halinde, BM kuvvetlerinin Sina'yı tamamen boşaltmaları talimatını verdi. General *Rikki* de hemen bütün sınır bölgesini tahliye etti. *Günver, H.Heykel*'in *Kahire Dosyası*'ndaki iddiasının aksine, *Nasır*'ın bu olayda kendi insiyatifiyle hareket etmediğini ve Sina'da hiç istemeden İsrail'le başbaşa kaldığını söyledikten sonra, bu kanaatinin o sırada Kahire'de görevli yabancı diplomatların büyük çoğunluğunca paylaşıldığına dikkati çekiyor. Gelgelelim, BM sekretaryasının bu acele kararının tarihî ve 1967 Savaşı'nı önlenemez noktaya getiren bir hata olduğunu söylerken *Günver*, savaşın patlak verişini bir tek nedene bağlıyor gibi... Öte yandan, Suriye ve Sovyetler Birliği'nin İsrail tehdidi üzerinde durmaları, İsrail'in sınırda yaptığı yığınak, savaşı yıldırım hızıyla ve zaferle 6 günde bitirivermesi, yalnızca Mısır'ın hazırlıksız yakalandığını gösteriyor.

Günver'in muzîp bir ifadeyle hikaye ettiği gibi, Sina'ya sevkedilirken Kahire'de gövde gösterisine kalkışan zırhlı birliklerin, durup durup da tam o sabah yağan yağmurun kayganlaştırdığı caddelerdeki perişan hali (tankların Nil üzerindeki köprülerin parmaklıklarına veya hendeklere takılması, trafiğin tıkanması, vb.) Mısır'ın, değil siyasi yönden, askeri bakımdan da, ne savaşı tasarlayacak, ne de sürdürecek yetenekte olduğunu ortaya çıkarıyor. Halbuki, *Günver*'in notlarına göre İsrail, daha 26 Mayıs'ta, Mısır'ın kendisine *saldıracağı* haberini Washington'a uçurmuştu bile... Bu haber üzerine, Başkan *Johnson*'un *Nasır*'a gönderdiği protesto ve tehdit mesajı, ilk ateş açanın Mısır olması halinde ABD'nin sert müdahalede bulunacağı ikazı (ve, 3 Haziran'da bütün uçakları güverteye dizili dev uçak gemisi *İntrepide*'i, gözdağı vermek için, Süveyş Kanalı'ndan geçirtmesi), Mısır'ın gerçek bir saldırı niyetini önlemekten ziyade, İsrail'in kopardığı patırtıyı kamufle etme çabasıydı, muhtemelen.

Mısır'ın, Akabe Körfezi'ni İsrail gemilerine kapatmasının hukuki gerekçelerini izah için 7 maddelik teferruatlı bir rapor hazırlaması, tüm istediğinin 1956'dan önceki fiili duruma dönülmesini sağlamak olduğunu açıklaması ve İsrail'e petrol satmaktan vazgeçmesi için İran'a yaptığı çağrı bir işe yaramadı. Kahire, uluslararası kamuoyuna derdini anlatmaya çalışadursun; *İntrepide*'in Süveyş Kanalı'nda arz-ı endam ettiği gün, İsrail Dışişleri Bakanı *Abba Eban* Washington'da son askeri ve siyasi yardım bağlantılarını yapmaktaydı. Nitekim, 5 Haziran 1967 sabahı saat 9'da, Ankara'dan telefonla arayan Dışişleri Genel Sekreteri *Zeki Kuneralp*'in "Savaşı kim başlattı?" sorusuna, *Günver* şu cevabı verecekti: "İsrail." □

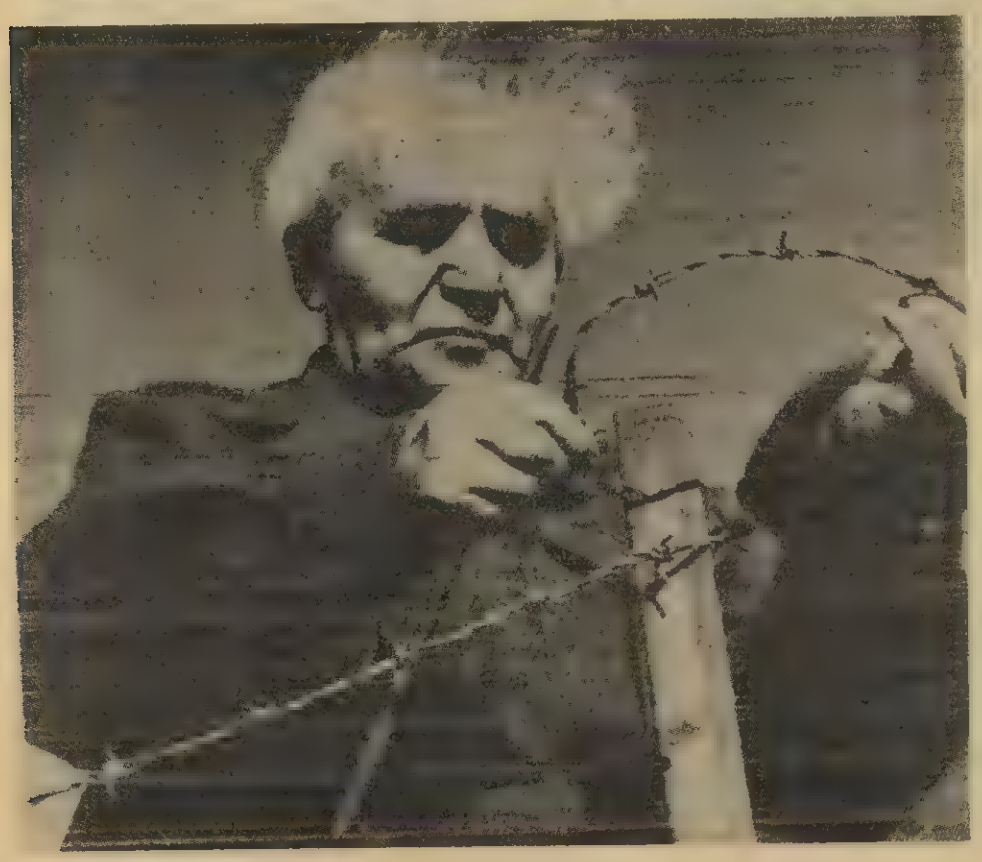

David Ben Gurion... Siyonist İsrail Devleti'nin kurucusu ve geleceğinin belirleyicisi. Asıl adı David Gruen iken, Filistin'e geldikten sonra siyonist mücadeleye daha uygun olacağı düşüncesiyle "Arslanın Oğlu" anlamına gelen Ben Gurion adını aldı.

Yaser Arafat: "Benim yerimde olsanız vazgeçer misiniz?"

FKÖ Lideri Yaser Arafat'ın Fransız Le Nouvel Observateur *dergisine verdiği mülakat çok kısa olarak (yalnızca İsrail'le doğrudan pazarlık önerdiği bölüm) basınımızda yeraldı. Mülakatın tümü çok daha ilginç.*

"İsrail topraklarında girişilen her saldırının Likud için fazladan bir oy olduğunun farkında mısınız?"

— Bir konuda anlaşalım. Ben bu operasyonların sorumluluğunu üstlenen kuruluşların sözcüsü değilim. FKÖ'nün başkanıyım.

"Ama o kuruluşlar FKÖ'ye dahil..."

— Evet; Herot Partisi de Likud koalisyonuna dahil. Herot'un programında, Nil'den Fırat'a kadar uzanan Büyük İsrail'in gerçekleştirileceği yeralır. Gördüğünüz gibi aşırı şiddet, karşı-aşırı şiddeti doğurmakta. Sabra ve Şatila'ya Kudüs'te cevap veriliyor. Benimse istediğim barış. Kazananı, kaybedeni olmaksızın. Yalnızca barış...

"Ama ya Kudüs'ün göbeğindeki çatışma, ya otobüs saldırısı?"

— Daha önce de sık sık söylediğim şeyi yineleyeceğim: Askeri hedeflere yöneltilmiş askeri operasyonlarla, sivil hedeflere yöneltilmiş askeri operasyonlar arasında derin bir farklılık görüyorum. Sivilleri hedef alan operasyonlara karşıyım. Bunu bin defa söyledim. Ama olup bitenlere yakından bakmak gerekiyor. İsrail'in bize karşı uyguladığı devlet terörüne, tutsaklarımızın İsrail hapishanelerinde katledilmelerine ve Bassam ve Şaka'da olduğu gibi, Filistinli belediye başkanlarına yöneltilen suikastlere karşı, karşıterör vardır.

"Şu halde askeri çözümden vazgeçmiş değilsiniz?"

— Benim yerimde olsanız vazgeçer misiniz? Toprağımızın işgaline karşı her türlü imkanı, askeri imkanlar da dahil olmak üzere kullanmaya hakkımız var - üstelik bunu ben söylemiyorum, Birleşmiş Milletler sözleşmesi söylüyor. Biliyorsunuz, İsrail ordusu bir operet ordusu değil. Orta Doğu'nun en güçlü ordusu. Amerikalılar sayesinde, en modern, en sofistike teçhizata sahip. Bunların bir kısmını Beyrut'ta bize karşı denedi de... Lübnan'da —ölü ve yaralı— iki bini Trablusşam'da olmak üzere seksenikibin insan kaybettiğimiz doğrudur. Korkunç bir rakam. Ama karşı koyduk. İsrailli ünlü askeri yorumcu Zev Şif, ordu gazetesinde *"Filistin sürprizi"* başlığıyla yazdı bunu. Evet, direnişimiz onlar için bir sürpriz oldu.

"Savaşı ihtimal dışı bırakmıyor ve barış istediğinizi —kazananı da kaybedeni de olmayacak bir barış istediğinizi— söylüyorsunuz. Ne öneriyorsunuz gerçekte?"

— Doğrudan bir pazarlık. Birleşmiş Milletler'in gözlemciliği altında İsraillilerle bizim aramızda.

"İsrail'le FKÖ'nün karşılıklı olarak birbirlerini tanımasından mı yanasınız?"

— İki devletin birbirlerini karşılıklı tanımasından yanayım. □

Türk-Yunan ilişkileri: Kim daha "sabırlı", kim daha "hoşgörülü"?

"Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasının temel nedeni, Yunan hükümetlerinin bölgede yeniden Türkiye zararına genişleme hevesine kapılıp oldu-bittilerle bunu gerçekleştirmeye kalkmalarıdır."

HASAN ESAT IŞIK

Türk-Yunan ilişkilerinde şaşırtıcı gelişmelerle karşılaşılmaktadır. Önce bir anımsatma yapalım: Türkiye ve Yunanistan hiç beklenmedik bir zamanda, Türk-Yunan Savaşı sonunda; birincisi daha henüz uğradığı saldırının infialinden, diğeri de yenilginin ezikliğinden kendilerini kurtaramamış oldukları bir sırada bile, dostluğa yönelmeyi başarmışlardır. Başlıca iki etken buna olanak vermiştir:(1) Yunanistan'a *"yenik devlet"* muamelesi yapılmamıştır. Bunu sadece İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskısıyla izah olanağı yoktur. *Atatürk* "Yunanistan'la dostluğu" *"yengi hakkına"* yeğlememiş olsaydı, bu baskı yetmezdi buna. Türkiye kısa bir süre önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılıp Yunanistan'a bağlanmış olan Anadolu kıyılarına yakın Ege adalarıyla Türklerin çoğunlukta bulunduğu Batı Trakya'yı geri almak için direnirdi ve sonuç alırdı. Herhalde bunların ikisi birden Yunanistan'a verilemezdi. (2) *Venizelos* da *Atatürk*'ün bu tutumundan sonra Yunanistan'ın çıkarının Türkiye zararına gelişmekte değil, artık Türkiye'yle dostlukta olduğunu anlamıştır. Bu iki tarafın da övünebileceği sağduyulu, uygar bir tutum olmuştu. Bu şekilde Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir sahife açılmıştır.

Bu durumda, 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, ikisi birden NATO üyesi olduktan sonra beklenirdi ki, başlatılmış olan bu dostluk daha da pekişsin. Oysa aksi oldu. Dostluk pekiştirilemediği gibi, korunamadı bile. Buna hayıflanmamaya, şaşmamaya olanak yoktur.

Tek taraflı iyiniyet

Şaşırtıcı olan sadece bu değildir. Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasının temel nedeni Yunan Hükûmetlerinin bölgede yeniden Türkiye zararına gelişme hevesine kapılıp oldu-bittilerle bunu gerçekleştirmeye kalkışmalarıdır. Böyle olunca bundan Türkiye'nin hırçınlık duyması, Yunanistan'ın da, oldu-bittilerden tamamen vazgeçmek istemese bile, Türkiye'yi kollayıcı bir tutuma girmesi daha doğal olurdu. Ortak müttefiklerden de Yunan Hükümetine karşı *"müttefikler arasında oldu-bitti politikasına yer olmadığını"* hissettirecek bir tutum içinde olmaları beklenirdi. Oysa bugün bunun tam tersi durumlarla karşı karşıya bulunulmaktadır. Türk-Yunan dostluğunu, tek taraflı iyi niyet hareketlerinden hatta tek taraflı ödünlerden bile çekinmeden korumaya çaba gösteren Türkiye'dir, bu dostluğa karşı bir kayıtsızlık içinde ve pervasızca *"komşu ve müttefik zararına gelişme"* politikasında direnen de Yunan Hükûmetidir. Ortak müttefiklere gelince; onlarda Türkiye'nin *"EŞİTLİK"*, *"HAKKANİYET"* çağrılarını duymazlıktan gelip *"TAHAKKÜM HAKKI"* gibi, artık tamamen tarihin derinliklerine gömülmüş olması gereken bir iddia peşinde koşan Yunan Hükûmetini desteklemektedirler. Belki de asıl şaşılacak durum budur.

Bu duruma nasıl gelindi, durum nasıl normalleştirilebilir?

Bu tür gelişmeler tek bir etkene bağlanamaz. Fakat kanımca bu duruma gelinmesinde en önemli etken, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içinde izledikleri politikalar arasındaki büyük fark olmuştur.

NATO üyeliğinden sonra Türkiye, Türk-Yunan dengesini tamamen ihmal edip sadece NATO ortak savunmasına önem vermiştir. Yunanistan'sa NATO ortak savunma gerekleriyle hemen hemen hiç ilgilenmeyerek, hattâ bunları bir basamak yaparak sadece Ege'de Türkiye zararına güçlü bir duruma gelmeyi düşünmüştür. Bu tutum farkı Yunan oldu-bittilerini elbette çok kolaylaştırmıştır ve Yunan Hükûmetlerini yeni oldu-bittilere teşvik etmiştir. Daha da fenası NATO içinde de Türk-Yunan anlaşmazlıklarının çözümünü mutlaka tek taraflı Türk ödünlerinden beklemek bir alışkanlık haline gelmiştir. İşte bu duruma böyle gelinmiştir.

Ege'de konuşulacak sorun yok mu?

Bu duruma gerçekten son vermek istiyorsak —kendimiz ve özellikle gelecek kuşaklarımızı yarın daha büyük sıkıntılar karşısında bırakmamak için bence buna mecburuz— yapacağımız ilk iş Ege'deki , Kıbrıs'taki hak ve sorumluluklarımıza da şimdiden gerektiği gibi sahip çıkmaktır ve bu konudaki kararlılığımızı yalnız arasıra yapılan açıklamalarla değil, davranışlarla da ortaya koymaktır.

Türk kamuoyu Ege'deki, Kıbrıs'taki Yunan iddialarından ve özellikle bunların Müttefiklerimizce desteklendiğini görmekten tedirgindir. Bu tedirginlik gitgide de artmaktadır. Bunu doğal karşılamalıdır. Yunan oldu-bittilerinin ortadan kalkması gerekirken, Yunan Hükûmeti'nin ortak müttefiklerimizin himayesinde bunlara yenilerini ekleme hırçınlığı içinde olduğu gözlenmektedir. Yunan Başbakanı Türkiye'ye yukarıdan bakmaya da başlamıştır. Yunan Hükûmetleri eskiden hiç olmazsa Ege'de Türkiye'yle Yunanistan arasında konuşulacak sorunlar olduğunu kabul ederlerdi de, iddialarında direnirlerdi. Şimdiyse Papandreu *"Ege'de konuşulacak sorun yok, yapılacak tek şey Türkiye'nin Ege'deki haklarıma saygı göstermesidir"* diyor. *Papandreu* için Türk-Yunan dostluğunun koşulu budur. *Papandreu* kendi diktası altında bir Türk-Yunan dostluğu düşlüyor. Müttefiklerimizin, özellikle Amerika'nın tutumu, kabul etmeli, *Papandreu*'ya bu hırçın iddialarında büyük bir destek oluyor.

Türkiye bu durumu görmezlikten gelemez. Müttefiklerimize karşı anlayışlı olmak doğaldır ve gereklidir. Fakat hak ve sorumluluklarımıza sahip çıkmak da önemlidir. Müttefikler arası iyi ilişkiler sadece taraflardan birinin tek taraflı iyi niyetine dayandırılamaz. Sağlıklı ittifak ilişkileri karşılıklı iyi niyet ve ödün gerektirir. Müttefiklerimizi, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının çözümünü Türk ödünlerinden beklemek alışkanlığından kurtarmalıyız. Yunanistan'ın haksız iddialarına, müttefiklerimizin Türkiye zararına Yunanistan'ı desteklemelerine sessiz kalırsak, özellikle aleyhimize gelişmeleri lehimize gelişmeler gibi yorumlama eğilimi gösterirsek, ne Yunan Hükûmetlerinin hırçınlıklarından ne de müttefiklerimizi bu alışkanlıklarından vazgeçirebiliriz. Tersine onları bu tutumlarında teşvik etmiş oluruz. Türkiye zararına Yunanistan'ın desteklenmesini sadece eski Yunan uygarlığına duyulan yakınlık veya Yunan lobileriyle izah etmek gerçekçi değildir. Bizim tutumumuz da bu kayırmayı kolaylaştırmaktadır. Yunan Hükûmeti müttefikler tarafından desteklenmekle yetinmiyor, istediği ölçüde desteklenmekte direniyor. Bizse Yunan Hükûmetinin arzu ettiği ölçüde desteklenmediği kanısına varabildiğimizde mutlu oluyoruz. Müttefiklerimize teşekkür ediyoruz. Müttefiklerimiz Yunan isteklerini biraz değiştirerek kabul etmekle hem Yunanistan'ı hem bizi memnun edebileceklerini görürlerse neden tutumlarını değiştirmek gereğini duysunlar.

Yanılgılara imkân vermemeliyiz

Geçenlerde *Reagan* Kongre'ye Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'la ilgili bir mesaj yollamıştı. Başbakan *Özal* mesajı olumlu bulduğunu söyledi; Yunan Başbakanı *Papandreu* Türkiye'yi kayırıyor diye *Reagan*'ı suçladı. Oysa bu mesajda aslında kayrılan yine Yunanistan'dı. Toplumların hak eşitliğinden söz edilmiyor, tersine *"yeniden birleşmiş Kıbrıs"*'tan söz ediliyordu. Türk tarafı için *"KIBRIS TÜRKLERİ"* deyimiyle yetinilirken Rum tarafı için *"KIBRIS HÜKÛMETİ"* deniyordu. Ege konusunda da *"Yunanistan'ın hakkı olan güvence"*den söz ediliyordu. Yunanistan'ın güvenceyi Türkiye'ye karşı istediği pek iyi bilinmektedir. Bu durumda Amerikan Kongresi veya Hükûmeti'nin: *"Mesaj çok Türkiye'den yana olmuş bunu Yunanistan lehine değiştirerek uygulamak lazım"* diye düşünmesi fazla yadırganabilir mi? Nitekim Kongre Türkiye'ye yapılacak yardımda önemli bir indirim yaptığı halde, Yunan yardımını aynen onaylamıştır.

Yalnız müttefiklerimizin Yunanistan'ı kollamasını değil, Yunan Hükûmetinin hırçınlıklarını da çok çabuk gözardı edebiliyoruz. Kısa bir süre önce *Papandreu* PASOK Kongresi'nde Ege'yle, Kıbrıs'la ilgili iddialarını yinelemekle yetinmedi, Bozcaada'dan, Gökçeada'dan, İstanbul'dan söz edecek kadar ileri gitti. Tam bu sıralarda Yunanistan Cumhurbaşkanının Atina'ya yeni atanmış olan Büyükelçimize olağanüstü ilgi gösterdiği, bir tavernada TESADÜFEN karşılaştıkları, orada da *Karamanlis*'in *"Ooo bizim Akıman burada"* dediği yolunda gazetelerimizde haberler çıktı. *Karamanlis*'le *Akıman* arasında *"filizlenen ve çok kısa sürede derin muhabbete dönüşen yakınlık"*'tan söz edildi.

Taverna rastlantısı gerçek bir rastlantı mı, yoksa *Papandreu*'nun pervasızlıklarının tahammül sınırını aştığı, müttefiklerimizin de açıkça Türk-Yunan anlaşmazlıklarında Türkiye aleyhine bir tutum içine girdikleri bir sırada, Türk-Yunan ilişkilerinde yeniden bir bahar havası olasılığı belirdiği izlenimi verilmesinde, Türkiye'nin tek taraflı hoşgörü politikasına devam edebilmesi açısından yarar görmüş olanların katkısını da taşıyan bir rastlantı mı? Bunun üzerinde durulmadan *Papandreu*'nun akıl almaz tutumu hemen hemen unutuldu. *Karamanlis*'in gösterdiği yakınlık övüldü. *Karamanlis*'in taverna rastlantısından hemen bir iki gün sonra bir törende Türkiye hakkında söylediği olumsuz sözler de sadece bir iki gazetede küçük bir haber şeklinde yer aldı.

Bu tutumumuza bakanlar Ege'deki ve Kıbrıs'taki bazı hak ve sorumluluklarımızdan vazgeçebileceğimiz yanılgısına kapılabilirler. Oysa buna olanak yoktur.

Anadolu'da egemen bir devletin hak ve sorumluluklarının en az Ege'nin ortalarına kadar uzanması çok doğaldır. Tarih boyunca hep böyle olmuştur. Anadolu kıyılarına yakın adaların Yunanistan'a ait olması Yunanistan'a Ege'de tek başına egemenlik hakkı vermez, sadece Türkiye'nin iyi niyetini, Yunanistan'la dostluğa verdiği değeri kanıtlar. Zaten bu adalar *"SİLAHLANDIRILMAMALARI"* koşuluyla Yunanistan'a aittir. Türkiye'nin Ege'de Yunan Hükûmetlerinin, Türk Toplumunun da Kıbrıs'ta Rum Yönetiminin gönlünden kopacakla yetinmeleri beklenemez. Karşılığı Ege'deki, Kıbrıs'taki hak ve sorumluluklarımızdan vazgeçmek olacaksa NATO şemsiyesi ve Amerika Birleşik Devletleri'yle askeri alandaki işbirliği bizim için cazibesini kaybedecektir demektir.

Şunu da söylemek lazım ki, tek taraflı iyi niyet politikasına daha fazla devam edecek olursak artık kimse bize *"sabırlı"* veya *"hoşgörülü"* demez. *"Amerikan güdümüne girmiş, yardımdan yoksun olmayı göze alamıyor"* diye düşünür. *Papandreu* bunu söylemeye başladı bile. □

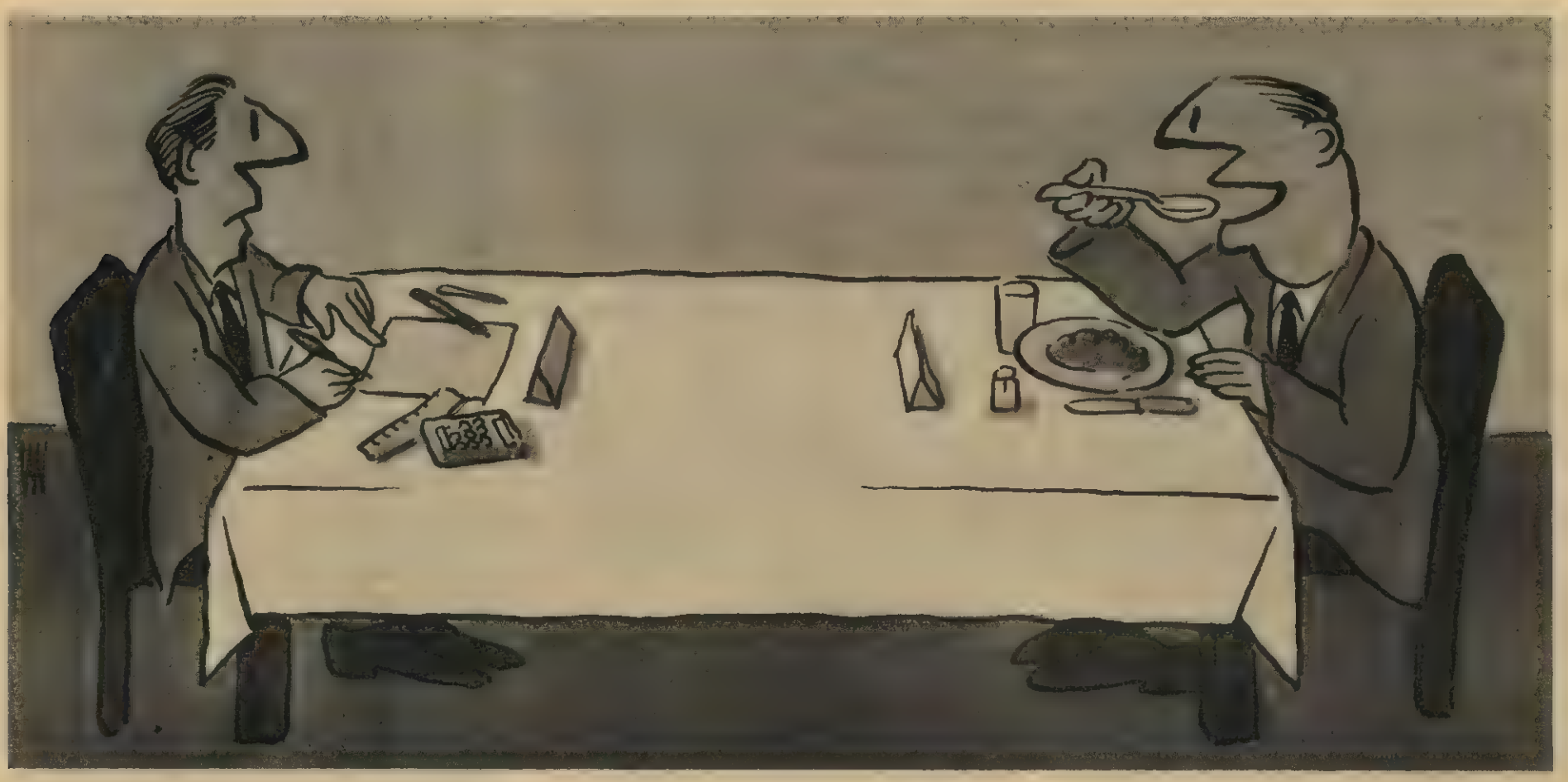

Yedi yıllık tartışma:

Hangi iktisat politikası doğrudur?

"Kendisini egemen sınıflardan değil, kendi dışındaki ve solundaki radikal akımlardan farklılaştırarak tanımlamaya özen gösteren bir sosyal demokrasi anlayışının saygınlık kazandığı ve solculuk sayıldığı bir ortamda yaşıyoruz."

KORKUT BORATAV

Türkiye'de iktisat politikalarını son yedi yıldır yoğun bir biçimde tartışıyoruz ve anlaşamıyoruz. Acaba neden? *"Akıl için yol bir"* olduğuna göre, tartışan taraflardan *"bilimsel olan"*ın, doğruluğunu şimdiye kadar kanıtlayabilmiş olması ve rakiplerini çoktan pes ettirmiş bulunması gerekmez miydi?

İktisat politikalarının amaçları

Aslında bu, iktisat politikası denilen şeyin ne olup ne olmadığı üstünde bir kavrayış eksikliğinden kaynaklanan yanlış bir soru sayılmalıdır. İktisat politikası *normatif* bir disiplindir. Dolayısıyla tüm iktisat politikası modellerinin, önerilerinin, tartışmalarının *amaçlar*dan hareket etmesi gerekir. Nesnel durumları farklı, çıkarları çoğu kez çelişen sınıf ve tabakalardan oluşan toplumlarda, herkesin birleşebileceği iktisat politikası amaçları sözkonusu olamaz. Farklı dünya görüşleri, farklı sınıf çıkarları, farklı değer yargıları zorunlu olarak farklı iktisat politikası amaçları üretecektir. Hareket noktaları (amaçlar) farklı olunca, iktisat politikalarını oluşturan diğer ögelerin de farklı renkler taşıması kaçınılmazdır. Dolayısıyla "tek ve doğru" bir iktisat politikası değil, her biri kendi içsel mantığı itibariyle tutarlı olabilecek iktisat *politikaları* sözkonusudur.

1977 sonrası Türkiyesi'nin koşullarında temel ayrım, emekten yana, dolayısıyla *sol* iktisat politikalarıyla sermayeden (ve bütünüyle egemen sınıflardan) yana, dolayısıyla *sağ* iktisat politikaları arasındadır.

1980 yılından beri "alternatifi yoktur!" savıyla kamuoyuna "pazarlanan" istikrar programı ve doğrudan doğruya alternatif sorunu üzerindeki tartışmaları bu çerçeveye oturtmak konuya berraklık getirecektir. Örneğin *amaçlar* düzeyinde *sol* ve *sağ* iktisat politikaları arasında tartışma yoluyla bir anlaşmaya ulaşılması imkânsızdır. Bunlar *rakip* politikalardır ve aralarında *mücadele* sözkonusudur. (Bu gerçeği en iyi kavrayanlardan birinin *Turgut Özal* olduğunu sanıyorum.) Bu mücadelenin zaman zaman bir tartışma görüntüsü kazanması, sadece taraf seçmemiş grupları ve kamuoyunu etkilemek ve kazanmak hedefine yöneliktir. Bu anlamda, yani *amaçlar* üzerinde yoğunlaşan bir polemikte *sol*un —şimdiye kadar pek kullanamadığı— önemli üstünlükleri olduğu söylenmelidir. Örneğin, sol politikaların temel amaçlarından biri *bölüşüm*e ilişkindir ve emek gelirlerinin lehinde, eşitsizliklerin azaltılması doğrultusundaki tüm değişmeleri *olumlu* değişmeler olarak değerlendiren bir yaklaşıma dayanır. Buna karşılık bugünün Türkiyesi'ne egemen olan *sağ* politikaların bölüşüme ilişkin temel amacı, gelir dağılımını emek gelirleri *aleyhine* değiştirmektir. Bu politikaların "pazarlanması"nda izlenen ana çabalardan biri, sözü geçen bölüşüm amacını antienflasyonist bir "mugalâta" içinde gizlemek olduğuna göre, amaçlar üzerinde (*teşhir edici* ögeler de içeren) bir polemiğin sol için büyük avantajlar taşıdığı açık olsa gerektir.

Asıl tartışma

Sol ve *sağ*'ın *bazı* amaçlar çevresinde birleşebilmeleri sözkonusu olamaz mı? Bu soruya olumlu yanıt verebilmek için, ulusal ekonomiyle dış âlem (emperyalizm) arasındaki çelişkilere karşı, egemen sınıfların bir bölümünün *ulusal* bir tavır alabilmeleri gerekir. Geçmişte de "ulusal burjuvazi" kavramı çevresinde çok tartışılan bu sorunun yakında yeniden gündeme gelmesi beklenebilir. Bazı kuramsal boyutları olmakla birlikte bu soru, kanımca, büyük ölçüde olgusal olarak, ampirik düzeyde yanıtlanacaktır.

Buna karşılık, amaçlar üzerindeki bir tartışmayı (Bilsay Kuruç'un **Yeni Gündem**'in 1 Mayıs 1984'teki yazısında kullandığı ifadeyle "yürürlükteki gündemi aşmak" sorununu) *solun içinde* sürdürmenin fevkalâde yararlı ve hatta zorunlu olduğunu vurgulamamız gerekir. Zira sol, ortak bir amaçlar kümesi üzerinde ve bu amaçların ölçülebilir, işlevsel hedeflere dönüştürülmesi doğrultusunda anlaşabilir. Böyle bir anlaşma sağlandıktan sonra, iktisat politikasının dayandırılacağı bir ekonomik modelin özellikleri; tanımlanan hedeflere ulaşmanın en etkin yollarını sağlayacak araçlar kümesi de *ayrıca* tartışılmalıdır. İşte asıl verimli, anlamlı ve zengin "alternatif politikalar" tartışması budur.

Türkiye'de solun birleşebileceği amaçlar kümesinin, yukarıda açıklanan özellikleriyle *bölüşüm, büyüme* ve *ekonomik bağımsızlık* kavramları çevresinde inşa edilebileceğini sanıyorum. (Bu üç kavramdan ilk ikisini Kuruç aynı yazısında, "refah" ve "yeniden inşa" terimleriyle tartışmaktadır.) Ancak bu kavramlara kısa, orta ve uzun dönemlerde farklı anlamlar yüklenebileceğini; salt tanımlama düzeyinde dahi büyümenin sanayileşmeyle (fakat, nasıl bir sanayileşme?), ekonomik bağımsızlığın dış denge ve ekonominin içsel-yapısal özellikleriyle bağlantıları gibi karmaşık sorunların karşımıza çıkacağını farkedersek, salt amaçlar çevresindeki bir tartışmanın dahi ne kadar zengin boyutlara ulaşabileceği ortaya çıkar.

Solun önündeki güçlükler

Amaçlar çevresinde bir anlaşma gerçekleşebileceğini kabul etsek dahi, *solun içinde* alternatif iktisat politikalarının tartışılması bazı genel ve Türkiye'ye özgü güçlükler içermektedir. Bunlardan bazılarına işaret edelim.

Birinci güçlük, iktisat politikalarıyla siyasî iktidar ve devlet olgularının içiçe girmesinden kaynaklanıyor. Sol, tanım gereği varolan düzeni yönetmekle yetinemez. İktisat politikası sorunlarınıysa, en azından kısa ve orta dönem için *düzen-içi* bir perspektifle ele almak olağan, hatta belli ölçülerde kaçınılmazdır. Dolayısıyla, *solun* neyi, ne

"Solcu düşünürler, kendi terimleri, kendi kavramlarıyla ve kendi sorunsalları içinde tartışmayı yeniden öğrenmedikçe, iktisat politikaları tartışmalarının 'bugünün gündemini aşan' bir platforma oturmaları çok güç olacaktır."

için tartıştığını kavramasında güçlükler doğar ve bu güçlüklerin aşılması için siyasî stratejiler ve devlet kuramı üzerinde açık-seçik ve berrak bir anlayışa ulaşılması gerekir. Sol siyasetin çok çeşitli tıkanmalar içinde olduğu Türkiye koşullarında, bu türden bir anlayışa ulaşmanın bir hayli güç bir iş olduğu herhalde açıktır.

İkinci güçlük, son dört yılda Türkiye'de fikir hayatına ve bu arada sola büyük ölçüde burjuva ideolojisinin egemen olmasından kaynaklanıyor. Bu ideolojik etken, siyaset ve iktisat alanlarında sol politikaların inşa edilmesi karşısına ciddi bir engel olarak çıkmaktadır. Kendisini, egemen sınıflardan değil, kendi dışındaki ve solundaki radikal akımlardan farklılaştırarak tanımlamaya —geçmişin radikal düşünürlerinin de katkılarıyla— özen gösteren bir *sosyal demokrasi* anlayışının saygınlık kazandığı ve solculuk sayıldığı bir ortamda yaşıyoruz. Böyle bir ortamda iktisadî tartışmaların kavramsal çerçevesinin de egemen sınıflar tarafından belirlenmesine şaşmamak gerekir. "Solcu" yazarlar arasındaki iktisat politikası tartışmalarının önemli bir bölümünün ekonomik artık'ın egemen sınıflar *içindeki*, mülk sahibi tabakalar *arasındaki* paylaşımına ilişkin öneriler çevresinde döndüğünü görmek bu bakımdan ilginçtir. Solcu düşünürler, kendi terimleri, kendi kavramlarıyla ve kendi sorunsalları içinde tartışmayı *yeniden* öğrenmedikçe, iktisat politikaları tartışmalarını "bugünün gündemini aşan" bir platforma oturtmaları çok güç olacaktır. Sözünü ettiğim ideolojik egemenliğin bir belirtisi, dünyada ve geçmişin Türkiyesi'nde ilerici hareketlerin iktisat programlarının geleneksel ögelerini oluşturagelmiş pek çok öneriye sahip çıkmanın Türkiye'de neredeyse bir "medeni cesaret" sorunu halini almış bulunmasıdır. Siyaset ve devlet kuramıyla ilgili sorunlarımızı çözdükten sonra, bölüşüm, büyüme ve bağımsızlık doğrultusunda daha fazla devlet müdahalesini, devlet işletmeciliğini ve planlamayı savunmaktan —şüphesiz ki her şeyi yeniden tartışmaya açmak koşuluyla— niçin peşinen kaçınalım?

Üçüncü bir güçlük, soldaki iktisatçıların analiz araçlarının özelliklerinden (ve buna bağlı alışkanlıklardan) kaynaklanıyor. Politik iktisadın analiz araçları, öncelikle uzun dönemli büyüme, gelişme, bölüşüm ve bunalım sorunlarının incelenmesine elverişlidir. Bu araçlar iktisat politikası alanına uygulandığında planlama, kalkınma stratejisi ve sistem sorunlarına anlamlı katkılar getirirler; Türkiye'de de getirmişlerdir. Buna karşılık kısa dönemli iktisat politikası sorunlarını öteden beri yadırgadığımızı, yabancı bir alan gibi gördüğümüzü itiraf etmekte sanırım sakınca yoktur. Orta ve uzun dönemli planlama-büyüme modellerinin, IMF-kökenli istikrar programlarına sol bir alternatif oluşturamayacağını vurgulamakta yarar vardır. *Sol* bir *anti-kriz* programının kısmen yeni analiz araçları gerektiren ögelerinin oluşturulması acil olarak gündemdedir. Ve bu, sadece Türkiye'de değil, 20. yüzyılın son çeyreğinde kapitalist dünya sisteminin gelişmiş ve azgelişmiş kutuplarında yeralan tüm ülkelerde ilerici iktisatçıların karşısına, acil bir görev olarak çıkmış bulunmaktadır. Çok önemli politik boyutları da olan bu fikrî inşanın önkoşullarının artık oluşmuş olduğunu sanıyorum.

Kötümserliğe hakkımız yok

Türkiye ekonomisinin tarihini, gelişme süreçlerini, yapısal özelliklerini, kapitalist dünya sistemiyle eklemlenme biçimlerini ve tüm bunlara bağlı sorunlarını bugün yirmi yıl öncesine göre çok daha iyi kavramış bulunuyorsak, bunu ilerici iktisatçıların ve sosyal bilimcilerin dönem boyunca yaptıkları katkılara borçluyuz. Bu katkılar sayesinde Türkiye'de sosyal bilimlerde bir radikal okulun yer yapmış olduğunu söyleyebilecek durumdayız. Kalkınma stratejileri tartışmalarında yapılan en ciddi katkıların da bu "okul"dan geldiğini hatırlayalım. Bir örnek vermek gerekirse, bugünlerde *sağ*ın boy hedefi haline gelmiş bulunan ithal ikameci modelin en eski, en anlamlı ve en dengeli eleştirilerinin soldaki iktisatçılardan gelmiş bulunduğu unutulmamalıdır. Bu "okul"a bugün düşen bir görev, siyasi koşulların tüm elverişsizliğine rağmen, sermayenin ideolojik saldırısını göğüsleyerek geniş halk kitlelerinden gelen ve daha da gelmesi kaçınılmaz olan "alternatif politikalar" talebine yanıt vermektir. Bu konuda kötümser olmaya hakkımız yoktur. □

Yaşasın piyasa !

SEYFETTİN GÜRSEL

Bu kışkırtıcı başlığı biraz bilinçle, biraz da *Alain Minc*'in kışkırtıcılığından cesaret alarak koydum. Mayıs 68 kuşağının en yetkin toplum bilimci-iktisatçılarından biri *Alain Minc*. Sosyalist olduğunu her zaman ilân etmiş bir kişi aynı zamanda. Ama sürekli gerçekle teori, ideolojiyle toplumsal pratik arasında doğal olarak ortaya çıkan aykırılıkların soruşturulmasının gerektiğine inanan ve bu soruşturmada kendi payına düşeni elinden geldiğince —biraz da basmakalıp üslubun dışına çıkmaya tutkusal bir özen göstererek— yapmaya çalışan bir sosyalist *Minc*. Son kitabı *L'avenir en face* (Gelecekle karşıkarşıya), bir yandan ekonomiyi tümüyle planlama çabalarının tutarsızlığının krizle birlikte ortaya çıkması, öte yandan yeni teknolojilerin ve ürünlerin gelişmesi sonucu solun içine düştüğü düşünsel krizin analizini yapmayı amaçlıyor.

Alain Minc'in *Yeni Gündem*'de yayınladığımız yazısıysa *Le Nouvel Observateur* dergisi için kitabındaki temel düşünceyi açıklamak amacıyla kaleme alınmış. Bu temel düşünceyi, solun piyasaya, gerek ekonomik, gerekse toplumsal bir kurum olarak sahip çıkması gerektiği şeklinde formüle edebiliriz. *"Piyasa"*nın toplum değiştirmede bir yararı olmasa da, toplumu değiştirmede etkin bir araç olduğu kanısında *Minc*.

Piyasa'nın aşkın niteliği

Bizde de *"piyasa" Özal*'ın programının ortaya çıkmasıyla tartışılmaya başladı. Ama ne yazık ki tartışma son derece kısır kaldı. *Özal* piyasa ekonomisine geçileceğini ilân ettiğinde, sol da bunun gelişmiş kapitalist ülkelerin bile terkettiği XIX. yüzyıla özgü liberal düzene geri dönmek anlamına geldiğini ilân etti. Böyle bir geri dönüşse hem olanaksız hem de anlamsızdı sola göre. Haksızlık etmemek için sol derken bu taraftaki egemen görüşü ya da biraz farklı söylersek, solda çoğunluğun düşüncesini kastettiğimi belirteyim.

Türkiye'de solun —sadece sol mu?— *"piyasa"* olgusuna ve kavramına karşı adeta kalıtımsal bir alerjisi var. Hep kuşkuyla bakmıştır *"piyasa"*ya. Bu olumsuz yaklaşımın ilk bakışta nedeni anti-kapitalist duygu ve görüşler gibi durur. Öyle ya, tarihsel olarak özellikle de Batı'da, kapitalizmle piyasa elele yürümediler mi? *Smith, Ricardo* ve daha birçokları kapitalizmin savunusunu, piyasanın ekonomik sorunları en etkin biçimde çözdüğüne dair inançlarına dayandırmadılar mı? Öyleyse kapitalizmin çarklarının ezdiği emekçi kitlelerin döktükleri kan ve terin faturasının bu arada *"piyasa"*ya da çıkarılması anlaşılır değil midir? Bu sorulara verilecek acele bir *evet* cevabı çok yanıltıcı olur. Şu gerçeği hatırlatmakta yarar var: *"Piyasa"* kapitalist üretim tarzıyla birlikte doğmamıştır. *"Piyasa"* çok sayıda özerk meta üreticisinin ve tüketicisinin karşılıklı ilişkileri çerçevesinde oluşmuş bir kurumdur. Dolayısıyla üretim tarzlarına göre aşkın bir niteliği vardır. Piyasa toplumdaki yatay ilişkilerin sahnesidir. Eğer servet bölüşümü adaletliyse, eşitler arası ilişkiler söz konusu olacağından, rekabet piyasası adaletli bir gelir bölüşümünü sağlayacak en uygun ekonomik mekanizmadır. Piyasayı savunmak salt kapitalizm yanlısı iktisatçıların tekelinde olmamalı. Unutulmamalıdır ki, piyasa güçlerinin oluşturacağı ekonomik dengenin teorisyeni *Léon Walras* bir sosyalistti. Üretim araçlarında toplumsal mülkiyetin egemen olduğu bir ekonomide de piyasa gerek ekonomik etkinliğin ve özgürlüğün, gerekse toplumsal ve düşünsel hareketliliğin bir aracı olabilir. Sosyalizm-merkezi planlama, kapitalizm-piyasa özdeşlikleri yanlıştır ve tartışma mutlaka bu dar sınırların dışına çıkarılmalıdır.

"ANAP Hükümeti'nin liberal olduğu için değil, liberal olamadığı için eleştirilmeyi hak ettiğini düşünüyorum. Bugüne kadar yapılan uygulamalara bakıldığında piyasa ekonomisine doğru bir gidişin varlığından sözetmek çok zordur. Rant ekonomisi —buna vurgun ekonomisi demek daha doğru olur sanırım— için en uygun koşulları yaratan idari ekonomi halen yürürlükte."

Piyasa bizde neden şaibeli?

Aslında *"piyasa"*nın bizde şaibeli olmasının tek nedeninin anti-kapitalizm olduğunu sanmıyorum. Merkezî bürokratik tarım toplumlarında devletlû sınıfı kendi egemenliği açısından piyasayı hep bir tehdit olarak görmüştür. Bu sınıf meta üretimine ve ticarete gereksinim duyduğu ölçüde piyasanın formel olarak oluşmasına göz yummak zorunda kalmış, ama ayrıntılara varan müdahalelerle piyasanın gerçeklik kazanmasını engellemiştir. Bu tür toplumlarda meta üretimi ve ticaret sürekli denetim altında tutulmak istenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bürokratik tarım toplumlarının mükemmel bir örneği olduğundan piyasa elitlerimizin düşünce ve davranışlarında *"piyasa"* olgusuna adeta içgüdüsel bir tepki duymaları bence hiç de şaşırtıcı değildir. ANAP Hükümeti'nin liberal olduğu için değil, liberal olamadığı için eleştirilmeyi hak ettiğini düşünüyorum. Bugüne kadar yapılan uygulamalara bakıldığında piyasa ekonomisine doğru bir gidişin varlığından söz etmek çok zordur. Rant ekonomisi —buna vurgun ekonomisi demek daha doğru olur sanırım— için en uygun koşulları yaratan idari ekonomi halen yürürlükte. Sol, hedeflerini doğru tespit ettiği ölçüde inanılırlığını perçinleyebilir ve tarihsel olarak mümkün alternatif durumuna gelebilir. Daha fazla uzatmadan sözü *Alain Minc*'e bırakalım. □

Altmışsekizci bir kapitalizm için

ALAIN MINC

Altmış-sekizci bir kapitalizmden söz etmek iki yönden de kışkırtıcı görünebilir: Bir, 68'i maskaralıkla anlamdaş gören kapitalistler karşısında; bir de, kötülüğün simgesi ve *Pierre Overnay*'ın (*) katlinin gerçek suçlusu olarak gördükleri özel girişime karşı nefret duygularını çoğunluk koruyan 68'in çocuklarına karşı. Kışkırtma, bir paradoksla, fazladan tekrarlanmaktadır; altmış-sekizci bir kapitalizm gelişecek idiyse, piyasayı, girişimciliği ve parayı içine sindiremeyen bir sol iktidar yerine, liberal bir hükümetin yönetiminde daha kolay başarılamaz mıydı bu?

Piyasanın yetersizlikleri, sınırları ve kötülükleri üzerinde sonu gelmez kusurlar sayılabilir. Hiçbir şekilde etkileyemediği toplumsal oluşumlar peşpeşe sıralanabilir: doğum oranının giderek düşmesi, toplumdaki korporatizm, değerlerin düzenlenişi... Uzun vadedeki körlüğüne ilişkin, bir yerde yadsınabilen, iddialar yinelenebilir. Plan ve piyasanın karşılıklı rolü üzerindeki modası geçmiş ilahiler sil baştan söylenebilir. Kuramsal alanı üzerinde de bilgece düşünülebilinir: *Hayek* gibi, ekonomik bilginin azamileştirilmesinin, ya da *Adam Smith* gibi üretim unsurlarının optimizasyonunun tek yolunun piyasa olduğu ileri sürülebilir. Bunlara rağmen piyasa, rastgele ve alabildiğine karmaşık bir dünyada, bütün ötekilerin yokluğunda yine de en iyi sistemdir.

Rastlantılar ne kadar çoğalırsa planlama mekanizmaları da o kadar az çalışır. Savaştan hemen sonra, daha akıl ekonomiyi yönlendirme iddiasındayken, ve de birbirinden verimli yıllar birbirleriyle benzeşir görünmekteyken, yatırımların "piyasa ötesi" programlanışı için açılabilecek bir alan vardı. Kömür, çelik, inşaat, kamu yatırımları ayrıntılı, sofistike veya çelişik işaretlerin uyarılarını gözönüne alma zorunda değillerdi; talep bekliyordu, üretim araçları ağır ve merkezileşmişti, bir para enjeksiyonu yeterliydi. Devlet'le büyük özel işletmeler arasındaki ortak yaşama, sorunsuz biçimde sürüyordu; birincisi hedefleri belirliyor, mali imkanları yaratıyor, ikinciler de uyguluyorlardı.

Yetmişli yıllarda, bütün dünya demir-çelik üretimindeki kapasitelerin daralışına hazırlanmaktayken, (Fransa'da) hükümet, patronlar ve sendikalar, bilmemkaçıncı yatırım planı üzerinde görüş alış-verişindeydiler. Kendi içine kapanmış bir karar sisteminin sürüklediği kollektif körlüğün dehşet verici bir örneği: gerçeklere kulaklarını tıkamış taraflar, piyasanın kendilerine gönderdiği umutsuz sinyalleri, mali yardım ve kotalarla uzaklaştırarak söyleşiyorlardı... Eğer gelecek bilinseydi, piyasadan vazgeçmek kolay olurdu. Belirsizlikler karşısındaysa, tek mümkün düzenleyici piyasadır. (Onun) uzun vadedeki uyumsuzluğu hakkındaki geleneksel iddiaların yanlışlığı burada ortaya çıkıyor. Gelecek bilindiği zaman piyasadan bağımsız davranılabilir; ama gelecek kimseye ait olmadığında, yalnızca piyasanın düzenlemeleri etkili olabilir.

Otuz yıl önce, demir-çelikçiler, otomotivciler veya elektro-mekanikçiler, sermayeye, belli bir geçmiş ve deney birikimine sahip olmadan yenilik peşinde koşmazlardı. Buna karşılık bir fikir, biraz yetenek ve bir avuç dolar, enformatik alanının aşağılarında bile, yeni bir video modülü, bir eğitici bilgisayar, hatta bir mikro-terminal geliştirmek için yetiyor. Piyasa dağınık ve yeterince yapılaşmamış olduğu ölçüde başarı rastlantısaldır. Herkese açık olduğu için, piyasanın bağışlayıcı, başarınınsa muhtemel olduğunu düşleme eğilimi büyüktür. Gerçekte, oyuncuların sayısının fazlalığı oranında, doğal ayıklanma daha acımasızdır, ama, oyun herkese açıktır.

Artık bu sektörlerde oligopollerin mutlak saltanatı bitti; büyük cirolar ve devasa fabrikalar tapınması kalmadı; tüketim olanaklarını önceden belirleme tutkusu hayal oldu. Galbraith, işletmelerin pazarlarını tümüyle oluşturabilme yetenekleri üzerindeki kuramını, eski ideolojilerin hülyalar müzesine kaldırabilir. IBM veya ATT halen egemenliklerini sürdürebilirler, buna karşılık enformatik ve telematik'in bütününü ne biçimlendirebilir, ne yeni rakiplerin ortaya çıkışını denetleyebilir, ne de sektörü mutlak gözetim altında tutabilirler.

Eski marksist cinlerimiz isterlerse ayaklansınlar! Piyasa, ihtilalci bir araçtır. Kültür alanındaki bölünmüşlüğümüz, piyasanın tımarını muhafazakârlara, toplumun en muhafazakâr düzenleme ilkeleriniyse, kuramsal olarak ilerici güçlere bırakan bir gelişim çizgisi boyunca oluştu. Piyasanın ihtilalci yeteneğini öne süren birkaç anarkosendikacının sesleri, yüzyılın başında çabucak kesildi. Tüm ideolojik tahrikler bir yana, piyasa, eğer değişik bir topluma geçiş için bir araç olarak ortaya çıkamadıysa da, toplumu değiştirmek üzere eşi bulunmaz bir alet oluşturmaktadır. En başta da, özellikle teknolojik bir devrimin mümkün olanların alanını sonsuza kadar açtığı bir dönemde, ihtiyaçları belirleme yeteneğiyle yeralıyor.

ABD'de Texas Instruments mikro-bilgisayar alanındaki tüm faaliyetlerini terketmiş durumda; piyasanın, kendisinden beklenen büyük gelişmeleri gösterememesi üzerine, kavga, onun için bile fazla sertleşmeye başlamıştı. Bilgi ve kesin inançla zırhlanmış herkes, ev bilgisayarlarının müthiş bir yayılma göstereceğini öngörmekteydi; bu 'mantıki'ydi. Mantıki; piyasa karşısında asla ağza alınamayacak sözcük! Çünkü piyasa gayrı-mantıki olmaya karar verdi; Amerikalılar, hiç değilse şimdilik, bu yeni aygıtlara sahip olmak istemediler; teknik bir gelişmeyi —bizimki gibi akıl-üstü hafsalaların alamayacağı bir şey— bir yana attılar. Fransızlarsa aynı özgürlüğe sahip olamadılar; bir kazın yemle tıka basa şişirilmesi gibi, telematikten patlayacaklar neredeyse... Sanayiciler, kendi zararları pahasına piyasanın kaynağındaki gizi keşfetmekteler; onun gemi azıya alma yeteneğini, aniden hareketsizleşmeye yatkınlığını ve bir ülkeden ötekine zamandaşlığını (öğreniyorlar). Bundan bir yıl önce video araçlarına gösterilen düşkünlüğün aniden sönüvereceğini kim düşleyebilirdi? Tüketicilerin zaten çoğunlukla kaçabildikleri bir peşin vergi uygulamasını suçlamak fazla kolaycı bir açıklama olur. Arzu yatışmıştır, bu da hiçbir iktisadi hesabın öngörebileceği bir şey değildi. Piyasa toplumsal değişiklikleri yaşar, ama aynı zamanda, tıpkı bir sismograf gibi, kollektif arzuları, acayiplikleri, geçici hevesleri de kaydeder.

Eskiden sola yatkın olan yeni kuşakların piyasa sistemine duydukları aşırı hayranlık, bir sol liberalizminin ortaya çıkışına denk düşüyor. Gerçekten de piyasa, yeniden, siyasi felsefenin inceleme konusu ve toplumsal bağı irdelemenin bir biçimi haline gelmektedir. Muhafazakârların *Hayek*'e yöneltikleri gecikmiş övgülerden, veya *Torqueville*'in hükümetteki uygulamalarının pratiğinden çok muhalefetteki söyleminden esinlenen sağ'ın, onu yeniden kendine maletmesinden çok daha ilginç bir gelişim...

En sonunda bir sağ liberalizmin ortaya çıkması, ve alanını, şimdiye kadar devletçilik ve popülizme batmış bir muhafazakâr siyasi kültürde bulması, omuz silkilecek bir olay değildir. Ama bir sol liberalizm de kesinlikle doğmalıdır. Altmış-sekizci kapitalizmin —kışkırtma zevkiyle bile söylenecek olsa— kapitalizmin geleceğini oluşturması gibi, liberalizmin devamlılığı da soldaki tartışmaya bağlıdır. Alesta bekleyen Paleo-marksistler, bir sol liberali bir sağ liberalden ayıran şeyin ne olduğunu bize sorabilirler. Ayırım, gerçekte, değişik bir toplum düzeni görüşüne dayanmaktadır. En eskileri, sağ liberaller, piyasanın bir ekonomik optimuma imkan veriş yeteneği üzerinde dururlar; ondan, toplumu değiştirecek bir kaldıraç gibi yararlanmayı reddederler; hatta bazen devletten, toplumsal düzeni piyasaya karşı korumasını beklerler; en yenilikçi girişimleri ona göre törpülesin ve piyasanın karışıklıklarına rağmen, toplumsal güçler arasındaki homeostatik dengeyi ayakta tutsun diye... Sol liberallerin tutumu bunun tersidir: onlar iktisadi işleyişe göre piyasanın toplumsal işlevine başönemi verirler; onda, toplumu harekete geçmeye zorlayan, düzeni yerinden oynatıcı bir mekanizma görürler. Birinciler için piyasa dengenin güvenini sağlamalıdır, ikinciler içinse önemi, sürekli bir dengesizliği salgılamasındadır. □

Halen kamulaştırılan ünlü St. Gobain firmasının mali müdürlüğünü yapan Alain Minc, yayımlandıktan sonra best-seller olan ünlü "Toplumun Enformatikleştirilmesi" raporunun Simon Nora'yla birlikte yazarı. Daha sonra yayımladığı "Kriz Başlatıldı" ve "Gelecekle Karşıkarşıya" kitaplarıyla bugünkü ününe kavuştu. Alain Minc, Fransız Başbakanı Pierre Mauroy'nun da gayriresmi danışmanlığını yapıyor.

(*) 'Proleter Sol'un militanlarından olan Pierre Overnay, 23 Şubat 1972'de, Renault'nun Billancourt'daki fabrikasının girişinde, Antoine Tramoni adlı bekçi tarafından öldürülmüştü. Tramoni'yi yıllar sonra, 23 Mart 1977'de, Overnay'in 'intikamcıları' sokakta vurup öldürdüler.

Yılmaz Akyüz:

İthal ikamesi tekrar gündeme gelecektir

*Türkiye'de dört yıldır ekonomik istikrar politikalarının uygulanmasına karşın, bir türlü ilan edilen hedeflere varılamamış olması, ister istemez daha kaç yıl kemer sıkmaya devam edileceği sorusunu gündeme getirdi. Bu politikalarla ekonominin, bu hedeflere ulaşacağından kuşku duyan iktisatçıların sayısı da giderek artıyor. Ama daha da önemlisi, tespit edilen hedeflerin, özellikle de enflasyonu ne pahasına olursa olsun düşürme hedefinin, kalkınma ve adaletli gelir bölüşümü açısından ne ölçüde geçerli olduğu sorulabilir. Bu amaçla, kamuoyu yeterince tanımasa da, iktisat çevrelerinin yetkin bir uzman olarak bildiği SBF eski iktisat doçentlerinden **Yılmaz Akyüz**'le **Özal**'ın istikrar politikalarının genel bir değerlendirmesini yaptık. **Yılmaz Akyüz**'ün kısa bir süre önce Sanayi ve Kalkınma Bankası'na "**Türkiye'de fon akımları**"yla ilgili kapsamlı bir rapor hazırlamış olması, söyleşide dile getirdiği görüşlerin sağlam temellere oturduğunun yeterli kanıtıdır.*

"Sayın Akyüz, kısa bir süre önce Türkiye Sınai Kalkınma Bankası için 'Türk Ekonomisinde Mali Yapı ve İlişkiler' konusunda yaptığınız araştırmanın gözlemleri ve ulaştığınız sonuçları da dikkate alarak, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının ve uygulanan politikaların bir değerlendirmesini yapmanızı istiyorum."

— Once şunu belirteyim ki Türk ekonomisinde 1980 sonrası gelişmeleri değerlendirmek göründüğü kadar kolay değil. Burada iki temel sorun var. Bir tanesi verilerle ilgili. Biliyorsunuz, bizim gibi ülkelerde istatistiksel veriler genellikle çok yetersiz. Göstergeler gereken sıklıkta ve içerikte yayınlanamıyor. Bu 1980'den önce de böyleydi. Ancak bu araştırmada, sorunun, 1980'den sonra yeni bir boyut kazandığını gördük. Rakamlarda önemli tutarsızlıklar, hatalar var. Sadece hesaplama yöntemlerinden ve teknik olanaksızlıklardan kaynaklanmıyor. Uygulanan politikanın başarılı olduğunu ve hedeflere bağlı kalındığını gösterme çabasını hissettik. Örneğin Merkez Bankası hesapları en azından banka hesapları kadar gerçekten uzak. IMF limitlerine uyulduğunu gösterecek şekilde hesapların düzenlendiği izlenimini edindik. Sözkonusu farklılıklar hiç de küçümsenecek miktarlar değil. Birkaç yüz milyarı buluyor.

"Hangi rakamlar tartışmalı?"

— Bunun ayrıntısına burada girmek olanaksız. Bunların bir kısmını araştırma raporunda belirtme olanağı bulabildik. Merkez Bankası'nın kamuya açtığı krediler, döviz rezerv ve yükümlülüklerinin önemli hatalar taşıdığı kanısındayım. Benzer sorunlar DPT'nin genel denge tablolarında da var. Kamu ve özel yatırım ve tasarruf rakamları büyük ölçüde tutarsız. Bunları da uzun uzun tartıştık raporda. Bu tutarsızlıklar milli gelir ve fiyat rakamlarının doğruluğu konusunda ciddi şüpheler yaratacak nitelikte. Ödemeler dengesi ve dış borç rakamları da öyle. Örneğin ödemeler dengesinde 1980 ve 1981'de bir milyar dolarlık bir *"net yanlış ve eksik"* rakamı var. Halâ da duruyor. İhracatın dörtte birinden fazla. Dünya Bankası'nın Türkiye için hazırladığı raporlardaki dış açık ve borçlar, bizdeki resmi makamlardan hayli yüksek. Fark yüzde 25-30'a kadar ulaşıyor. Tüm bu rakam kargaşası içinde ekonomik durumdaki gelişmeleri değerlendirmek hayli güç. Maalesef Türkiye'de bu konuda bağımsız araştırmalar yok denecek kadar az. Hele üniversitelerin bugünkü durumunda... Ekonomik gelişmeler konusunda yorum yapanlarsa bu rakamları alıp sorgusuz sualsiz kullanıyorlar. Büyük bir çoğunluğu olayın farkında değil.

"Her şeye rağmen bu politikaları değerlendiremez miyiz?"

— Bir noktaya kadar evet. Ancak burada ikinci bir sorun daha var. Sadece rakamlara bakılarak politika değerlendirmesi yapılamaz. Bunun için alternatif performans modelleri gerekli. Bu birçok ülkede yapılıyor. Örneğin ABD'de, İngiltere'de 1979 öncesi politikalarla nereye gelinirdi sorusuna yanıt oluşturan projeksiyonlarla bugünkü durum karşılaştırılıp anti-enflasyonist politikaların maliyetleri saptanabilmekte. Türkiye'de bu yok. Politikayı uygulayanların da bir modeli yok. Doğru olduklarına inandıkları birkaç önlem var; klişeleşmiş IMF performans kıstasları çerçevesinde uygulanan önlemler... Ancak bir modelleri olmadığı için, ekonominin nasıl çalıştığı tam kestirilemediği için, önlemlerin etkilerini de kestiremiyorlar. El yordamıyla, deneme-hatayla gidiliyor. Cepte taşınan hesap makineleriyle iktisat politikaları yapılmaya çalışılıyor.

Eleştirilerin kamburu

"Peki IMF bu konuda yardımcı olmuyor mu?"

— Bu konuda IMF'nin daha iyi durumda olduğunu sanmıyorum. Bir kere, bizimki gibi ülkelere yollanan misyonların, bırakın toplumsal derinliği olan bir analiz yeteneğini, teknik konularda bile mükemmel olduğunu söylemeye olanak yok. İkincisi, IMF politikalarının dayandığı tutarlı bir analitik yapı mevcut değil. Örneğin IMF'nin ülkelere önerdiği bir politikanın, birbirinden hayli farklı ve bazan da tutarsız analitik gerekçelere dayandırıldığını görüyoruz. Aynı şey bizde bu politikaları eleştirenlerin önemli bir kısmı için de doğru. Genellikle bizim iktisatçılarımız istikrar ve kısa dönem makroekonomik denge sorunlarına yabancılar. Bu konularda teorik ve ampirik araştırma yapan çok az. Vurgu bugüne kadar, belki de haklı olarak, büyüme ve gelir dağılımı üzerine olmuş. Sonuçta eleştiriler genel iktisat kültürüne dayandırılıyor. Faiz, kur, finansman, talep, kapasite kullanımı gibi konulardaki görüşler berrak değil, önemli tutarsızlıklar var. Onlar da aynı durumda olmakla beraber bu doğal olarak politikayı uygulayanların işine yarıyor. Üstelik bir de eleştirenlerin sırtında 1978-79 kamburu var.

"Bu istikrar gerekliliği nereden kaynaklanıyor?"

— Sorun büyük ölçüde ödemeler dengesiyle ilgili. Bugünkü dünya fiyatları ve ekonominin üretim yapısı çerçevesinde, ödemeler dengesi kronik bir yapısal açık gösteriyor. Geçmişte, 1981 için bir hesap yapmıştık. Türkiye'nin yüzde 5-7'lik bir büyüme oranını tutturması ve normal bir kapasite kullanımını gerçekleştirmesi için gerekli ithalat faturası 12 milyar dolar civarındaydı. Buna karşılık ekonominin en elverişli koşullarda ne kadar ihracat yapabileceği sorusuna 7-8 milyar dolar yanıtını aldık. Rakamlar biraz oynayabilir, ama aradaki fark oldukça büyük bir yapısal açık. Bu nereden kaynaklanıyor sorusunu uzun uzun tartışmak istemiyorum. Ancak, 1970'lerdeki iki petrol kriziyle birlikte, ticaret hadlerinin bizim gibi ülkelerin aleyhine geliştiği açıkça biliniyor. Bunlar olmasaydı izlenen sanayileşme politikaları bizi yine aynı noktaya getirebilirdi belki, bilemiyorum. Ama bu dış şok çok yoğun oldu. Hazırlıksız yakalandık, geç farkettik, çok zaman kaybettik ve halâ da kaybediyoruz. Birçok ülke bizim 1980'lerde yeni buluş diye uygulamaya koyduğumuz politikaları beş-altı yıl önce başlatmıştı.

Pazarlık bile etmiyoruz

"Bu politikaların bu ülkelere bir yararı oldu mu?"

— Konu epey tartışılıyor bugün. Genel kanı ödemeler dengesi dışında bir yararı olmadığı. Ancak bunun da anlamlı olduğu söylenemez. Zira ödemeler dengesi, üretim ve büyümeyi kısıtladığı için bir sorun olmaktadır. Oysa ödemeler dengesindeki iyileşme, büyüme ve üretim kısıtlanarak sağlanıyor. Bu, uygulanan politikaların mantığında yatıyor. IMF bizimki gibi ülkelerden, dünya ekonomisinin yeni kuralları, yeni fiyatları çerçevesinde intibak yapmamızı istiyor. *"Bunları veri al, ödemeler dengesi sorunu çıkarmayacak şekilde intibaklar yap"* diyor. *"Aksi halde dış açıklar dünyada likidite genişlemesine ve enflasyona yol açıyor"* görüşünde. Dolayısıyla, destek sağlarken uyguladığı en önemli performans kıstası bu, nihai amacı bu. Politikaların maliyeti fazla umurunda değil. Büyüme oranı, gelir dağılımı, istihdam ve kapasite kullanımı gibi ekonominin refah düzeyiyle ilgili, temel amaç değişkenleri konusunda performans kıstasları yok. Aksine, ülkelerin uyguladığı politikaların odak noktasını bu değişkenlerden kendi kıstaslarına kaydırmaya çalışıyor.

1965 yılında SBF'yi bitiren Yılmaz Akyüz, iktisat doktorasını İngiltere'de tamamladı. Bu ülkede öğretim üyeliği yaptıktan sonra Türkiye'ye dönen Akyüz, Mart 1983'e kadar SBF'de doçent olarak görev yaptı. Bu tarihte diğer birçok öğretim üyesi gibi Sıkıyönetim tarafından üniversiteden uzaklaştırılan Akyüz, iktisat teorisi ile Türkiye'de para ve enflasyon üzerine yetkin çalışmaların sahibi. Son olarak Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'na "Türkiye'de fon akımları" ile ilgili bir araştırma yaptı.

"IMF'nin yaklaşımı bizim gibi ülkeler için değiştirilmesi olanaksız bir kader mi?"

— Bence değil. Dünyada şu sorular tartışılmaya başlandı: Neden gelişmekte olan ülkeler intibak yapsın? Neden intibakın ağır yükünün tümünü bu ülkeler çeksin? OPEC ülkelerinde ve dış ticaret fazlası veren ülkelerde biriken fonlar neden devreye sokulmasın? Daha da önemlisi: neden bu intibak ve dış destek uzun vadeli bir sanayileşme planına bağlanmıyor da kısa dönemli stabilizasyon, ödemeler dengesi ve parasal hedeflerle sınırlandırılıyor? Artık bu ve benzer sorular gündeme gelmiştir. Biz ve bizim gibi ülkeler sorunu ulusal çerçevede düşünüyoruz. Madem ki bu denli yaygın bir ödemeler dengesi sorunu var, intibakın da uluslararası çerçevede düşünülmesi gerekir. Bugün kazara ticaret hadleri yüzde 20-30 lehimize dönse, ödemeler dengesi sorunu ortadan kalkabilir. Ama gelişme ve sanayileşme sorunları, yapısal değişiklik gereği ortadan kalkmaz. Dolayısıyla yapılması gereken şey bu yapısal değişiklik hedeflerini saptayarak bir plana bağlamak ve performans kıstaslarını değiştirerek dış desteği bu tür bir planın geçerliğine bağlamaktır. Bu konuda birçok ülkeyle birleşmek olanaklı. Oysa ülkeler tek tek mücadele ediyor. Bizse mücadele dahi etmiyoruz, pazarlık bile etmiyoruz. 1979'dan bu yana bir Reagan, bir Thatcher yönetiminin uyguladığı politikalar bile IMF'nin performans kıstaslarına uymazken biz bunları gönüllü yapıyoruz. IMF için Türkiye örneğinin önemi ortada. Bu tür örnekler çoğaldıkça, dünyada oluşacak krizlerin yükü giderek bizim gibi ülkelerin üzerine binecek. Siyasal olarak yanlış, ekonomik olarak yanlış.

"Peki Özal'ın IMF hedeflerine varabilmek için uyguladığı politikaların mantığı nedir? Bunun ne gibi maliyetleri var?"

— Ödemeler dengesi sorununu halletmek için kur ve talep ayarlaması kaçınılmaz olarak önerilen iki ana politika. Devalüasyonun, iç talep kısılmadan ihracatta olumlu etki yaratamayacağını herkes bilir. Bu nedenle gelir ödemelerinin ve üretimin içerde massedilen bölümünün düşürülmesi gerekiyor. Sıkı para politikası denen şey de bu. Gerçekte parayla pek ilgisi yok. Ücret, istihdam ve taban fiyatları *gelir ödememe*, KİT ürünlerine zamlar da ödenen geliri *kısmen geri alma* araçları. Yatırımları da düşürdüğümüze göre likidite genişlemesi kontrol edilebiliyor. Bunlar reel politikalar, gelir ve talep politikaları. Para olayının yansıma biçimi. Gelir ve talep düşüşü arz fazlası yaratıyor. Firmalar dışarıda müşteri aramak, uluslararası satıcılık öğrenmek zorunda kalıyor. Kur ve teşvik politikaları da bunu destekliyor, ödüllendiriyor. Ancak, ihracatın bu talep boşluğunu gidermesi olanaksız. Zira dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetler var, her ülkede var. Talepteki düşüş bunlara da yansıdığı için bu sektörlerde kapasite kullanımı düşüyor. Böylece ihracat bir kesimdeki talep sorununu çözümlese bile, milli gelirde net bir azalma kaçınılmaz oluyor. İhraç mallarında kapasiteyi zorlayarak bunu telafi etmek, çok defa darboğazlar nedeniyle olanaksız. Kaldı ki bu sağlansa bile, ekonomi yine de potansiyel çıktısından daha az üretiyor. Ayrıca, sadece ihraç mallarında arz fazlası yaratmak, iç talebi, ihraç edilemeyen mal ve hizmetlere kaydırarak bunların üretim düzeyini yüksek tutmak zor. Bu yönde formüle edilmiş bir politika da yok zaten Türkiye'de. Sonuçta bazı işveren kesimleri politikayı hararetle desteklerken diğerleri endişeyle izliyorlar.

Enflasyon, bilinçli olarak yükseltildi

"Tüm bu talep kısıtlayıcı politikalara rağmen fiyatların yükselmeye devam etmesini nasıl açıklıyorsunuz? Hatta 1984'ün ilk çeyreğinde enflasyon oranı bile yükseldi."

— Enflasyon oranındaki son yükseliş bilinçli olarak yapıldı. Zamlarla fiyatlarda bir sıçrayış sağlayarak reel harcanabilir geliri ve talebi kısmak amaç. Vergi gibi aynen. Ancak, mevcut politikalarla fiyat artışlarını durdurmak havli güç. Zira bu politikalar ekonominin *stagflasyonda* olduğu varsayımına dayanıyor, en azından zımni olarak. Oysa ekonomi tipik bir *Keynesçi* dengesizlik durumunda. Fiyat artışlarını belirleyen şey genel bir talep fazlası değil. Burada kur ayarlamalarının fiyatlar üzerinde iki tür olumsuz etkisiyle karşılaşıyoruz. Bir kere, devalüasyonun ödemeler dengesinde bir iyileşme sağlayabilmesi için, ihraç mallarının yurt içi fiyatlarını yükseltip, talebini kısması gerekiyor. IMF'nin 1950'lerden beri geliştirmeye çalıştığı *"ödemeler dengesine parasal yaklaşım"* adını verdiği yaklaşımın mantığı da budur. Dolayısıyla, kur ayarlamaları fiyatları artırmaz demek, uygulanan politikanın mantığıyla çelişir. İkincisi, girdi fiyatları etkileniyor. Buna belki bir üçüncüsünü eklemek gerekir. Öyle görünüyor ki enflasyon bekleyişleri, fiyatların yakın geçmişte gösterdiği eğilimler kadar döviz kurlarındaki hareketlere de bağlı. Bu önemli bir sorun ve fazla farkedildiğini de sanmıyorum. Öte yandan, fiyat artışlarının kökenlerini saptamak için fiyatların nasıl yapıldığını incelemek gerekir. Oligopolistik yapılar, iktisada giriş kitaplarının ilk sayfalarındaki fiyatlandırmaya uymaz. Uzun-dönemli, yani toplam maliyeti hesaba katan bir *MARK-UP* fiyatlandırma yöntemi egemen. Kapasite kullanımı düştükçe birim çıktıya isabet eden sabit maliyet artıyor. Bunun için de kredi maliyeti çok önemli. Mali yapıyla ilgili araştırmada bunu inceledik. Özel sektör kendi bir lirası karşılığında üç liradan fazla dış kaynak kullanıyor, bir liralık yatırım yaptığı zaman 1.5 liralık kredi kullanıyor. Dolayısıyla, kur ve faiz politikalarının ve kapasite kullanımındaki düşüşün fiyatları artırmasına şaşmamak gerekir. Bugün birçok sektör, bir yerine üç satabilse daha düşük fiyattan satmaya razıdır kanısındayım. Sistemde asimetrik bir durum var: talebi kıstığınızda gelir düşüyor ama fiyatlar artmaya devam ediyor. Genişlemeye yöneldiğinizde hem fiyatlar, hem de gelir artıyor. Kanımca, kontrollu bir genişleme fiyatları bugünkünden daha fazla artırmaz. Ama talebi artırdığınızda ihracatın düşmesinden korkuyorlar, IMF engeli var.

"Özal'ın uyguladığı politikaların içinde faiz politikasının yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Mali sektörle ilgili bu ve diğer tür politikaların değerlendirmesi araştırmada oldukça ayrıntılı olarak yapıldı. Yapılması gerekli görülen düzenlemelerin ilkeleri konuldu ve hatta bir model içinde bazı önlemlerin etkileri de değerlendirildi. Bunların ayrıntısına girmeyeceğim. Birkaç noktaya değineyim. Bir kere faiz çok tehlikeli bir araç. Düşürmesi çok zor. Bu Keynes'den beri bilinir. Ücretin aksine polisiye önlemlerle faizi düşürmek, fon akımlarını düzenlemek zor. Gelir dağılımı etkisi çok önemli. Dünya Bankası'nın bir raporu bile 1980'den sonra uygulanan faiz politikasının yükünün ücretlere bindiğini söylüyor. Fiyatlar, yatırımlar, büyüme üzerindeki olumsuz etkileri önemli. Tasarrufları artıracağı, talebi kısacağı ümidiyle uygulanıyor. Ekonomide gelir düzeyi artmaz ve hatta düşerken tasarrufları artırmanın çok zor olduğunu monetaristler dahil herkes bilir. Politika, tasarrufları bankalarda toplayarak özel kesim açıklarının finansmanına yöneltmeye çalışıyor. Bir anlamda *mev-*

cut fonların, kamu ve özel kesim arasında, ikincisi lehine yeniden dağılımını sağlıyor. Mevduatla tasarruf karıştırılıyor. Mevduatın önemli bir bölümünün tasarrufla ilişkisi yok. Olsaydı, tasarrufların reel değerini korumak endişesi ön plana çıkar, mevduat sahipleri sadece enflasyon oranı üzerindeki faiz ödemelerini harcanabilir gelirlerine katarlardı. Mevduatın vadesini bir aya indirip bu denli yüksek faiz ödemek gereği duyulmazdı. Bu önlemler tasarrufları artırmaz, plasman biçimini etkiler. Vadeyi haftalık, hatta günlük olarak saptayıp bunlara tasarruf mevduatı diyebilirsiniz. Hatta tarihlenmiş para basıp insanların ceplerindeki paraya da faiz verebilirsiniz, tasarruflar artmış olur. Bunları tartıştık. Bir de işin fon talebi kısmı var. Bugünkü faiz oranları ve fon talep fiyatı, fon kullanımının toplumsal etkinliğinin çok üzerinde. Özel sektörün kronik bir fon talep fazlası var. Genel kanının aksine 1980'den bu yana nakit genişlemesinde özel kesim en az kamu kadar sorumlu. Payı giderek artıyor. Bunu da saptadık. Fon talebinin bir kısmı çaresizlikten doğan borçlanma, borç ödeyebilmek, ayakta kalabilmek için. Faiz oranlarındaki artış, fon talep fazlasını ortadan kaldırmıyor. Dolayısıyla, fonların talep fiyatı, faiz oranını belirlemede sıhhatli bir kıstas değil. Tüm bunların altında *reel* faiz oranı safsatası var. Ekonominin, büyüme oranı üzerinde bir reel faiz ödemeye gücü yetmez. Bir ABD ekonomisinde iki sene ve daha uzun vadeli plasmanlarda brüt reel faiz 4-5 puanken Türkiye'de bu kadar kısa vadeli, vade taahhüdü bağlayıcı olmayan plasmanlara bu denli yüksek bir faiz ödenmesini anlamak güç. Bir yandan çalışanların, diğer yandan sanayinin aleyhine bir rantiye sınıf yaratmak bana fazla akılcı görünmüyor.

Bir alternatif çerçeve

"Bu görüşlerinizle kaçınılmaz olarak alternatif konusuna girmiş oluyoruz. Bu konuda genel bir çerçeve çizebilir misiniz?"

— Evet, sadece genel bir çerçeve. Spesifik olarak uygulanacak politikaların ne olacağını burada tartışamayız. Örneğin sadece mali sistemle ilgili bazı öneriler getirebilmek için bile uzun bir araştırma gerekti. İşin bir politika uygulamaya yaklaşımla ilgisi, bir de politika içeriği var. Bir kere sorunların üzerine gidebilmek için bunların kökenlerini, nedenlerini, birbirleriyle ilişkilerini bilmek gerekir. Bu ciddiyet ister. Herkes için geçerli. Enformasyonsuz ve plansız politika yapılmaz. Thatcher bile işe beş yıllık bir orta-vadeli stratejiyle başladı. Yani kendi politikasını planladı. Bizde 1980'den beri aynı ekip iş başında. DPT'de, Maliye'de, Merkez Bankası'nda. Uygulanan önlemleri bir politika modeline, bir plana oturtma çabası gözlenmiyor. İkincisi, samimiyet gerekli. Sorunları, güçlüklerin boyutlarını açıkça tartışmak gerekli. Bu da her tür politika için geçerli. Bu denli güç sorunlarla karşı karşıya olan bir ekonomide toplumun ana kesimlerinden genel kabul görmeyen hiçbir politikanın şansı yoktur. Politika içeriği konusundaki alternatif sorununuysa ben iki şekilde anlıyorum. Biri amaçlarla, diğeri araçlarla ilgili. Kanımca ekonomik politikaların üç temel reel amacı olmalıdır-gelir düzeyi, dağılımı ve büyüme. Bir dördüncüsü yok. Olsa bile bunlardan biriyle dolaysız ilişkili. Kur, faiz, fiyatlar, para, ihracat vs. bu amaçları etkileyen, ve araç olarak kullanılabilecek değişkenler. Ödemeler dengesini ve enflasyonu amaç haline getiren bir politikayı haklı göstermek çok zor. IMF'nin nihai amacı ödemeler dengesine yönelik. Ancak, şunu söyleyebilirim ki IMF, 1967'de Brezilya'da uygulanmaya başlanan ve daha sonra *"mucize"* denilen sonuçları yaratan genişlemeci politikalara karşı çıktığından beri, ülkelerle pazarlıklarda enflasyon oranı konusunda oldukça esnek davranmaya başladı. Biz pek farkında değiliz. *"Ödemeler dengesi yoluyla enflasyon ihraç edilmediği sürece"* IMF'nin, ülkelerin enflasyon hedeflerine fazla direndiğini sanmıyorum. Dolayısıyla, enflasyonu politika amaçlarından biri haline getirmede, en azından hükümetin IMF'ye karşı konumu açısından bir zorunluluk yok. Uzun süre yüzde yüzleri aşan enflasyonla yaşamış ve gelir dağılımını fazla bozmamış, gelir düzeyinden fazla fedakarlık etmemiş ülkeler var. Ödemeler dengesi sorununa rağmen. Enflasyonu, gelir düzeyini düşürüyor, gelir dağılımını bozuyor diye bunları daha da düşürerek, daha da bozarak durdurmaya çalışmak anlamsız. Bence önemli olan enflasyonu belli bir düzeyde stabilize etmek. Düzeyin ne olduğu çok önemli değil. Daha yüksek bir gelir düzeyi, daha iyi bir gelir dağılımı, yüksek düzeyde bir enflasyonla sağlanabiliyorsa onu yaparsınız. Kanımca bugün enflasyonu *kısa-dönemde* yüzde 40'ların altına düşürmeye çalışmak, bu üç temel amacınızdan çok fedakarlık etmenize yolaçar ve ben bu maliyetin gerekli olduğu kanısında değilim. Ödemeler dengesi kısıtına çarparız denebilir. Ben bu kısıta rağmen, şu anda kontrollu bir genişlemeye gidilebileceği, kısıtın zorlanabileceği kanısındayım. Buna yönelik bir politika paketi getirmek çok güç olmasa gerek. Dolayısıyla, kısa vadede, örneğin 1984 için öngörülen daralmanın gereksiz olduğu kanısındayım. Ancak, alternatif sorunu esas bununla ilgili değil. Sorun, uzun-dönemli yapısal intibakla ilgili. Hükümetin, buna yönelik bir stratejisi, bir planı olmadığına göre *"bunlara alternatif yok"* demesini anlayamıyorum. Ortada bir şey yok ki alternatifi istenebilsin. Ben, böyle bir plan olmadan, nominal önlemlerle, başta belirttiğim kronik açığın kapatılamayacağı kanısındayım. Sanırım bir süre sonra ithal ikamesi tekrar gündeme gelecek. İhracatın sınırlarına ulaşıldığında gelecek. Belki de bu ekip getirecek. Uzun süre gelirden, bölüşümden, büyümeden vazgeçerek dış dengeyi sağlamaya çalışmak olanaksız. İthal ikamesi muhtemelen 1960'lardan farklı gelecek. Örneğin ithal ettiğimiz mallar daha çok ara malı. Marka sorunu olmadığı için bunlarda ihracat tüketici mallarına kıyasla daha kolay. Dolayısıyla bu alanda büyük ölçekli üretimle ithal gereksinimlerinin azaltılması, ihracatın artması olanakları var. Tabiî tüm bunlar olaya farklı bir bakış gerektirir. Vahim olan, uzun vadede bu sorunları çözecek bir stratejimizin, bir planımızın olmaması ve bu planın geçerliğine bağlı bir destek aranmaması, bunun mücadelesinin yapılmamasıdır.

SEYFETTİN GÜRSEL

Kalkınma ve sosyal teknoloji

"İnsan faktörünü ön planda tutan, sosyal ve fiziksel teknolojik ilerlemeyi uyum içinde amaçlayan ulusal ve etken bir kalkınma modeli olanaksız değildir. İleri kapitalizmle ilişkiler uyarıcı ve olumlu olduğu kadar, kalkınmayı açık pazar ve çevre ekonomisi konumunda sınırlayacak etkilere de açıktır.

ŞENER ÖZŞAHİN (*)

Toplumlar için ekonomik büyüme ve zenginleşmeyi aşan sosyo-ekonomik değişim ve gelişim süreçlerinden oluşan kalkınma genelde toplum örgütlenişi ve yönetimiyle yatırımın bir fonksiyonudur.[1] Bir başka deyişle, kalkınmayı yönetimin etkenliği, istikrarıyla yatırımların miktarı, türleri ve bileşimi belirler. Sözkonusu açıklayıcı etmenler öncelikle toplumda geçerli sosyal ve fiziksel teknolojiyle kapitale bağımlıdır. Ancak, kalkınma süreçleri salt kişi başına ulusal gelir, tüketim ya da modern araç gereçlerle ölçülebilen basit bir kapital ve teknoloji tedariki işi değildir. Yaygın, zincirleme ve *"geri beslemeli"* bir gelişmeyi kapsayan kalkınma, toplumun gerekli olan fiziksel ve sosyal teknolojiyi üretebilmesi amacına yönelir ve bunu sağladığı oranda etkendir. Tarihsel örnekleriyle görüldüğü gibi toplumlar için evrensel bir haklılık ve geçerliğe sahip olan bu amacın özünde sürekli daha gönençli ve güvenli bir toplum özlemi vardır. Diğer yandan, tabanında insan yatırımı (eğitim-öğrenim) ve beyinsel gelişmişlik yatan sosyal teknoloji, kalkınma kapsamındaki fiziksel teknoloji ve ekonomik gelişmenin de altyapısını oluşturmaktadır.[2]

Kalkınma süreçleri ulus özellikli her toplum için özgün bir model oluşturur. Ulusal modelin herhangi bir sistem, model ya da ideolojik bağnazlığın tekelinde tanımlanması doğru ve olanaklı değildir. Sağlıklı ve işlek bir modelin eklektik yönü olabileceği gibi, bu model gereğinde yepyeni sentezleri de üretebilmeli, toplumun yukarıda sözü edilen *"sosyal teknoloji"* kavramı içinde siyasal amaçlarıyla uyumlu çözümler getirebilmelidir.

Başarılı bir model bir yandan özgür ve önyargısız düşünce, diğer yandan da uluslararası etkileşimlerin kaçınılmaz biçimde yoğunlaştığı zamanımızda, amaçlanan toplumun dışındaki dünyanın doğru analizi ve değerlendirilmesiyle olanaklıdır. Kalkınma ve özellikle ekonomik büyümenin tarihsel perspektif içinde ve günümüzdeki bazı evrensellikleri kuşkusuz gözardı edilemez. Bununla birlikte model, son toplamda toplumun üst yapısal özellikleriyle içinde bulunduğu tarihsel konumun ortaya koyduğu uluslararası koşullara bağlı bir çizgi izlemekten kopamayacaktır.

1760 yıllarında İngiltere'de doğan endüstri toplumu ve kapitalizm[3] geri planında oluşumu çok eskilere uzanan ve *"bu dünyalılık"* şeklinde tanımlanabilecek[4] materyalist-pragmatist bir dünya görüşüyle gelişmiş ve sistemleşmiştir. Bununla beraber kapitalizmin toplumlar üzerindeki politik başarısında altyapısal bir materyalizme karşılık, sistemde *"süperpoze"* bir yer almış olan Calvin'ci metafiziğin katkısı önemli olmuştur. Sistemin gelişmesini çekip götüren öge kuşkusuz pazardır. Bileşik faizli kapital yoğunlaşmasının ortaya koyduğu ekonomik büyüme sürecinde karşılaşılan iç pazar tıkanmalarının, uluslararası politik koşullara uyumlu yeni modeller üretebilen dış sömürgecilik ve üretime bağlı iç tüketim sıçramalarına yol açan teknolojik gelişmelerle aşılmış olması son derece önemlidir. Sistemin başlangıçtan bu yana ortaya koyduğu toplumsal değer yargıları ve yaşam biçimiyse bir süre sonra diyalektiğinde çekirdek sosyalizmi oluşturan tepkilere yol açmıştır. Sosyalist ve sosyal adaletle ilgili gelişmelerin de kapitalist çerçevedeki ilk çarpıcı örneklerine 1830'lardaki *Sosyal Reform Yasaları*'nda olduğu gibi yine sistemin çıkış yeri olan İngiltere'de rastlanması ilginçtir.

1929 büyük bunalımından sonra *J. M. Keynes*'le birlikte kapitalizm, içerdiği konjonktürel bunalımlara karşı içte kamu maliyesinin etkinliği ve eğitim-bilim-araştırma kurumlarının devletle işbirliğinin sağlanması, dışta uluslararası ticaret ve finansı denetlemeyi amaçlayan kurumsallaşma gibi radikal yaklaşımlara yönelmiştir. Bu uyarlanma içte sisteme can veren modern ve *"liberal"* bir yönetici-araştırmacı sınıfın doğuşuna yol açmıştır. Diğer yandan, 1944 yılında *Bretton Woods*'ta temeli atılan uluslararası kurumsallaşma, 1973 ve 1979 petrol bunalımlarını izleyerek en son 30 Mayıs 1983'de *Williamsburg*'ta yeni çözüm arayışlarını gündemine almıştır. Bugün ileri endüstri toplumlarında teknolojik gelişmelere bağlı düzey ayrılıkları olmakla birlikte ekonomik altyapı değişmemiştir. Sosyalist blokun da rekabetiyle vardığı konumda, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi ön planda tutan sistem, kâr amacı gütmeyen bilim ve araştırma örgütlerine devlet bütçelerinden destek sağlamakta, böylece sistemin dinamiği devlet, eğitim-bilim kuruluşlarıyla endüstrinin oluşturduğu bir üçgene oturmaktadır. Çağımız kapitalizminde çok uluslu kapitale koşut evrensel bir ekonomizmle milliyetçiliği aşamayan bir politika ikilemi en azından kapitalizm-sosyalizm rekabeti kadar ciddi boyutlardadır. Bu tür zorlayıcı koşullar ileri kapitalist ulusların geri kalmış uluslara karşı tutumlarını bir ölçüde çarpıtabilmekte; demokrasi, insan hakları ve ekonomik bölüşüm gibi konularda çift ölçü ve değer

(*) Renault Mais Pazarlama ve Planlama Müdürü

çelişkilerine itebilmektedir. Günümüzde *"Kuzey-Güney Diyalogu"* çabalarının kökeninde bu sorun yatmaktadır. Ekonomik çıkar tutkusu ve ölçüsünün diğer sosyo-kültürel değerlerin üstüne çıkışını akılcılık ve pragmatizmin ürünü olarak koyan çağdaş ekonomizminse, insan yaşamı ve geleceği üzerindeki çok yönlü yıkımından endişe duyulmaktadır.

Sistemin ekonomik bağlamdaki temel sorunları:

a. Gerekli yatırım ve üretimin sürekliliğini sağlayacak pazar gereksinmesi,

b. Dış girdilerde ve özellikle enerjide darboğaz sorunları,

c. Uluslararası para ve ticari konjonktür sorunları,

d. Sosyalist blok rekabetidir.

Yeni ürün, yeni gereksinmeler ve daha düşük üretim maliyetleri konularında olduğu kadar alternatif enerji üretiminde de etkili olması beklenen teknoloji-produktivite gelişmesiyle istikrar için yeterli ölçü ve hızda yatırım-üretim arasındaki denge, modern sistemin en duyarlı yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Modern ekonomi bilincimiz kapalı bir ekonomide makro dengelerle büyümenin olanaklı olduğunu doğrular. Ancak; günümüzün *"açık ekonomi"* gerçeği içinde büyük ölçüde ulusal irade dışında kalan ticari ve parasal dalgalanma ve tıkanmalar, girdi darboğazları ve maliyet artışları, konjonktürel sorunlarda artık daha ağırlıklı yer tutmaktadır. Kaynak kullanımı ve bir ölçüde bölüşüm konularındaki ortak sorunsa sistemin doğasındaki polarizasyon sürecine bağlı eksik rekabettir. Bununla beraber, aynı sürecin sistemde devlet dışındaki önemli teknolojik yatırım ve gelişmelere olanak sağladığını unutmamak gerekmektedir. Sosyal eşitlik, zorunlu işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlar ileri kapitalist toplumda toplu sözleşme ve *"sosyal refah devleti"* gibi üst yapısal uygulamalarla büyük oranda aşılabilmektedir.

Bilindiği gibi kapitalizm, büyüyen pazar ve dış ticaret gereksinmesi karşısında, dünya *"ticaret hadleri"*nde kesin üstünlüğü olan teknoloji yoğun sanayi ve ürünlere önem vermekte, gelişmekte olan ekonomilerin dış ödeme darboğazlarının giderilmesinde ekonomik ve siyasal alanlarda etkin bir araç niteliğini korumakta olan borçlandırmaya başvurulmaktadır.

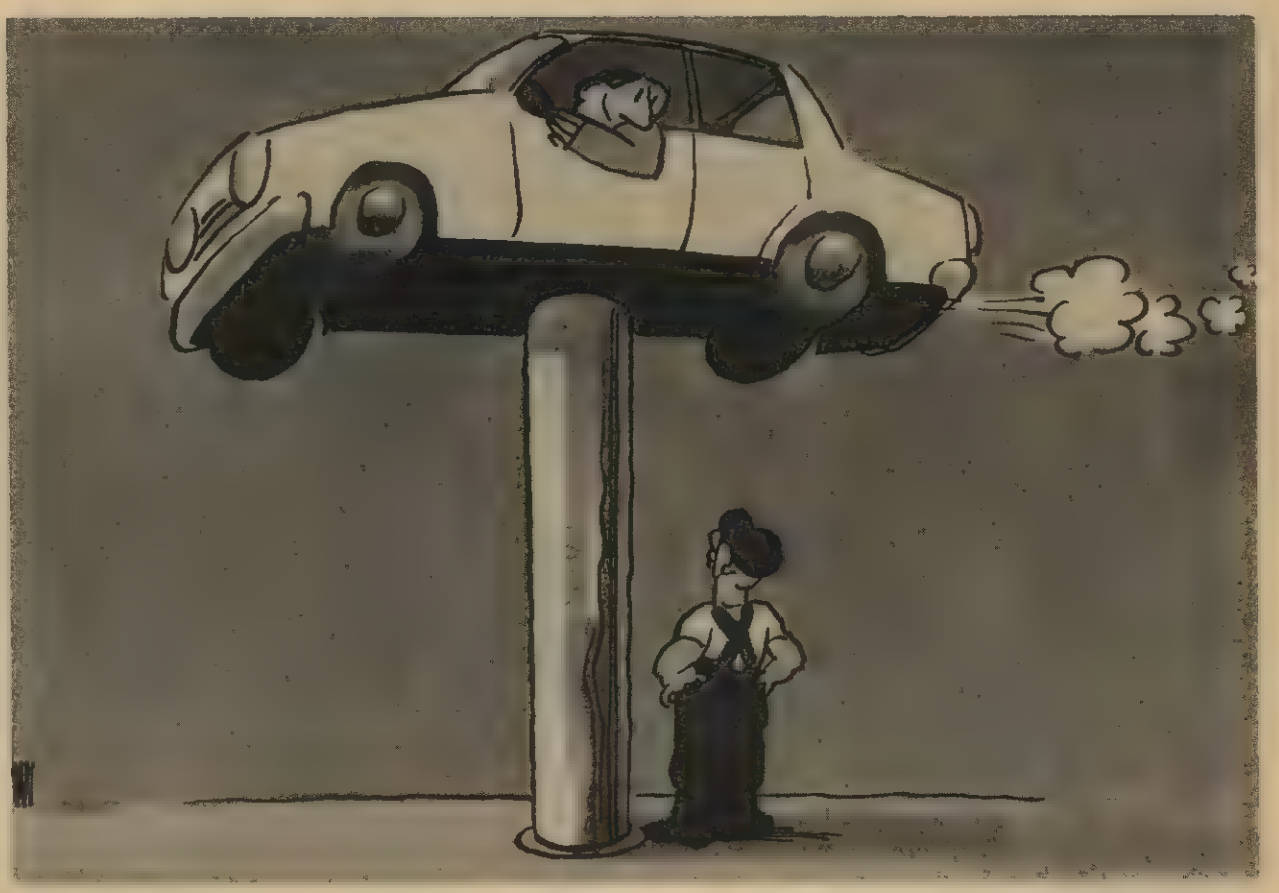

"Kalkınma süreçleri ulus özellikli her toplum için özgün bir model oluşturur. Ulusal modelin herhangi bir sistem, model ya da ideolojik bağnazlığın tekelinde tanımlanması doğru ve olanaklı değildir."

"Başarılı bir model bir yandan özgür ve önyargısız düşünce, öte yandan da uluslararası etkileşimlerin kaçınılmaz biçimde yoğunlaştığı zamanımızda, amaçlanan toplumun dışındaki dünyanın doğru analizi ve değerlendirilmesiyle olanaklıdır."

Kalkınmanın koşulu: sosyal adalet

Ancak, geri ödenmeyen borçlar sistemin para-kredi pazarlarında kriz sinyalleri vermeye başlamıştır. Ayrıca, petrol zengini ülkelerin uluslararası finans birikimi sistemi etkileyen boyutlar kazanmıştır. Diğer taraftan, *"güney"*in ekonomik gelişmesi ve bu gelişmenin kapitalist yörüngede kanalize edilmesi, *"kuzey"* kuşağı oluşturan sistem için gerek öz gereksinmeleri, gerekse sosyalist blokla olan ekonomik ve ideolojik rekabeti bağlamında belirgin bir ağırlığa sahiptir.

Kapitalizm ön örneği bulunmayan bir toplumsal süreçle kalkınmasını oluşturarak daha ileri aşamalarda dünyanın birçok yerinde yeni *"milliyetçi"* akımları yaratmış, tüketimi özendirici yönde ekonomik büyüme örnek ve ereklerine yol açmıştır. Geri kalmış toplumlar üzerinde kalkınma yoluyla ilk devinimi sağlayan kapitalizm bugün de bilgi, görgü, teknoloji ve kapital aktarımlarıyla gelişmekte olan toplumlara kendiliğinden katkı sağlamaktadır. Ancak, özendirilmiş toplumların hızlı zenginleşme ve tüketim ereklerine oranla sosyal teknolojik düzeylerinin çoğu kez yetersiz kaldığı, bu nedenle sözkonusu toplumların geleneksel kozalarını kırarken kapital ve teknoloji birikimine dönük yeterli bir örgütlenme ve üretkenlik göstermediği, bu yüzden artan dış borçlar ve iç rantların açmazında bunalımlara düştüğü bilinen bir olgudur. Kapitalist kalkınmanın son örneklerinden olarak *Japonya, Avustralya, Y. Zelanda, İsrail* ve *G. Kore* gibi ülkeleri ele alırsak kalkınmanın, kaynak dağılımı, ya da yatırım-üretim modeli ve endüstri seçimi gibi konulardan önce, gelişmiş insan gücüne dayandığını kabul etmek gerekmektedir. Diğer yandan, kapitalist gelişmeye koşut olarak güçlenen sosyal adaletin tarihin sürekli ileri aktığı ve toplum ilişkilerinin çok sıklaştığı bir dünyada gelişen toplumlar için lüks olmadığı, aksine gerek insanın öz değeri, gerek ekonomik ve sosyal gelişme açılarından gerekli bir koşul olduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan sosyal adalet gerçek kalkınmanın içinde düşünülmelidir. Kalkınmada toplumların kapitalist kültür birikimi ve gerekli iç disiplinden yoksunlukları, konjonktürlerin denetimi ve sosyal adalet gerekleri etken ve üretken devletin vazgeçilmez rolünü vurgulamaktadır.

Yatırımların ilk aşamalardaki etkisi, küçük ekonomi ölçeğinde hızlı ve büyüktür. Ancak daha ileri evrelerde kalkınma ve ekonomik büyüme yavaşlamakta, tıkanmalara uğramaktadır. Bu sürecin ardındaki belli başlı nedenleri şöyle özetleyebiliriz:

a. İlk aşamaları izleyerek toprağa bağlı feodalitenin yerini alan sınai ve ticari *"ağa"*lığın daha ileri teknolojiye engel oluşturması,

b. Sosyal teknolojik düzeye bağlı olarak siyasal darboğazlar ve istikrarsızlıklar,

c. Hızlanan nüfus artışları ve kentleşme,

d. Dış ödemeler sorunu: Çok önemli olan bu darboğazın oluşması, dış *"ticaret hadleri"*ndeki olumsuz gelişmeler, gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeleri, dış borçların giderek ağırlaşan yükü ve iç ekonomik nedenlere bağlanabilir.[5] Ancak, petrol zengini ülkelerin dış ödemeler sorunu olmamasına karşın, birçoğunun sosyal teknolojisi yetersiz bırakılmış, gerekli kalkınmayı sağlayamamış oldukları da bir gerçektir.

e. Yine teknolojilerle bağlantılı olarak kaynak ve pazar yetersizlikleri.

Bu engeller kalkınmaya salt istikrar açısından bakılamayacağını, toplumun iç yetersizliklerini aşabilecek yönetim, plan ve organizasyona gereksinmesi olduğunu, yeterli sosyal teknoloji sağlamadan toplumda sistemsel reformların etken olamayacağını göstermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, insan faktörünü, bir başka deyişle pozitif eğitim ve öğrenimi ön planda tutan, sosyal ve fiziksel teknolojik ilerlemeyi uyum içinde amaçlayan ulusal ve etken bir kalkınma modeli olanaksız değildir. İleri kapitalizmle ilişkiler uyarıcı ve olumlu olduğu kadar, kalkınmayı açık pazar ve çevre ekonomisi konumunda sınırlayacak etkilere de açıktır. Bunun ulusal bir bilinçle denetimi, ekonomik bağlamda öncelikle dış borçlara minimum ölçülerde başvurmakla olanaklıdır. Dış borç yükü, ülkemizde de izlendiği gibi, öncelikle ekonomik büyüme sürecinde dış ticaret ve ödemelerde ardarda önemli açıkların oluşmasıyla karşılaşılan dış finansman darboğazlarıyla, enflasyon gibi süreli makro ekonomik dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar ulusal paranın dış değerinde sürekli aşınmalara neden olmaktadır. Sorunların üstesinden gelebilecek bir büyüme politikasının, ulusal döviz kaynaklarını sınırlayıcı veri olarak alan bir planlama kavramından hareketle maksimum döviz kazancına yönelik, istikrarlı ve olanaklar içinde en hızlı büyümeyi hedefleyen bir tasarruf-yatırım ve üretim modeline yer vermesi gerekmektedir. Aynı model içinde ileri teknolojilerin transferi, ekonomiye mal edilmesi ve üretilmesi konularında ulusal bir politikanın oluşturulması ve teknoloji yoğun sanayi yatırımlarına ağırlık verilmesi çok önemlidir.

Diğer yandan uluslararası parasal sorunlarla ilgili olarak gelişmekte olan ülkelerin (petrol üreticileri dahil) para-kredi birliğine gitmesi üzerinde durulmaya değer bir konudur. Anılan koşullara uygun dengeli, sürekli ve sosyal adaleti dışlamayan bir kalkınma için devlet ve planlama faktörleri kuşkusuz temel konumdadır. □

---

[1] Tarihsel evrim açısından, yönetimin de toplumsal gelişmeye bağımlı olduğunun kabulüyle kalkınma ve yönetim etkenliğinin karşılıklı bir kısır döngüye neden olmaları kaçınılmaz gibi görünebilir. Bununla beraber, buradaki tanımda yönetimin kalkınmayı belirleyici işlevine doğal, evrimleşmeden bağımsız olarak yer verilmiş, geri kalmışlığa karşın toplumlarda otonom yönetim etkenliğini sağlayabilecek asgari insan koşullarının varlığı kabul edilmiştir.

[2] *The Future of Underdeveloped Countries,* Eugene Staley, Frederick A. Praeger, Publisher, New York 1961, s. 212

[3] *The Industrial Revolution (1760-1830),* T. S. Ashton London Oxford University Press, 1961 Edition

[4] *The Rich Nations and The Poor Nations,* Barbara Ward W. W. Norton Company, Inc. New York 1962, s. 15-21

[5] *Finance and Development,* "Sources of Payments Problems in LDC s "Mohsin S. Khan and Malcolm Knight", December 1983/ V. 20 No: 4 s. 2-5

Jacques Monod'nun Türk aydınına uzattığı el:

Raslantı ve Zorunluluk

"Bilimsel yöntemin temel taşı doğanın objektifliği postülasıdır. Bu salt postüladır, hiçbir zaman kanıtlanamaz. Çünkü bir projenin, arzulanan bir amacın ya da benzer bir şeyin doğada varolmadığını kanıtlayacak bir deneyin düşünülebilmesi dahi açıkça olanaksızdır." (J.Monod)

ASAF SAVAŞ AKAT

Türk aydınının objektif bilgi ve bilimle ilişkilerinin ilginç bir evrimi var. Benim neslim, olaya safkan bir faydacılık içinde bakarak yetişti. Ülkenin kalkınmasına doğrudan yararı dokunmayacak sorunların tartışılması ya da gündeme getirilmesi neredeyse bir ihanet şeklinde algılanır ve derhal, bizzat bizim cenah içinden sansür talepleri gelirdi. Buna paralel olarak, herhalde bütün azgelişmiş ülke aydınlarında raslanılan *'öğretmen misyonu'* yaygındı. Yani, yazıların amacı zaten insanoğlunun önündeki sorunları tartışmak ya da yeni sorular getirmeye çalışmak değildi. Tam tersine, cahil kitleyi eğitmek amacıyla bilinen doğrular tekrarlanırdı. Yazıların iman tazeleme fonksiyonu çok önemliydi. Azbuçuk resmi sansürün hafiflediği 1960 sonrası yıllarda çıkan ve çok satan kitap ve dergilere bir göz atınca bu ana eğilimi kolayca teşhis edebiliriz.

Sakın yanlış anlaşılmasın: Türkiye'de özgün çalışmalar yapılmadı, yayınlanmadı demiyorum. Siyasetle doğrudan ilgili konularda çok ilginç tezler gelişti ya da Batı'dan aktarıldı. Benim aklıma hemen *AÜT* tartışmaları, *Althusser* ve *yapısalcılık* çevresinde oluşan polemik gibi konular geliyor. Ancak, siyasetin biraz olsun dışına çıkıldığı anda hava hızla değişiyordu. Entellektüel azgelişmişliğimizin en güzel kanıtı, *yöntem sorunu* ve *evrim teorisine* yaklaşma biçimi olmalı. İlkinde maddeci diyalektiğin kesinkes hakimiyeti vardı. Kullanılan metinler de ya *Engels*'in kitapları, ya da *Politzer* ve *Kuusinen* gibi *'öğretmen misyonunun'* uluslararası düzeyde muhteşem örnekleri oldu. İkincisinde de, aynı yazarlar bu kez tarihi maddeciliği öğrettiler. Yabancı dil bilmediği sürece, Türk okurunun 20'inci yüzyılın ikinci yarısında bu iki konuda dünyadaki gelişmeleri izlemesi imkansızdı.

Yöntem sorununu anlamak

Halbuki, gerçekçi (ve gerçekten maddeci) bir dünya görüşünün oluşmasında bu iki alan hayati bir öneme sahiptir. 1950 sonrasında, başta biyoloji, doğa bilimlerindeki başdöndürücü gelişme bu sorunların çok daha berrak bir şekilde anlaşılmasına olanak veren bir çerçeveyi üretmişti. 1970'li yıllarda, Batı dillerinde bunları sokaktaki adamın emrine sunan ve felsefi çıkarsamalarını araştıran çok sayıda eser yayınlandı. Canlı maddenin gizi çözüldükçe, insanın evreni algılama biçiminde köklü dönüşümlerin gerçekleşmesi kaçınılmazdı.

Bazılarımız, yöntem sorunuyla evrim teorisini böyle içiçe koymamı yadırgayabilirler. Bilimin esas yönteminin tümdengelim olduğu konusunda (benim de katıldığım) bir *concensus*'a işaret ederek, evrim teorisinin statüsünün farklı olduğunu belirtebilirler. Bu itiraz doğrudur; ancak kısmen. Şöyle ki, yöntem sorunu adı altında sadece mekanik (ve faydacı) bir bilgi üretme teknolojisi tartışamayız. Bilimsel bilgiyi diğer bilgilerimizden ayırdeden temel postülaları araştırmak, buradan bilimin insanoğlunun kurduğu evrendeki yerini saptamak zorundayız. Yöntem sorununu, dar mekanik kalıplardan kurtarıp organik bir bütüne yerleştirmenin yolu bu. Halbuki, evren, insanoğlu gibi kavramlar, bizi tanım icabı insanın evrendeki yerine, yani onu yaratan süreçlerin doğru dürüst anlaşılmasına götürür. Böylece daire kapanıyor. Her yöntem bir evrim teorisi, her evrim teorisi bir yöntem getiriyor.

Türkçe yeni yayınlanan bir kitap, *Jacques Monod*'nun *Raslantı ve Zorunluluk* (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Dost yayınları) adlı eseri, benim 1970'li yılların ortalarında bu sorunlara bakış açımda büyük bir dönüşüme yol açtı. Kitabı okuduğumda, gerçekçi bir tarih (ve toplum) teorisi ararken sonunda ulaştığım evrim anlayışının üç aşağı beş yukarı modern biyolojiyle tutarlı olmasına çok sevinmiştim. Doğallıkla, aynı sorulara cevap ararken okumanın bir yararı da, *Monod*'nun tezlerinin boşlukta kalmaması, kafamdaki teorik çerçeveyi hızla genişleterek berraklaştırması oldu. O sıralarda dar bir dost ve öğrenci çevresini (yabancı dil bilenleri) kitabı okumaya ve tartışmaya ittim. Sonunda kitap Türkçe'ye çevrildi. Önümüzdeki dönemde, söz konusu tezlerin Türk aydınları tarafından yoğun bir biçimde tartışılacağını ve benzer boyut ve solukta eserlerin tercümesinin hızlanacağını ümit ediyorum.

Bilimsel bilginin başlı başına önemi

Bu tartışmalardan kısa dönemli bir yarar beklemek bence gereksiz. Yazımın başındaki temaya geri dönebiliriz. Bence, topluma derhal sağlayacakları yarar çok kısıtlı olan evrensel sorunların irdelenmesini gelişmiş ülkelere özgü bir lüks gibi gören anlayış çok yanlış. Onlar gelişmiş oldukları için bu sorunları araştırmıyorlar; bu sorunları araştırdıkları için geliştiler. Biliyorum. Söylediklerim *'bilim toplum içindir, falan, filan'* gibi itirazlara açık. Bunlar totolojik. Üretilen bilgi bilimselse, doğallıkla topluma yarar (başka neye, kime yarayabilir ki?). Ancak bilgi üretimini sürekli kısa dönemli *siyasi* hedeflere bağımlı kılan bir faydacılık uzun dönemde *mutlaka* bilimsel gelişmeyi engelleyecektir. Bu özgül anlama, bilimsel faaliyetleri siyasi örgütlerden bağımsız kılabildiği ölçüde *'bilim bilim içindir'* düsturu pratikte çok daha sağlıklı olabilir. Hele YÖK sonrasında, Türkiye'de bu sorunlara epey hassas olmamız gerekir diye düşünüyorum.

Monod' yu okuyanların bu soruna yaklaşmalarını kolaylaştıran bir başka olay var. *Monod* sosyalist bir bilim adamı; fakat 1940'ların sonunda, *Lisenko* olayı nedeniyle Fransız Komünist Partisi'ne ters düşmüş ve o dönemde parti tarafından sansür edilmiş. *Lisenko*, bu konularla ilgilenen herkesin ibretle incelemesi gereken bir oluşum. Modern biyolojinin diyalektik maddecilikle çeliştiğini (haklı olarak) önermiş ve yerine diyalektikle tutarlı bir biyoloji geliştirmiş. Devlet (Stalin) *Lisenko*'dan yana çıkınca, modern biyolojiyi savunan Sovyet bilim adamları soluğu toplama kamplarında almışlar (emperyalizmin ajanları oldukları bu şekilde kanıtlanmış). Bilim toplum için olunca, bazen toplumun bilime müdahaleleri böyle sonuçlar verebiliyor. Neyse, *Monod* geçmişten *Lisenko*'ya karşı çıkmak sabıkasıyla geldiği için, kitabını yazınca tekrar sansür etme ihtiyacı belirmiş ve bu ulvi görevi *'feylesof' Althusser* yüklenmiş. Onun eleştirisi çok basit: bilim adamları felsefeye burunlarını sokmasınlar, felsefe bizim (partinin) işi. İlginç olan, *Althusser*'in ortodoks görüşü (her zamanki gibi) savunmak üzere yazdığı bu kitapçık da Türkçeye çevrildi: *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi (Birey ve Toplum yay.)* Sanıyorum ki, iki kitabı beraberce okumak başlıbaşına bir deney. Bilim adamıyla parti ideologu arasındaki fark hemen ortaya çıkıyor: birisinin amacı gündemimize yeni sorular getirmek, bizi çağın içine çekmek; ötekinin amacı resmi dogmayı savunmak, herşeyin cevabının baştan verildiğini (bir kez daha) kanıtlamak. Bilim adamı ufkumuzu açan bir devrimci; parti ideologuysa dünyamızı karartan bir tutucu.

Bitmemiş arayış

Bu yazımın amacı şu ya da bu şekilde *Monod*'nun tezlerini özetlemek değil. Zaten bunların özetlenmesi de yanlış olurdu; okuyucu tembellik etmeyip aslından izlemeli. Üstelik, inorganik maddeden canlı sistemlere, oradan insana ve insan-ürünü sembolik yapılara (kültür, ahlâk, bilim, vs.) giden bir nedenselliği özetlemek de o kadar kolay değil. Evrim teorisinde biyolojiden öğrendiklerimiz ve bunların gerçekçi bir toplum (ve tarih) teorisiyle bütünleştirilmesi daha bitmemiş bir arayış. *İktisadi Analiz* adlı kitabımın ilk bölümünde yetersiz de olsa bu sorunlara kısmen değinmek imkanını bulmuştum. Önümüzdeki dönemde bunlara geri dönmek ve sağda solda örtük bir biçimde varolan teorinin ayrıntılı bir sunuşunu yapmak gerekebilir. Ancak, daha önce yöntemle ilgili sorunlardaki pürüzleri çözmek zorunlu. Bu konuda, yaşamın sırrını çözerken Nobel ödülünü kazanan sosyalist *Jacques Monod*'nun bize yardım için uzattığı eli sıkı sıkıya tutabiliriz.

Kitapta beni çok etkileyen bölümlerden birini olduğu gibi aktarmak istiyorum: *"Bilimsel yöntemin temel taşı doğanın objektifliği postülasıdır. Yani, olayların amaççı (finalist) nedenler ya da 'proje' aracılığıyla yapılan tefsirlerinin 'doğru' bir bilgiye yol açabileceğinin sistematik olarak reddedilmesi... Bu salt postüladır, hiç bir zaman kanıtlanamaz. Çünkü, bir projenin, arzulanan bir amacın ya da benzer bir şeyin doğada varolmadığını kanıtlayacak bir deneyin düşünülebilmesi dahi açıkca olanaksızdır"* (Fransızca orijinalinden benim tercümem)

Türk düşüncesi açısından çok önemli iki tema var burada. Birincisi finalizm. Aydınlanma çağını yaşamamış olması, özellikle topluma yönelik tefsirlerinde Türk insanını finalist mantığın içine itiyor. Çevresinde olup bitenleri mutlaka birisinin projesi olarak görmek ihtiyacında. Bir kaliteyi tutturanlar tarihin demir kanunlarından, değer yasasından, diyalektiğin gereklerinden, vs. bahsediyorlar; biraz kabasıysa herşeyin altında CIA, KGB ya da benzerleri komplolar bulmak. Böylece, toplum ve tarih bilimsel düşünceye kapanıyor; bilim-öncesi hurafeler içinde bir kördöğüşüdür gidiyor. Bilimsel yöntemle bilim-öncesi (finalist) mantık arasındaki farklılığın her fırsatta tartışılması, vurgulanması kısa dönemde bile çok somut yararlar sağlayacak üretken bir alan. Batı düşüncesinde bu büyük kopuşun hangi özgül şartlarda oluştuğunu dikkatle irdelememiz, Türkiye'de bu kopuşu engelleyen sosyo-politik ve ideolojik kurumları teşhis etmemize olanak verecektir.

Bilim de bir ideolojidir

İkinci tema belki de daha önemli. Bilimsel azgelişmişlik, bilimi bir fetiş haline dönüştürmeyi kolaylaştırıyor. Buradan bilimciliğe (scientisme) geçiş çok zor değil. Böylece, bilime hiç bir zaman gerçekleştiremeyeceği görevler yüklüyoruz ve herşey altüst oluyor. Halbuki, günlük yaşamımızdaki pratik önemine rağmen, bilimsel bilginin geri kalan bilgilerimiz içinde (ahlâk, sanat, vs.) imtiyazlı bir yeri olamaz. Bunun nedeni çok açık: bilimsel bilgiyi *kuran* postüla, bilimsel değil. Ben bu özelliği *'bilim de bir ideolojidir'* ifadesiyle özetlemeye çalışıyorum. Dikkat edilirse, özellikle bilim-demokrasi ilişkisi açısından hayati bir sorunla karşı karşıyayız. Bilimsel bilginin sınırlarını baştan doğru koymak, demokrasinin yerine bilimi (bilim adamını?) ikame edecek totaliter eğilimlerden bizi koruyacaktır. Demek ki, bilimi siyasetin (toplumun) müdahalesinden korumak zorunlu ama yetersiz; toplumu da bilimin (bilimsel siyasetin) saldırısına karşı savunmalıyız. Her *Lisenko*'nun bir de *Althusser*'i vardır.

Giderek, bir korkumu belirtmek istiyorum. Diyalektiğe açıkca karşı çıkması, *Engels*'i eleştirmesi, tarihi maddeciliğin dönüştürdüğü dogmayı yıkmaya çalışması, ortodoks düşüncenin *Monod*'ya yönelteceği bir dizi ucuz eleştirinin odak noktalarını oluşturacaktır. Bunlardan yılmamak gerekiyor. *Monod* sosyalist; ondan ortodokslar için bir numaralı düşman o. Bilim ve özgürlüğü her görüldüğü yerde boğmayı kendilerine şiar edenler bizim *Monod*'dan bilim ve özgürlüğü öğrenmemizden korkacaklar doğallıkla. □

Yerli kültürler sorunu ve aydın yabancılaşması

"Biz, sağcı, solcu veya Müslüman da olsak, bu ülkenin aydınları olarak kendi öznel gerçeği ve şartları olan bir gemide yolculuk yapan sorumlu insanlarız. Eğer gemimiz su alırsa hepimiz batarız."

ALİ BULAÇ

20. yüzyılın son çeyreğinde Atlas Okyanusu'ndan Çin'e kadar uzanan İslam coğrafyası ve bir milyarı aşan nüfusuyla İslam toplumu. İşte İslam dünyası. Arka plandaysa 14 yüzyıllık bir tarih ve bu tarih içinde serpilip gelişen zengin bir bilim ve evrensel bir kültür mirası. Üstelik gün geçtikçe hızı artarak gelişen siyasal, toplumsal ve kültürel olaylar, ardı arkası kesilmeyen derin çalkantılar.

Kuşkusuz, insanî ve toplumsal olan hiçbir olgu tek boyutlu değildir. İslam dünyası da bu derin sarsıntıları geçirirken, kendi iç gerçeğini yaşıyor. Peki temeldeki sorun ne? Tek boyutlu düşündüğümüz zaman hemencecik şu veya bu diyebiliriz. Oysa çok sayıda sorun kendi özel şartları içinde karşılıklı ilişki ve etkileşim halindedir. Ben, burada sorunlardan ancak bir tanesi üzerinde durmayı deneyeceğim. Bu da, son aylarda çeşitli konumlarda ele alınan aydın konusudur.

Bugün gözlemlenen şu ki, İslam dünyasında bir milyarı aşkın insanın zengin tarih geleneği içinde bilimsel ve kültürel temsilciliğini üzerine almış ve halkıyla olumlu ve uyumlu bağ kurmuş aydın zümreler yoktur. 19. yüzyıldan kalma bir geleneğin uğursuz mirası olarak halk ve aydın ayrı ayrı kutuplarda yaşıyor. Halkının inançlarını ve geleneğini paylaşmayan bir elit-aydın gurubu, bu elitin düşüncelerine derin kuşkularla bakan halk yığınları. İşte yaklaşık iki yüzyıldır toplumsal hayatı etkileyen, önde gelen çelişkilerden biri bu yaşanan dramdır.

Aydın, kültürünü aldığı Batılı eserlerde kendi tarihinin ve toplumunun "gelişmemiş-geri" olduğunu okumuştu. Başka toplumsal ve tarihsel şartların ürünü ekonomik ve teknolojik gelişme de onun okuduklarına inandırıcı bir kanıt olarak görülüyordu. Batılı bilim adamları, semantik, filolojik ve antropolojik araştırmalarında insanlık tarihinde "gelişmeye elverişli" tek mümkün kültürün Batı kültürü, tek mümkün medeniyetin Batı medeniyeti ve insanın sorunlarına kalıcı çözümler arayan tek mümkün bilimin Batı bilimi olduğunu öne sürüyor ve üstelik bunu Batılı olmayan ülkelerde ve toplumlarda sözde araştırmalar sonucu elde ettikleri bulgularla da kanıtlıyorlardı. Bu bilimsel bulgular, muazzam teknolojik gelişme ve ekonomik zenginlikler karşısında aydın, sonunda kendi Doğulu ve Müslüman kişiliğinin kalıcı, evrensel ve yaratıcı bir kültür yaratmaya yatkın olmadığına kendisi de inandı ve aşağılık duygusunu yüreğine gömerek Batı'yı olduğu gibi taklit etmekten başka çıkar yolun kalmadığına karar verdi. Kuşkusuz, ne olduysa da bundan sonra oldu.

Doğal olarak aydının başlangıçta kendince haklı nedenleri vardı. Çünkü düşünme ve kültür yaratma yeteneğinden yoksun gördüğü halkının, savunduğu ilericiliğe, sosyal adalet özlemlerine ve uygarlaştırıcı amaçlara inanıp arkasına düşeceğini bekliyordu. Ancak gözardı edilen iki temel nokta hemen kendini gösteriverdi. İlki, Batılı olmayan her toplum için geçerliliğini koruyan tarihsel ve toplumsal şartların katı nesnelliği, diğeri de aydının kendi sosyal ve kültürel konumu.

Her iki dünyanın kendine özgü bir gelişme şeması vardı. İslam dünyası, tarihsel ve maddi gelişmesi bakımından sınıf kavgalarına tanık olmamıştı, dolayısıyla bir sınıf bilincinden de yoksundu. Oysa Avrupa'da burjuvazi bütün düşünsel ve sosyal reformları, devrimleri gerçekleştirirken bir sınıf olduğunun bilincindeydi. İşin garip yanı, Doğulu toplumun aydını da bir sınıf değildi; ama tarihsel ve maddî temelleri olan bir başka sınıfın sloganlarını kullanmakta bir sakınca görmedi. Burjuvazinin karşısına aldığı geleneksel kültür ve din, hem yerleşik bir kurum olarak feodalizmin vazgeçilmez bir parçasıydı ve hem de modernizme, gelişmeye karşı önemli bir engeldi. İslam toplumununsa, kilisesi yoktu ve cami de, ne hakim bir sınıf tanımıştı, ne de onunla organik bağ kurmuştu. Tarihsel değerlere ve İslam kültürüne karşı "özgür düşünce"yi ve aydınlanma çağı felsefesinin mirasını kendi toplumunda ısrarla savunan liberalizm yanlısı sağcı aydın, bu gerçeğin galiba hiçbir zaman farkına varamadı.

İki kültür gerçeği

Sosyalist kültür içinde yeralan aydına gelince:

İslam dünyasında yeni gelişmekte olan sanayi, rönesans kültürüyle beslenmiş pozitif-bilimsel ve teknolojik gelenekten yoksun olduğundan işçi, bugüne kadar kaydolduğu sendikaya, kendisine rahatlatıcı birtakım sosyal ve ekonomik haklar, yararlıklar sağlayacak bir tür lonca (âhî kurumu) gözüyle bakmaktadır. Dolayısıyla İslam dünyasında varolan sendikal hareketler, sınıf bilincinden çok, günlük pratik taleplere yönelik olmuştur.

Bu durumda sol aydın, durumun gerçekçi tahlilini yapacağına halkın kültürüne karşı tavır alma yolunu tuttu ve işçiyi çevreleyen katı maddî şartları çözme yerine, onun kültür sistemini çözmeye başladı. Doğal olarak bu, aydını yerli kültürlerle karşı karşıya gelmiş ve Batılılaşmanın en uç noktasında duran bir konuma itti. Buna, aydının çoğunlukla bürokrat kökenli olduğu gerçeğini de ilave edersek, halkın kültür kökleriyle arasındaki kopukluğu ve yabancılaşmayı daha iyi anlayabileceğiz. Avrupa solu ve sosyalizm, burjuvazinin rahminde hayat bulmuş bir düşüncedir. Bizde sol aydının da bu gerçeği farkedememesi onun en büyük talihsizliğidir. Batı, düşüncesi, bilimi ve kültürüyle, çok tanrıcı Yunan felsefesinin, paganist Roma kültürünün ve Yahudilikçe iğdiş edilmiş ve Avrupalılaşmış Hıristiyan telakkisinin ürünüdür. Doğu İslam toplumlarında kültürse tevhidi (Allah'ın birliğini) ilke edinen bir temel üzerinde yükselmiştir.

Sol aydın, halkın bilinen maddî ve kültürel sorunlarıyla olumlu bağlar kuracağına —ki çoğunlukla maddi sorunlarıyla ilgili görünmüştür— kültürel yabancılaşmasına ek olarak, aydınca özlemlerini doyuma ulaştırmak için kimi zaman varoluşçu, kimi zaman da yalınkat nihilist görünmeyi entelektüel olmanın şartı saymıştır. Gerçi bu aydınca özlemler, Avrupa'da Marksizm üzerindeki farklı yorumların İslam dünyasının kültür hayatına taşınması ve sınırlı bir çevrede tartışılmasının da sonucudur. Ancak yaşanmayan bir bunalımın edebiyatı zorunlu olarak bir ülkenin kültür hayatında kalıcı bir yankı bulamaz.

1950'lerden bu yana genelde, aydına göre toplumun kültürü "ölü", topluma göreyse aydının kültürü "öldürücü"dür. Bu bağlamda sağcı aydınla solcu aydın arasında ciddi bir anlayış birliği göze çarpar. Halkın kültür hayatını ta en derinlerden yönlendiren, değer yargılarının kendiliğinden çözüleceğinin imkânsızlığı görüldüğü yerde, bu kültüre karşı aydın, acımasız ve saldırgan olmaktan çekinmedi. Buysa birbiriyle çatışan iki kültür gerçeğinin (aydın-halk çelişkisinin), belli başlı göstergesidir.

Kaynaklara dönüşü önerenler

Toplumsal yapısı, tarihsel gelişimi, toprak düzeni ve medeniyet şeması tümüyle değişik İslam toplumunun — Osmanlı özelinde— ilk defa *Kemal Tahir*'in farkına vardığını söyleyebiliriz. Son 150 yılın Türk düşünce ve sanat hayatında *Kemal Tahir* kendi toplumunun farklı gerçeğini yakından görüp Batılı kültürü birkaç boyut üzerinde sorguya çekme yürekliliğini göstermiş özgün bir aydındır. Türk kültür ve düşünce hayatında *Kemal Tahir*'in vardığı tarihsel gerçeklerin modern çağda Batılı olmayan bütün toplumlar için taşıdığı derin, bağımsızlıkçı anlam, henüz ne tam olarak anlaşılmış, ne de sağlıklı bir tartışma ortamında ele alınmıştır.

Oysa İslam dünyasında ve özellikle Orta Doğu düşünce hayatında oldukça verimli gelişmelere rastlanmakta ve sosyalist aydın çevreler içinde yıllardan beri haklı şöhretlere sahip önemli isimler, boyutları belki her şeyi yeniden gözden geçirmeyi gerektirecek düzeyde sonuçlara varmaktadırlar. Otuz yıldan beri Batı kültürünün şematik kalıpları içinde sosyalist düşünceye hizmet etmiş *Münir Şefik*, son dört yıldır Batı uygarlığını ve sosyalist kültürü ciddi bir sorgulamaya tabi tutan özgün bir kişi olarak dikkati çeker. FKÖ'nün planlama merkezinde önde gelen bir kuramcı ve eylem adamı olarak bulunan *Münir Şefik*, İsrail'in Beyrut'u kuşattığı günlerde bitirdiği *Çağdaş Gerileyişimizin Sorunları ve İslam* adlı kitabında, Arapların feci bir gerileyiş içinde olduklarını ve nedeninin de Batı kökenli çözümlerden kaynaklandığını açıkça söyleyerek, *Kemal Tahir* gibi bütün aydınların dikkatini İslam tarihine ve zengin kültür mirasına çekmektedir. *Ahmet Taha* da Mısır Komünist Partisi'nin kurucu üyesi olarak tıpkı Mısırlı büyük Marksist düşünür *M.Celal Keşk* gibi İslam kültürünün Batı karşısındaki gerileyişinin göstermelik ve yakıştırma olduğunu, Batı düşüncesinde açılan büyük gediklerden insanlığın topyekün çürümeye ve soysuzlaşmaya uğradığını söylüyor ve bugün İslam kültürünü yeniden araştırmayı öneriyor. Sudanlı *Hasan Huvaydi*, Arap sosyalizminin ve ulusalcılığının teorisyenlerindendi. Ama bugün İslam'ın yolgöstericiliğinden başka kendileri için bir umut olmadığı inancındadır. *Dr. Mustafa Mahmut* ve Cezayir bağımsızlık savaşının önderlerinden *Ahmet bin Bella*, 15 sene önce bütün söylediklerinin yanlış olduğunu ve mazlum ulusların İslam'dan başka umutlarının kalmadığını dile getiriyor. İranlı *H.Ali Seyyid Cevadi* ve *Celal Ali Ahmed* gibi Marksist yazarlar, Batı kültürüne karşı nasıl kuşkuya düştüklerini ve yerli kültürlerin hayati önemi anlaşılmadıkça gizli veya açık sömürge kişiliğinin niçin devam edeceğini anlatıyorlar.

Kuşkusuz bu saydıklarımız Batılı *R.Garaudy, R.Genon, F.Schuon, M.Lings, I.Dallas* gibi açıkça İslamiyeti seçtiklerini ilan eden aydınlar. Üçüncü Dünya'da da Marksist düşünceye katkı yapmış kadar önemli sayılan Suriyeli *İlyas Markus*, Lübnanlı Marksist düşünür ve LKP üyesi *George Hanna*, Mısırlı Hıristiyan misyoneri *Dr.İskender Luka*, İslam bilimi, Müslüman toplumu ve kültürü üzerinde son yıllarda yoğun araştırmalarıyla dikkati çeken isimlerdir. *İskender Luka*, yayınlanan son çalışmalarında Hıristiyanlığın Orta Doğu'da doğduğunu, fakat Helenleşerek Avrupalılaştığını yazıyor ve Orta Doğu'nun İslam kültürüyle hayatiyet kazandığını söylüyor. Hıristiyan dünyasının büyük tepkisine yolaçan *İskender Luka* bazı çevrelere göre Müslüman olmuş ve Batı Hıristiyanlığına ve Avrupa kültürüne ihanet etmiştir. Filistinli Hıristiyan yazar *Edward Said*'le Cezayir bağımsızlık savaşına katılan ve Batı kültürüne karşı yerli kültürün dinamik unsurlarını arayan Martinikli zenci yazar *Franz Fanon* da ayrıca anılmaya değer isimlerdir.

Batı'dan farklı olduğumuz nokta

Sözünü ettiğimiz bu aydınların tümü başlangıçta antisömürgeci ve anti-emperyalistti. Bütün boyutlarıyla bağımsızlık konusunu gündeme getirmeye koyulduklarında, kültür sorunuyla karşı karşıya geldiler. Bir yanda sömürgeci ve emperyalist Batı'nın kendi tarihinin nesnel şartları içinde geliştirdiği kültür ve düşüncesini kendi toplumlarına aktarma, öte yanda da kendi tarihlerini ve kül-

türlerini yakından tanıma durumundaydılar. Ancak Batı'nın iki yüzünü uzlaştırmak güçtü. Hem uygarlaştırıcı ve kültürleştirici, hem de sömürgeci ve emperyalist olan Batı, Üçüncü Dünya'nın siyasal ve düşünsel hayatında bağdaşamazdı. Üstelik Batı uygarlığı büyük sarsıntılar geçirmiş, 19. yüzyıldaki yaygın güven giderek sarsılmıştı. Bir yerde ulusalcı olmak zorunda olan Üçüncü Dünya aydınları sonunda kendi kültürleriyle karşı karşıya geldiler. Bu vetirede çoğu yazar, düşünce hareketlerinin, bilimsel birikimin ciddi bir kesintiye uğramadığını gördü. Vakıa, Batılılar da *İbni Haldun* gibi Müslüman tarih felsefecilerinin katkısını inkâr etmiyorlardı ve tabiî Batı'da ismi geçtiği için İslam dünyasında da *İbni Haldun*'a gözler çevrildi. Oysa İslam tarihi yüzlerce *İbni Haldun*'la doludur. *İmam Gazali, İbni Teymiye, Biruni, Şah Veliyyullah Dehlevi* gibi sosyal bilimlerde özgün eser koyan bilginler, *İbni Hazm, F.Razi, Suhreverdi, Molla Sadra, Tusi* gibi bilim adamları daha hâlâ keşfedilmeyi bekleyen bakir kaynaklardır. Aydın, kendi sorumluluğunun bilincine varıp kültürel, bilimsel ve düşünsel kökleriyle bağ kuramadıkça ayağını arza sağlam basamayacaktır. Kültür, bir ulusun veya halkın elbisesi değildir ki, istediği zaman üzerinden atsın; aksine o bir halkın etidir, derisidir ve insan kendi öz kültürüyle kişiliğini ortaya koyar. İnsanoğlu, arza ayak bastığı günden bu yana sahip olduğu bilgiyi tabiatla ilişkiye geçerek yeniden üretmiş ve kendi kültürünü yaratmıştır. İslam dünya görüşüne göre, Yunan mitolojisinde anlatılanın aksine, Allah, kendine halife seçtiği insana "isimler"i öğreterek bilgiyi vermiş ve onu yüceltmiştir. Yunan düşüncesinde tanrılar insana karşı olduğundan insan (Promete), ateşi, yani bilgiyi çalmak zorunda kalmıştı. Oysa tevhid inancına göre insanla Allah arasında düşmanlık değil, barış ve kulluk ilişkisi vardır. Allah Adem'e isimleri, varlığın bilgisini verdi; ona tarihin her aşamasında yol gösterici Peygamberler gönderdi. İnsanlar da bu ilk bilgileri tabiatla münasebete geçerek kendi kültürünü üretti. Ama *Kabil*'in geleneği içinde yer alanlar, kendilerini varlığın ve hayatın merkezi kılarak hümanist (tanrı tanımaz) bir kültür de üretmeyi denediler. İnsanlık tarihinin bütün kültürlerinde tevhidin evrensel geleneği şu veya bu yoğunlukta yansımıştır. Batı, *S.Hüseyin Nasr*'ın deyimiyle, 12. yüzyıldan beri insanlık tarihinde bir sapmadır. Ve biz Orta Doğu ulusları ve dünyanın bütün Müslüman halkları, tanrı-merkezli bir dünya görüşünün kapsayıcı rahmeti içinde Allah'ın birliğini kalkış noktası kabul etmeyen hiçbir kültüre hayatımızda yer veremeyiz.

Bizim toplumumuzun Batı toplumundan değişik olmasının ve modernizmin bütün etkin faaliyetlerine, kültürü Batılı standartlara uygun mozaikleştirme çabalarına rağmen tarihsel, maddî, ahlâkî ve kültürel farklılığını korumasının temel nedeni budur. Kuşkusuz bu temel gerçek, felsefeden ekonomiye, sosyolojiden sanat ve edebiyata kadar insanî ve toplumsal bütün faaliyetlerde kendini göstermektedir. Son yıllarda *Kemal Tahir*'den başka bu gerçeğin farkına varmakta olan düşünür ve sanatçıların sayısı artmaktadır. *Cemil Meriç, İdris Küçükömer, Attila İlhan, Mümtaz Soysal*, geçen sene vefat eden *Erol Güngör*, romana ilişkin görüşleriyle dikkat çeken *Adalet Ağaoğlu* hemen akla ilk gelen yazarlardır.

Kuşkusuz toplumun kendi kültürüne dönüşü, *Franz Fanon*'un dediği gibi, ilkçağların karanlığına dönmeyi özlemek anlamına gelmez. Nitekim Afrikalı *Sinusiler, Osman Dan Fadio* ve Asyalı *Mahatma Gandhi* yerli kültürden hareket ederek modern çağda ne kadar çarpıcı sonuçlara varılabileceğini göstermiş ilginç örneklerdir.

Biz, sağcı, solcu veya Müslüman da olsak, bu ülkenin aydınları olarak kendi öznel gerçeği ve şartları olan bir gemide yolculuk yapan sorumlu insanlarız. Eğer gemimiz su alırsa hepimiz batarız. Tarihimize, ülkemize ve halkımıza karşı sorumluluklarımızın bilincinde, her konuyu karşılıklı hoşgörü ve açıkyüreklilikle tartışma alışkanlığı edinebilirsek, belki o zaman bütün yapıp-etmelerimizin bir anlamı olacak ve görevimizi yerine getirmiş olacağız.□

Yaşar Kemal Légion d'Honneur nişanını alarak uzun sürecek bir tartışma başlattı.

Yaşar Kemal ve Légion d'Honneur:

"Edebiyat ayrı, politika ayrı" mı?

ORHAN BARLAS

Yaşar Kemal, arada bir de olsa, bizleri *'şaşırtmanın'* tadını çıkarır. Güzel bir iş yapar. Sonra bunu savunmaya, çizgilerini belli etmeye, *'adını koymaya'* kalkışır. Sorun altüst olur. Sözgelimi *'iyi bir roman'* yazar. Bu *'iyi roman'*ı, yazarı açıkladıkça (bu açıklamalar uzadıkça) karanlık bastırır, düğüm üstüne düğüm biner. O yapıtla yorumlar arasında ilişkiler kurmak için binbir güçlük çekersiniz. Şunu da eklemeliyim: Belki de bunları *'çakıştıramayan'* benim; bu benim özel, kişisel kusurum... Her neyse, gene öyle oldu. Yaşar Kemal'e Fransa Cumhurbaşkanı Légion d'Honneur nişanının yabancılara verilebilen en büyük payesini yöneltti; nişanını elleriyle taktı. İyi bir şey, özellikle de şu günlerde, şu koşullar içinde *'çok iyi'* bir şey. Ama Yaşar Kemal kalktı, *'Edebiyat ayrı, politika ayrı'* dedi. Bir dedi, iki dedi, üç dedi... Bundan öte ileri-geri, iyi-kötü bazı sözler söylemek zorunlu oldu. *'Sanatla, yazınla politikayı karıştırmama'* görüşünü bir başkası ortaya atsa, aldırmaz, duymazdan gelir geçersin. Ama Yaşar Kemal! Sonra bir Devlet Başkanı, bir ünlü yazara, hem de ülkenin büyükelçi düzeyindeki üç görevlisi önünde, nişan takıyor. Bu da politika değilse *'hangi yeralış'* politikadır? Ama yineleyeyim: ***Bu bana kalırsa, doğru, yararlı, olumlu bir politikadır.***

Sovyetler, Los Angeles Olimpiyatları'na katılmayacaklarmış. Olur ya katılmaz katılmazlar. Yeryuvarlağının 'Los Angeles'lı olmayan' *"iyilik melekleri"* hop oturup hop kalkıyorlar, yer yerinden oynuyor; *'spora politika karışmamalı'*ymış... İlkin soruyu doğru soralım: Karışsın mı, karışmasın mı? biçiminde değil; *'Karışır mı, karışmaz mı?'*, *'Bugüne dek karıştı mı, karışmadı mı?'* Anımsayabildiğim ilk Olimpiyatlar 1936 Berlin Oyunları. Orada yapılanlardan katıngısız politika nasıl yapılabilirdi? İlkin *Adolf Hitler*in *'Arı Irk'* gösterisi; sonra kara derili *Jesse Owens*'in silip süpüren başarıları (Münich saldırısına *'politika'* diyemeyiz. Bu şiddet gösterisi herhangi bir toplu yerleşimde, kalabalık içinde yapılabilirdi; amaç kurbanları savunmasız yakalamaktı. Yer olimpiyat olmuş, ya da basın toplantısı olmuş, ne gibi bir ayırım bulunabilir?) Burada ayrıntılara girmeden *'kara derililer'*le başladık, onlardan iki örnekle kapayalım: 1904'te St.Louis'te onlar için ayrı bir yarışma düzeni yapıldı; altmış dört yıl sonra, Mexico'da iki kara derili atlet, onur kürsüsünde kara eldivenli yumruklarını kaldırdılar... ve ağızlarının payını alıp hemen ülkelerine yollandılar. Bunlar da politika değilse *'ne politika'*dır?

Şöyle diyebilir miyiz? Izbandut güçler küsmeye, çekilmeye, kıvırmaya kalkıştı mı, yer yerinden oy-

nuyor. Ama garibân, yoksul ülkeler, ezilmiş, oradan oraya iteklenmiş azınlıklar bu toplantılarda ne kadar seslerini yükseltmeye çalışsalar, kimseciklerin kulak verdiği, hani şu gündelik deyimiyle *'ırgaladığı'* yok... Temel kaynak, neden de belli: Siz gelirden, kazançtan, paradan ne haber? onu söyleyin...

Üç beş yıl önce bir meslek kuruluşunun yıllık genel kurul toplantılarına katılırdım. Bu uğraşın birincil konusu *'yasalar'*dır. Ülke yönetimi de —yani politika da— ilkin yasayla yapılır. Bu toplantılarda *'politika'* konuşulamaz. Hemen dilimin ucuna gelenleri sayayım: Kira yasası, kamulaştırma yasası, tapulama yasası, tarım-toprak düzeltimi yasası, yurttaşlık yasası... ve Anayasa... Bunları konuşabilecek miyiz, konuşamayacak mıyız? Konuşacaksak nasıl konuşacağız?

Çok *'dağıtmamak'* için sözün sonunda gene yazınla sanata geleceğim. Yukarıda değindiğim gibi özetle, şöyle denebilir: Tartışmanın ana konusu yazın-sanat politikayla uğraşmalı mı, uğraşmamalı mı? değildir. Bu aldatmacadır, göz boyamadır. Sorun, gerçekçi yeralışla *'uğraşır mı, uğraşmaz mı? yazın politikaya bulaşır mı bulaşmaz mı?'* olabilir. Çok dallı budaklı olan sorunu burada tüm boyutlarıyla ele alamayız. Şuncası söylenebilir belki: Yazının politikayla içli dışlı oluşu *'dönem dönem'*, yer yer değişir. Bu ölçüyü, oranı toplumsal koşullar —ve sanatçının çevreyle ilişkisi, sorumluluk duygusu— belirler; ne var ki ölçü hiçbir zaman sıfıra indirgenemez. Ortada gözükmese bile bir gizli güç olarak kalır. Çünkü politika demek, eninde sonunda *'toplum sorunlarıyla düşüp kalkmak'* demektir. Şu ünlü anlatımıyla aç kalan komşunun, bir günler göklere çıkardığınız *'acı çeken arkadaşın'*, oradan oraya iteklenip sürülen hemşehrilerin üzerine amansızca çullanılmış bir topluluğun, çocukları hastalıkla kıvranan ülkelerin, daha böyle birçok sorunların *'yakınında durabilmek'*, bunları *'duyabilmektir'*.

Sanatla politikayı karıştırmayın diye sağa sola öğüt vermeye kalkışanlar bütün bunları cin gibi bilirler. Ne var ki onlar da *'yüzde yüz arıtılmış'* bir politika yaparlar. Ülke yönetimini çok küçük bir azınlığın tekeline bırakma politikasını... Bunları gerçekten anlamayacak kadar *'akılsız'* değillerdir; ama ele güne bunları yutturacaklarını sanacak kadar *''akılsızdırlar''*... Yaşar Kemal bunlar arasında olamaz. Bunca yıl olmadı, şimdi değil, bundan sonra da olamaz. Aslında bu yazı da, onun yaptığı gibi *'açıklama amacı'*yla değil, onun adına *'yalanlama'* düşüncesiyle yazıldı. □

Ek: Yaşar Kemal'in *Cumhuriyet*'te çıkan konuşmasını yazıyı *Yeni Gündem*'e verdikten sonra okuyabildim. Ne *Celal Üster*'in soruları, ne de *Yaşar Kemal*'in yanıtları yukarıdaki sözlerimi değiştirecek, düzeltecek nitelikte gözüktüler; giderek sözlerimi doğrular yerler bile vardı. Geriye kala kala bir *'gündelik ya da güncel politika'* olayı kalıyor. Günlük, haftalık, aylık, yıllık, yüzyıllık ya da evrensel ve *'ölümsüz'* politikalar üzerine açılacak tartışmanın *'gündeme getirilmesi'* yararlı olur sanıyorum.

Franz Oppenheimer ve "Devlet"

"Aşılmış ve ancak tarihi değer taşıyan bir kitap mı, yoksa 75 yıl önce yazılmış olmasına karşın incelediği konu hakkında bir şeyler öğrenilebilir mi?"

***Devlet*/ Franz Oppenheimer/ Çev: Alâeddin Şenel - Yavuz Sabuncu/ Kaynak Yayınları-1984/ 232 sf./ 500 TL.**

METE TUNÇAY

Son yirmi yılda, Batı ülkelerinde özellikle Marksist düşünürler "devlet" kavramına eğilip, birçok yazılar, kitaplar ürettiler. Bunlardan (Poulantzas, Althusser tarafından yazılanlar gibi) birkaçı dilimize de çevrildi. "Devlet'in ne idüğü", işlevselci, yapısalcı vb. yaklaşımlarla yeni baştan araştırılırken, Marksizmin kuramsal çerçevesi de zenginleştirilmeye çalışılıyordu. Bu katkıların gerçekten önemli olup olmadıklarını şimdilik kestirmek güç.

İşte, "devlet" sorunu üstüne 75 yıl önce yazılmış, tam Marksist de olmayan, fakat Marksizmle rahat bir fikir alışverişi içinde bulunan, sosyalist bir Alman kitabının şu sıra Türkçeye kazandırılması, o yöndeki çağdaş çabaların değerlendirilmesi bakımından Türk okuyucusuna yardım edecektir.

F.Oppenheimer (1864-1943), bizdeki "Tıbbiye'den bazan hekim de çıkar" sözünü anımsatırcasına, hekimlikten toplum bilimlerine (iktisat ve sosyolojiye) geçmiş bir Alman Yahudisi. 1885'te Tıp doktoru çıkmışken, Sosyalizmi benimsediği için toplumsal konulara merak sarmış ve 1908'de felsefe doktoru olmuş. 1919'dan itibaren on yıl Frankfurt Üniversitesi'nde iktisat ve sosyoloji profesörlüğü yapmış, sonra emekliye ayrılmış. 1933'te Naziler iktidara gelince, Almanya'yı terketmek zorunda kalmış. Fransa ve Filistin'de bir süre hocalık etmiş. 1940'ta ABD'ne göçmüş, üç yıl sonra da Los Angeles'te ölmüş.

Yapıtlarının çoğu Almanca. Toplum sorunlarıyla ilgilenmeye başladığında, ilkin tarım kooperatifleriyle uğraşmış. Daha sonra Marksizmden etkilenmiş. Ama toprak konusu, ömrünün sonuna kadar, Oppenheimer'in düşünüşünde önemli bir yer tutmuş. İleri yaşında kurduğu *American Journal of Economy and Sociology* adlı dergide, geçen yüzyılın ünlü' (topraktan alınacak) tek-vergicisi Henry George'un görüşlerini savunuyormuş. Esas itibariyle Alman tarihçi sosyologluğuna bağlı kalan Oppenheimer, değindiğim bu esin kaynaklarından başka, psikolojide W.McDougall'dan, toplum/tarih felsefesinde de L.Gumplowicz'ten etkilenmiş.

Elimizdeki 1909 tarihli *Devlet* kitabını, ileride genişletip 1920'lerin sonlarında yayınladığı Almanca 4 ciltlik büyük bir yapıtın, Sosyoloji Sistemi'nin "Siyasal kuramlar"a ayrılan ikinci cildi haline getirmiş. Kısa biçimiyle *Devlet* yedi bölümden oluşuyor.

1. Devlet Kuramları
2. Devletin Oluşumu
3. İlkel Fetih Devleti
4. Deniz Devleti
5. Feodal Devletin Gelişmesi
6. Anayasal Devletin Gelişmesi
7. Devletin Gelişmesinin Alacağı Yön

Bu bölümlerden önce de, yazarın yaşamı ve düşünüşü üstüne bir Giriş'le, kitabın İngilizce ve Almanca basımlarının Önsöz'leri çevrilip konmuş.

Devlet'i, aşılmış ve ancak tarihsel değer taşıyan bir kitap diye mi görmek gerekir, yoksa 75 yıl önce yazılmış olmasına karşın, ondan incelediği konu hakkında bir şeyler öğrenebilir miyiz?

Oppenheimer, 1909'da ilk mesleği olan tıpla ilgili bir eser verseydi, bugün o yapıtla hiç kuşkusuz, sadece hekimliğin 20. yüzyılın başındaki gelişmesini araştıran tıp tarihçileri ilgilenirlerdi. Oysa, felsefede ve toplum bilimlerinde durum hiç de böyle değil. Bu alanlarda, özellikle zamana dayanma gücünü kanıtlayan yapıtları el üstünde tutuyor, yeni çıkan kitaplarınsa bizde bıraktıkları ilk izlenim ne denli parlak olursa olsun, gelip geçici modaların ürünü olmalarından kuşkulanıyoruz.

Devlet bir bakıma Alman sosyal demokrasisinin altın çağı sayılabilecek bir dönemde yazılmış. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupa'da henüz sosyalist-komünist bölünmeleri yok, geleceğe umut ve güvenle bakılıyor. Marks'tan beri, toplum sorunlarına ekonomik temellerinden başlayarak tümel bir bakışla yaklaşma da öğrenilmiş. Oppenheimer bu yapıtında Marksis tarih anlayışını yinelemiyor; ama onunla koşut olarak, dönemlerin siyasal yapılarını (ve kuramlarını) egemen üretim biçimlerine yaslayan, bunu yaparken de son derece zengin tarihsel ve antropolojik kanıtlar kullanan bir tipoloji geliştiriyor. Aslında, yararlandığı kaynakların sayısı çok değil. Fakat geçen yüzyıl sonuyla bu yüzyıl başında çıkmış olan söz konusu kitaplar, ayrıntıcı Alman bilginliğinin öylesine yetkin ürünleri ki, okuyucuya o dönemde konuyla ilgili olarak bilinen (o zamandan beri yenileri bulunmakla birlikte, ne yazık ki dar bir uzmanlar çevresi dışında, çoğu da unutulan) pek çok şeyin kapılarını açıyorlar.

Devlet'i Türkçeye kazandıran Şenel-Sabuncu ikilisi metnin hem Almanca aslı hem de İngilizce çevirisi üstünde özenli ve dikkatli çalışmışlar. Bir de dizin eklemeleri çok iyi olmuş. (Yabancı kitaplarda genellikle dizin vardır; ama bunu aktarmak pek zahmetli bir iş olduğu için, bizim çevirmenler çoğucası bu külfete girmez, orayı atlarlar.)*Devlet* konusunda ciddi bilgiler edinmek ve bununla ilgili olarak üzerinde düşünmeye değecek sorunlara açılmak isteyen okuyucular, Oppenheimer'in bu yapıtını incelemekten daha faydalı bir başlangıç yapamayacaklardır. □

Yarını kurma amacına yönelik bir çaba: "Kıbrıs Tarihinden Sayfalar"

Neler oldu? Bugünlere nasıl geldik? Nereye gidiyoruz? Ne yapmalıyız?...

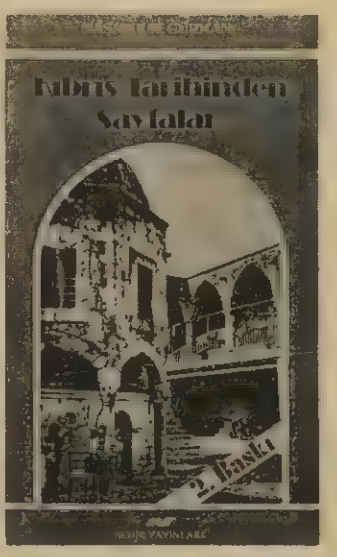

***Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*/ Haşmet M.Gürkan/ Nehir Yayınları/ 200 sf.**

DİNÇER KAYA

Kıbrıs konusu yıllardır güncelliğini koruyor. Hemen her gün basında, radyoda, televizyonda Yeşilada'yla ilgili birşeyler duyar, okuruz. *Rauf Denktaş, Dr.Fazıl Küçük, Makarios, Grivas*'ın isimleri hiçbirimize yabancı değildir. Kıbrıs'daki politik gelişmeler üzerine her gün, her saat birşeyler duymamıza rağmen Kıbrıs Türklerinin sosyal ve ekonomik faaliyetleri, dünden bugüne gelişleri konusunda pek ayrıntılı bilgimiz olduğu söylenemez. *'Kıbrıs'* deyince aklımıza Rumlarla mücadele eden Türkler gelir hep. Peki ama, bu soydaşlarımız Kıbrıs'ta nasıl yaşarlar? Nasıl çalışırlar? Neler üretirler? Kendi aralarında nasıl bir ilişki içindedirler? Sanat ve edebiyat faaliyetleri nasıldır? Bu gibi soruların ayrıntılarına girmeye pek istekli değiliz. Türkiye'den Kıbrıs'a gezmeye giden turistlerimiz de çarşıda pazarda satılan mallara gösterdikleri ilgiyi Kıbrıslı soydaşlarına pek göstermemektedirler.

Kıbrıs'ı ne zaman ziyaret etsem önce kitapçıları dolaşır, özellikle Kıbrıslı yazarların yeni yayınlanmış eserleri var mı diye bakarım. Hani bir söz vardır, *'İnsan kendi sorunlarını en iyi yine kendisi bilir,'* diye, ben de bu söze inanırım. Kıbrıs'a son gidişimizde değerli yazar sayın *Özker Yaşın*'ın Lefkoşa'daki küçük kitabevinde *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar* adlı ilginç yapıtla karşılaştım.

"Anlaşılan o ki; Kıbrıs hiçbir zaman kendi kaderini tayin edememiş, O'nun adına hep başkaları konuşmuş."

Kıbrıs Tarihinden Sayfalar ikiyüz sayfalık bir eser. Aralık/1982 tarihinde Lefkoşa'da *Nehir Yayınları*'ndan çıkmış. Yazarı, asıl mesleği diş hekimliği olan *Haşmet M. Gürkan*. Eserin önsözünde kitabı oluşturan yazıların 1980-1981 yıllarında *"Yenidüzen"* gazetesinde yayınlandığı ve okuyucuların ilgi ve beğenisi üzerine de yeniden gözden geçirilerek kitap haline geldiği belirtiliyor. Kitabın arka kapağındaki tanıtma yazısındaysa şöyle deniliyor: *"Kıbrıs Tarihinden Sayfalar sadece geçmişimizle ilgili pek çok somut ayrıntıyı bulacağımız bir yapıt değildir. Fakat aynı zamanda, çağdaş bilim anlayışımız ve tarih bilincimiz ışığında yeniden değerlendirip yarını kurma amacına yönelik her çabamızda başvuracağımız temel bir yapıt niteliğindedir."*

Neler oldu? Bugünlere nasıl geldik? Nereye gidiyoruz? Ne yapmalıyız?

Kafasında bu tür sorulara cevap arayanlara ışık tutacak, yukarıda da belirtildiği gibi *"... yarını kurma amacına yönelik çabalara.."* *"olumlu katkıda bulunacak"* bir yapıt *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*.

Kitap yazarın kendisinden bir şey katmadığı, bilinen şeyleri kuru ve yavan bir dille tekrarladığı yapıtlardan değil. *Ahmet Hamdi Tanpınar*'ın *Beş Şehir* adlı yapıtı gibi tarih ve sanat karışımı, duygu, düşünce ve biraz da nostalji yüklü bir eser... Yalnız *Beş Şehir*'de *Tanpınar*'ın duygularına fazla yer vermesine karşın *Haşmet M.Gürkan* eserinde daha objektif kalıyor. *Tanpınar*'ı okurken kendisini hep karşımızda görürüz, *Haşmet M.Gürkan*'sa zaman zaman gözüküyor. Yazar, ucuza kaçmadan, beylik ve hamasi sözlere sığınmadan, sağlam dökümanlara dayanarak en eski devirlerden yakın tarihe kadar Yeşilada'nın öyküsünü, biraz kısa da olsa başarıyla veriyor. Dili sade ve akıcı, üslubu anlatılan tarihî günlerin havasını yansıtıyor.

Kıbrıs'ın en eski yerleşme yerlerinden Salamis'in kuruluş öyküsüyle başlıyor *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*. Sonraki bölümlerinde, kronolojik sıraya göre, Ada'nın bir zamanlar alınıp satıldığını, Kıbrıs'ın son kraliçesi *Caterina Cornaro*'nun öyküsünü, Kıbrıs seferi serdarı *Lala Mustafa Paşa*'nın yaptırdığı nüfus sayımını, çeşitli tarihlerde çıkan isyan ve kargaşaları, şehirlerin kuruluş öykülerini, Kıbrıs'ta çeşitli tarihlerde hüküm süren Luignan, Venedik, Türk dönemlerindeki eserleri, İngiliz idaresinin ilk yıllarını, İngilizlerin Kıbrıs'ta kurdukları yasama meclislerinin en uzun ömürlüsü olan, İngiliz yüksek komiserine adanın idaresinde gerekli kanun ve nizamları yapmak konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan, birisi Türk, ikisi Rum ve dördü de İngiliz olmak üzere yedi üyeden oluşan *"Kavanin Meclisi"*'nin ilginç işleyiş tarzını ve öyküsünü başarıyla anlatıyor.

Haşmet M.Gürkan'ın büyük bir duyarlıkla çizdiği Yeşilada'nın öyküsünü okuyunca şunu iyice anlıyoruz: Kıbrıs hiçbir zaman kendi kaderini kendi tayin edememiş, O'nun adına hep başkaları konuşmuş.

Kişisel gözlemlerini de kattığı kitabın ikinci bölümü olan *"Kıbrıs Sürgünleri"*'nde yazarın üslubu daha belirgin oluyor. Kıbrıs sürgünleri o'an *Mimar Kasım* ağa'yı, *Kutup Osman*'ı, *Yirmisekiz Sait Çelebi*'yi, *Namık Kemal*'i, *Sadrazam Kâmil Paşa*'yı, *Şair Eşref*'i, *Sait Molla*'yı, *Katırcı Yani*'yi vb.nı anlatırken bu kişilerin geldiklerinde nasıl bir Kıbrıs bulduklarını, hangi duygular içinde olduklarını, Kıbrıslıların kendilerine nasıl davrandıklarını başarıyla çiziyor. Sözgelimi; *Namık Kemal*'in Magosa'daki sürgünlüğünü okurken sanki *Namık Kemal*'le birlikte Magosa kalesindeki daracık sokaklarda dolaşır gibi oluyor insan. Magosa'nın o devirdeki sıkıcı, sıtmalı havasını soluduğumuzu hissediyor, sürgündeki insanın hüznünü duyuyoruz. Ayrıca, *Namık Kemal*'in sürgünlüğünü karanlık bir zindanda geçirmediğini, şehirde ev tuttuğunu, hizmetine bakacak üç uşağı bulunduğunu, bu uşakların İstanbul'a ve başka yerlere gidip geldiklerini, mektup getirdiklerini, hatta İstanbul'dan kendisine ekmek kadayıfı ve güllaç gönderildiğini, aydan aya maaşını aldığını, adadaki yöneticilerin kendisine saygıyla davrandıklarını da öğreniyoruz.

Yine, eserde kendisinden kısaca *"Kaptan"* diye söz edilen tanınmamış eski bir deniz subayının sürgünlüğünü ve bir akşam cami avlusunda bulunan ölüsünü anlatırken, yazar, bu kişinin dramatik yaşamını da bir iki sayfada kuvvetle veriyor.

Anlatılan bu günlerin havasını Kıbrıs'ta doğup büyümüş, yurdunu ve insanlarını seven, O'nun sorunlarına çözüm aramak için devamlı gözlemde bulunan bir kişi yazabilirdi.

Ayrıca kitap bir önyargıyla yazılmamış, şu yanı veya bu yanı haklı veya haksız çıkarmak için kaleme alınmamış, nesnel, elle tutulur, gözle görülen olayları dengeli bir şekilde anlatıyor.

Kıbrıs Tarihinden Sayfalar'da *Haşmet M.Gürkan*, hem Kıbrıs'ın öyküsünü, oynanan oyun içindeki oyunu iyice ayrıntılarıyla sergiliyor, hem de Kıbrıs Türk toplumunun bir mozayiğini meydana getiriyor.

Akdeniz'in aydınlığı içindeki Yeşilada'da insanların huzursuz bir şekilde, yarının ne getireceğini bilmeden yaşamalarının yarattığı büyük çelişkiyi ve Kıbrıs konusunu derinliğine anlamak isteyenlerin ve Kıbrıs'ı ziyaret edecek kişilerin, çok güzel tarihî fotoğraflar da eklenmiş bu içeriği zengin kitabı okumalarını isterdim. Bu yapıtı okuma fırsatı bulan kişiler Yeşilada'yı tarihiyle, insanıyla, doğasıyla daha derinliğine tanıyacak demektir. □

Batı Berlin'de "Türkiye Kitap Haftası": Olsun da nasıl olursa olsun

TAYFUN ERDEM

"*Hayırlı Haber*", Ahdi Cedit, günümüz Almancasıyla... Müslüman din kardeşlerimiz ve de Müslümanlığa yeni geçen, eski adıyla *Inge*, yeni adıyla *Emine*'ler için ofset baskı abdest-gusül ve namaz risaleleri... Türk Mutfağı'nın en leziz örnekleri...

35 kitap standı ve bunları gezen toplam yedi kişi... Ve de hepsinin üzerinde, pırıl pırıl pırıldayan, elektronik tanıtma levhası: *"Yazarlar Sergisi"*. Sanki sergilenenler kitaplarımız değil de yazarlarımızmış gibi!..

23-27 Nisan 1984 tarihleri arasında Batı Berlin'in kongre merkezi *"ICC"*'de düzenlenen *"Türkiye Kitap Haftası"*'ndan söz ediyoruz. *"Türkçe konuşan 150.000 kadar vatandaşımıza kendi edebiyatlarını daha yakından tanımak", "Alman vatandaşlarımız arasında Türkiye edebiyatına karşı olan ilgiyi arttırmak", "iki ülkeden yayıncıları, kütüphanecileri, yazarları ve konunun uzmanlarını bir araya getirmek"* ve de *"sunulacak yoğun bir kültür programıyla Türkiye sanatını daha da geniş kitlelere iletmek"* gibi epey iddialı sözlerle işe başlayan Kitap Haftası, amaçladıklarının çok azına ulaşarak sona erdi. Aslında *"sona erdi"* demek belki doğru değil, çünkü bizim paramızla yaklaşık 30 milyon lira harcanan, gelen yazarlardan çok gelmeyenlerin ilgi topladığı, toplantılarda sunulan bildirilerden çok, katılmaktan vazgeçen yazar, sunucu ve sanatçılarla ilgili teleks haberleri ve basın bildirilerinin dikkatleri çektiği bir haftanın tartışmaları süreceğe benziyor. Eh, milyonlarca lira harcayıp böylesine bir fiyasko *"düzenlemek"* herkesin becerebileceği bir şey olmasa gerek...

İşlerin pek de yolunda gitmediği Mart ayında belli olmaya başlamıştı. Haftanın mali yükümlülüğünü üstlenen Hıristiyan Demokrat Batı Berlin Senatosu'yla haftanın düzenlenmesinden sorumlu *"Yeni Edebiyat Topluluğu"* adlı kuruluş pek kimselere danışmadan, belli bir çevrenin telkinleri doğrultusunda bir yazarlar listesi hazırlamıştı. Bunun pek dişe dokunur bir şey olmadığı anlaşılınca, söylenenlere göre, devreye *Alman Yazarlar Örgütü* Batı Berlin Şubesi girmiş, buradaki kimi sosyal demokrat Türklerin de katılımıyla yeni bir isim listesi hazırlanarak durum kurtarılmaya çalışılmıştı. *Alman Yazarlar Örgütü*'nün tavrı, *"Türk edebiyatı burada o kadar az bilinmektedir ki, ne kadar yetersiz ve eksik bir şekilde hazırlanmış olursa olsun, böyle bir çabaya destek olmak gerekir"* şeklinde özetlenebilirdi.

9 Mart'ta *Yeni Edebiyat Topluluğu* eski başkanlarından, çevirmen ve *Harran Yayınevi* sahibi *Gisela Kraft*'ın bir açık mektubu yayınlanıyordu. *Sait Faik, Yunus Emre, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Bekir Yıldız* vb. yazarlarımızdan yaptığı çevirilerle tanınan *Kraft*, haftayı protesto ettiğini ve katılmayacağını bildiriyordu. *Kraft*'ın eleştirileri şöyle özetlenebilirdi: *"Böyle bir haftayı, yaklaşık 7 milyon lira kira ödeyerek Türkçe konuşanların oturdukları semtlerden çok uzakta, ICC gibi lüks bir kongre merkezinde yapmak, gösteriş uğruna para harcamaktır. Çağrılı yazarlar, Türkiye'deki çağdaş edebiyatı en geniş boyutlarıyla temsil edebilme durumunda değildirler... Bu işin koordinatörlüğünü Türkçeyi de, Türk edebiyatını da hiç bilmeyen bir Alman yazarın eline bırakmak, Berlin Senatosu'nun Türk edebiyatına karşı olan yurdumduymazlığının, 'olsun da, nasıl olursa olsun' tavrının bir ifadesidir..."*

Sonunda olanlar oldu ve haftanın başlamasına pek az bir süre kala çalkantılar, uyumsuzluklar iyice ortaya çıktı. İlk önce, 19 Nisan günü yapılan bir basın toplantısıyla, Alman Yazarlar Örgütü toplantının düzenleyiciliğinden çekildiğini açıkladı. *Aziz Nesin* ve *Demirtaş Ceyhun*'un yanısıra diğer bazı yazarların da gelemeyişi sonucu, bu haftanın Türk edebiyatını temsil etmekten artık iyice uzaklaştığı belirtiliyor ve Senato'nun bu konudaki duyarsızlığını protesto etmek amacıyla örgütün

> ***"Milyonlarca lira harcayıp 'Türkiye Kitap Haftası' gibi bir fiyasko 'düzenlemek' herkesin becerebileceği bir şey olmasa gerek."***

Vasıf Öngören ve Türk Tiyatrosu'ndaki yeri

NEJAT BAYRAMOĞLU

çekildiği bildiriliyordu. Arkasından, haftanın düzenlenmesiyle sorumlu *Yeni Edebiyat Topluluğu*'nun İkinci Başkanı *Nepomuk Ullman*'la Salı günkü programın sunuculuğunu yapacak olan yazar *Erika Runge* haftaya katılmaktan vazgeçtiklerini bildiriyorlardı. Yine aynı gün, aralarında *Ferit Edgü*'nün de bulunduğu bir grup yazarın, kendilerine normal bilet yerine, sabahın köründe yola çıkan bir *charter* uçağında yer ayırtılmasını protesto etmek amacıyla Berlin'e gelmeyecekleri ve Kültür Senatörlüğü'nün de durumu kurtarmak için o gün yaptığı bir toplantıyla, *charter* yerine *Lufthansa* bileti göndermeyi kabul ettiği öğrenildi! Ancak, yine de kimin gelip, kimin gelmeyeceği bir kesinlik kazanamayınca, 20 Nisan günü Batı Berlin Kültür Senatörü *Hassemer* kendi imzasıyla, resmi bir açıklama yayınladı: Kitap Haftası'nın iptal edilmediğini belirtmek ihtiyacını duyuyor ve *"söylenildiği gibi, davet edilen 20 yazarın çok büyük bir kısmının Kitap Haftası'na katılacakları"* konusunda garanti veriyordu. Belli başlı Berlin gazeteleri Cumartesi günü *Hassemer*'in bu duyurusunu yayınlar ve dolasıyla hafta konusundaki *"şüpheleri dağıtırlarken"*, yalnızca *Tageszeitung* adlı *"alternatif"* gazetede yayınlanan bir *"son haber"* Kültür Senatörü *Hassemer*'i yalanlıyor ve yazarların büyük çoğunluğunun gelemeyeceklerini, gelmeyiş gerekçelerini de tek tek belirterek açıklıyordu. Buna göre, yalnızca *Tezer Özlü Kıral*, kızkardeşi *Sezer Duru*, *Sezer Duru*'nun kocası *Orhan Duru*, *Tezer Özlü*'nün erkek kardeşi *Demir Özlü ve* Lufthansa konusunda girişimde bulunan *Edgü*'yle birkaç yazarın daha gelmesi söz konusuydu...

Sonunda, paskalya tatilinin ilk günü olan 23 Nisan Pazartesi günü Kitap Haftası açılmış oldu. Ancak üzüntü verici bir durum söz konusuydu: Gelmeyen yazarlar, şu bu hepsi bir yana, ortada büyük bir izleyici, dinleyici kitlesi görünmüyordu. Gayet temiz ve düzenli bir şekilde yanyana dizilmiş olan kitap standlarının başında el ilanı dağıtan birkaç kişi ve *"Lütfen, kitapları aldığınız yere koyun"* yazan uyarıları yapıştırmakla meşgul bir görevli dışında... Umutlar yarınki, sonraki, daha sonraki günlerdeydi...

İlginin hiç de sandıkları kadar olmadığını anlamış görünen Kültür Senatörü *Hassemer*, yaptığı açış konuşmasında, üstü kapalı da olsa kendini savunma ihtiyacı duyuyor ve kendilerinin *"işin mali yanıyla ilgili olduklarını, haftanın düzenlenmesini Yeni Edebiyat Topluluğu'na bırakmış olduklarını"* açıklıyordu. Daha sonra kürsüye gelen topluluğun Yönetim Kurulu üyesi *Goerdten* de altta kalmıyor, o da gizliden gizliye, resmî makamları eleştirerek, *"Politika yapmamak, politikamızdır"* diyen *Hassemer*'in önünde, *"politika"* yapıyor ve *"edebiyatta liberalizmin faydaları üzerine"* nutuk çekiyordu. Daha sonra da bir folklor gösterisinin ardından yüz dolayındaki gazeteci, kameraman, Kültür Senatörlüğü memurları, kütüphaneciler, şehirdeki sanatçı ve aydınların bir kısmından oluşan dinleyici kitlesi dağılıyordu.

Öğleden sonra, ilan edilen okuma programında değişiklik yapılıyor ve *Tezer Özlü Kıral, Orhan Duru, Gülten Akın*'ın kitaplarından kısa parçalar okumalarından sonra oturum hemen sonra eriyordu.

Salı, Çarşamba ve Perşembe günü yapılması gereken okumalar da iptal edilirken, Senato sorumluları, sürekli olarak, bir sonraki gün *"şu... şu... şu..."* yazarların geleceğini söyleyerek umutları ayakta tutmak istiyorlardı; ancak yazarların hiçbiri ortada gözükmüyordu. Programda olmadığı halde, çağırılı olan *Doğan Hızlan*'ın Türkiye edebiyatındaki gelişmeleri anlatıcı bir oturum yamasıyla durum kurtarılmaya çalışılıyordu. Öte yandan konser programları da, sanatçıların dayanışma amacıyla haftaya katılmaktan vazgeçtiklerini belirtmeleri üzerine iptal ediliyordu. Perşembe günü yabancı sorunların tartışılacağı açık oturum da konuşmacıların haftayı protesto amacıyla çekilmeleri üzerine iptal ediliyordu. Sonuncu gün düzenlenen çeşitli çocuk kitapları yazarlarına ödüllerin verildiği toplantıyaysa, ödülleri dağıtan Senato Yabancılar Sorumlusu *Barbara John*'un insiyatifiyle, okullardan gencecik, başörtülü öğrenciler ve öğretmenleri getiriliyor, böylece durum kurtarılmak isteniyordu.

Bizim paramızla yaklaşık 30 milyon lira harcanarak *"gerçekleştirilen"* böyle bir *"hafta"*dan sonra ne denilebilir? Birincisi, bu hafta, ilan edilen yazarlar gelmiş olsalardı bile, Türkiye edebiyatındaki dinamikleri en geniş boyutlarıyla ifade edebilme durumunda değildi. Liste çok heterojen ve hangi kriterlere göre tespit edildiği belli olmayan bir görüntü taşıyordu. İkinci sorun, böyle bir haftanın kime hitap edileceği düşünülmeden hazırlanılmış olmasıydı. Çünkü Türkçe bilenler açısından kitapçıdan da alabilecekleri kitapları, üstelik aynı fiyatla buradan satın almak bir ilginçlik taşımadığı gibi, Almanlar açısından, bilmediği bir dilde yazılmış, hiçbir Almanca açıklama, tanıtma yazısı içermeyen kitaplara bakıp durmak da ilginç bir şey değildi. Bir üçüncü soru ya da sorun da, en nihayetinde ticari bir sergi olan ve yayıncıların kitaplarını satmalarına *"yaraması gereken"* böyle bir haftanın finansmanının, şehirdeki yabancı amatör kültür projelerini desteklemek için oluşturulan bütçeden, hem de bu bütçenin üçte birini silip süpüren meblağlarla karşılanmış olmasıydı.

Sonunda bu *"Kitap Haftası"* da böylece kapandı, şehirdeki modern heyûla *ICC* yeniden, kendi yalnızlığıyla başbaşa öylece kalakaldı... □

İnsanın ölüm olayı karşısındaki davranışları, binlerce yıl önce kabile aşamasında oluşan ayinsel özelliklerini —biçim değişiklikleri dışında— aynen koruyor. Ölen kimseyle kanlı bıçaklı olsak dahi cenazesine gitmeyi, yakınlarına başsağlığı dilemeyi, (çoğu yakıştırma) meziyetlerinden söz etmeyi bir görev sayıyoruz. Her ölü, en azından bir süre için, yarı-ermiş muamelesi görüyor.

Bu *"tabu"* sıradan insanların ölümlerinde hiçbir sakınca taşımıyor ama, özellikle bir siyaset ya da sanat adamının ölümü halinde ciddi bir sorun yaratıyor. Mesela, ölen kişinin yaptığı işlerle ilgili tartışmaları askıya almak, savunduğu fikirlerin tamamen karşısında olunsa bile birşeyler söylemek gerekiyorsa en azından suya sabuna dokunmayan laflar etmek farz oluyor. Tüm *insanî* ve *saygın* görünümüne rağmen, bu, eninde sonunda kamuoyuna yanlış ya da eksik bilgi aktarılmasına yolaçan bir tavır bence.

Türk tiyatrosunun önemli adamlarından *Vasıf Öngören* öldü. Ben, yaratacağı tepkiyi bile bile, *Vasıf* hakkında yukarıda sözünü ettiğim tavrın dışına çıkarak konuşmak istiyorum.

Her insan gibi onun da sevilecek ya da kınanacak davranışları vardı. Bunlar arasında, savunduğu fikirler yüzünden başına gelebilecek (üstelik de gelen) her türlü belâyı göze alma cesaretini göstermesi saygıyla anılacak bir özelliğidir.

Vasıf'ın sahip olduğu fikirlerin geçerliliği ve bu fikir paralelinde yaptığı işlerse tartışmasız onaylanacak türden değildir. *Vasıf "diyalektik materyalizm"*e inanıyordu. Diyalektik materyalizmi tiyatro sanatına uygulayan *Brecht*, "epik tiyatro" kavramını geliştirmişti. Dolayısıyla *Vasıf* da *Brecht*'in yolunu izledi. Yazdığı ve yönettiği oyunları "epik tiyatro" olarak niteledi. Kendisini de Türkiye'nin tek doğru "epik tiyatro" adamı olarak görüyordu. Bu bir bakıma doğru sayılabilir. Ülkemizde "sol" eğilimli tiyatro adamlarının *çoğunun* gerek siyasal gerekse sanatsal bakımdan ne tür bir düzeyde olduklarını yakından bildiğimden, bunlara göre hem siyaset hem de sanat konusunda çok daha fazla okumuş ve kafa yormuş olan *Vasıf*'ın kendini "tek" görmesi doğaldı.

Vasıf'ın açmazı

Ancak daha geniş bir perspektiften bakıldığında bu büyüklüğün hiç de sanıldığı gibi olmadığı görülür.

Bir kere "total" bir ideolojiye duyulan inanç, insanın fikrî gelişmesini kendiliğinden dumura uğratır. Herşeyin nasıl ve hangi yönde gelişeceği bilindiği, yaşamın doğurduğu her yeni sorunun cevabı otomatik olarak verildiği için kafa bir yerde yaratıcılığını yitirir, kendini tekrarlamaya başlar. Bu, bir sanatçı için en büyük handikaptır. (Diyalektik materyalizmi resmi ideoloji olarak benimseyen ülkelerde gözlenen sanatsal kısırlık en açık kanıtıdır bunun.) Ne yazık ki, *Vasıf* ta bu noksanla malûldü. Savunduğu anlayış, yaşamın binbir türlü zenginliğini, baktığı halde görmemesine, duyduğu halde işitmemesine yolaçtı. Yazdığı oyunlar hiçbir değer taşımıyordu demek istemiyorum; bir Türk tiyatro yazarı olarak vasatın üstündeydi ama büyük değildi. Oyunlarının ayrıntılı bir eleştirisi yapıldığında sık sık sığlıklar ve hatta yanlışlıklarla karşılaşılacaktır.

İyi bir yönetmendi. Tüm "epik" bozukluklarına rağmen, Birlik Sahnesi'nde sahneye koyduğu "Sezuan'ın İyi İnsanı"nı gerçekten zevkle ve sonunda *"cathar-*

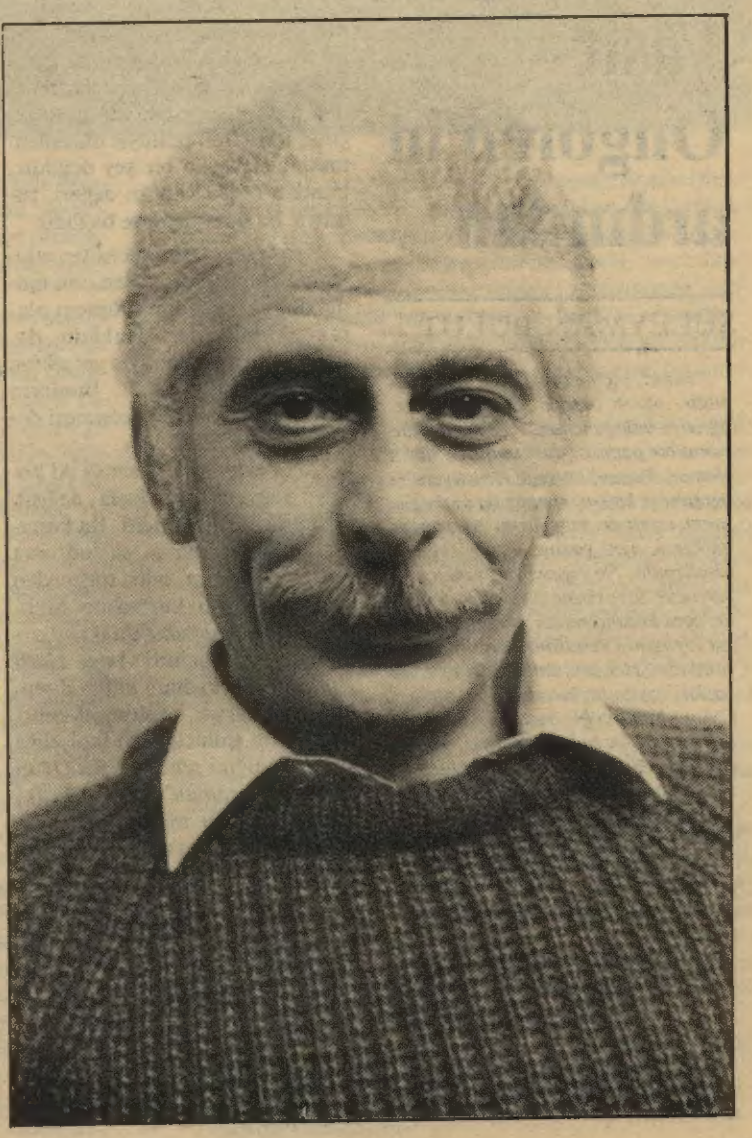

sis" yaşayarak izlediğimi halâ anımsıyorum. Aslında, Türkiye'de sahnelenen "epik" oyunların slayt, müzik, detone seslerle söylenen şarkılar ve sofitadan sarkıtılan çeşitli garip nesneler gibi *"yabancılaştırma"* efektleri dışında *Aristocu* tiyatrodan ne farkı var, anlamak mümkün değildir.

Vasıf'ın Türk Tiyatrosu'na katkısına ve buradaki yerine gelince: *Vasıf* kurduğu hiçbir tiyatroyu doğru dürüst yaşatamadığı gibi, parlak oyuncular yetiştiren bir yönetmen de olamamıştır. Örnek vermek gerekirse, yıllardır har vurulup harman savrulmasına rağmen halâ tükenmeyen Ankara Sanat Tiyatrosu mirasını bırakan bir *Asaf Çiğiltepe* olamamıştır. Hele bir *Muhsin Ertuğrul* hiç değildir. Türkiye'nin 1960-70 arasında yaşadığı özel siyasi durum pek çok insana olduğundan fazla değer atfedilmesine neden olmuştu. *Vasıf*'ı değerlendirirken bu özel durumu daima gözönünde tutmak gerekir. Mesela, "Asiye Nasıl Kurtulur" bugün yeniden sahnelense ne kadar ilgi çekecektir merak ederim.

Vasıf, Türkiye'nin tiyatro tarihinde mutlaka yeralması gereken belli bir değer olarak öldü, ama "epik tiyatro" sürüyor. Bir yandan da diyalektik materyalizmin bilimsel geçerliliği tartışılıyor artık kimi çevrelerde. Tartışma diyalektiğin aleyhinde sonuçlanırsa, bu teori üzerine bina edilen "epik tiyatro" kavramı ne olacaktır? *Vasıf*'ın yaşayıp bu tartışmaya katılmasını çok arzu ederdim. □

Vasıf Öngören'in ardından

SÜLEYMAN BULUT

"Sanat, hiçbir zaman bir öğreti değildir, öğreti olarak adlandırılamaz, öğretiye indirgenemez. Aksi halde, durumu bir papazın durumundan farklı olamaz. Papaz, kilisede Hıristiyanlığı öğretmeye kalkar; sanatçı da onun gibi sanat eserinde sosyalizmi öğretmeye kalkarsa, aynı yanlışa düşer. İkisi de idealizmdir. Ne yapar peki, sanatçı, tiyatrocu? Seyircisine diyalektik bir bakış açısı kazandırabilir, ama bunu bizzat seyircinin kendisine yaptırmak zorundadır. Her şey, sahnedeki oyunda başlar, oyunda biterse yine olmaz. Oyunu bulaşıcı bir hastalık haline getirip, seyirciye bulaştırmalıyız, seyirci oyun bittiğinde bile oyunu sürdürsün. Epik tiyatronun püf noktası burada işte. Konu çok da önemli değil, önemli olan konuyu nasıl aktarmalıyız ki, biz söylemek istediğimizin yarısını söyleyelim ama seyirci söylemek istediğimizin tamama yakınını kafasında oluşturabilsin..."

(Zengin Mutfağı adlı oyunun masa başı çalışmalarında alınmış notlarımdan.)

"Şimdi sen faşisti oynuyorsun. Ağzından çıkan sözler, bir faşistin sözleri. Bu sözlere katılıyor musun sen? Katılmıyorsun. O zaman katılmadığını göstermek zorundasın. Yani oyuncu Süleyman, rolü gereği bir faşisti oynamak zorundadır ama bir vatandaş olarak sen, yani oyuncu olmayan Süleyman, oyuncu Süleyman'a katılmıyorsun. Bu ikiliği her saniye göstermelisin sahnede. Aksi halde, resmen bir faşisti oynamış olursun ki, bu da utanılacak bir şeydir.

(Zengin Mutfağı'nda, rolümle ilgili olarak "Oynarken hiç unutmamam kaydıyla" bana yazdırdığı not.)

Tiyatro edebiyatımız, *"genel"*in dışında oyun yazan tek adamını da yitirdi.

Vasıf Öngören adı akla hemen *Asiye Nasıl Kurtulur* oyunuyla birlikte gelir; ve tabii epik tiyatro tartışmalarıyla da.

Denilebilir ki, tiyatro edebiyatımızda epik tiyatroyu bir yöntem olarak benimseyip, oyun yazan ve yöneten ilk yazarımızdır. Nedense onun açtığı yolda yürümek isteyen çıkmamıştır; daha doğrusu belli nedenlerden dolayı diyelim...

Epik tiyatro *Brecht*'in geliştirdiği bir yöntem. Diyalektikten yola çıkan *Brecht*, sosyalizm madem dünyaya farklı bir açıdan bakıyor, bu farklı bakış açısını sahneye (sanata) da getirmesi gerekir, diye düşünür. Hayat değişme üzerine kuruluyken, insanlar niçin değişmeyi ve değişebilecek olanı göremezler, diye sorar. Daha doğrusu bu soruyu sahneye taşıyıp, orada bir karşılık bulmaya çalışır. Bulduğu karşılıksa, oyunla seyirci arasındaki ideolojik perdedir (*Brecht*, ülkemizde öyle komik bir şekilde kavrandı ki, sahnede, seyirciyle sahneyi ayıran bildiğimiz perdeyi kullanmamakla epik tiyatro yaptığını sananlar bile olmuştur.) Kaba bir deyişle, hastalık: özdeşleşme; ilaç: yabancılaştırmadır. Seyirciyi, oyuna yabancılaştıracaksın ki, kendisi bir yabancılaşma olan özdeşleşme kırılabilsin. Bu da teknik olarak yeni bir oyun anlayışını gerektirir. *Brecht*'in dediği gibi, "Bir sanat yapıtının biçimi, içeriğinin tümüyle düzenlenmesinden başka bir şey değildir, bundan ötürü yapıtın değeri, tümüyle bu düzenlemeye bağlıdır."

Vasıf Öngören, *Brecht*'ten etkilenme konusunda, "Ben onu model olarak almadım, yöntem olarak aldım," der. Haklıdır da. Epik tiyatro yöntemiyle gerçekten değerli oyunlar yazdı. Bunların hiçbiri için *Brecht* öykünmesi denilemez, hiç ilgisi yok.

Çok beylik, çok işlenmiş iki konuyu yepyeni bir bakışla, değişik bir tatda yazdı, yönetti. Bu konular, sulandırılmaya, melodrama çok elverişliyken, buna düşmeden seyirciyle ilişki kurmasını bildi. *Asiye Nasıl Kurtulur*'un iki yıl oynadığını düşünelim. *Asiye Nasıl Kurtulur*, bir kadının bütün direnmelerine karşın, toplumsal belirlenmelerin sonucu nasıl fahişeliğe sürüklendiğini *gösterir*. *Bu Oyun Nasıl Oynanmalı*'daysa büyük, küçük burjuva mitlerinden biri, artist olmak konu alınır. Artist olmak, onları "hayat"tan kurtarabilecek midir? Bu soru tartışılır. Öbür iki oyundaysa, güncele daha yakındır, *Öngören. Almanya Defteri*'nde, işçileşen ve Almanya yollarına dökülen esnaf, *Zengin Mutfağı'nda faşizm vardır.*

Şöyle diyebiliriz: Bir gün yeniden "keşfedeceğimiz" bir yazarımızı daha yitirdik. □

Hem başarılı hem çaresiz: Kan ve gül

"Öyle sanıyorum ki, Türk burjuvazisi modern anlamda müzikale henüz hazır değil. Baleye bitişik bir danstan hoşlanmadığı gibi estetize edilmiş bir içerik yorumundan da hoşlanmıyor."

AHMET OKTAY

Carmen, bir öykü olarak insanın *özgürleşme* isteğini açığa vurabilir mi? Burjuva aktöresi içinde bir yüzyıldır o aktörenin dönemsel değişmelerine göre *yeniden-üretilmiş* ve *yeniden-tüketilmiş* bulunan bir öykü, bugünkü koşullarda *ilerici* bir söylemin kalkış noktası olabilir mi?

Başar Sabuncu, bir süredir hem *tecimsel/görsel* hem *siyasal/sanatsal* olanın birlikte sunulabilmesine yönelen yorumculuğunun *Piaf* ve *Şvayk*'tan sonraki yeni uygulamasında, bu sorulara yanıt arıyor. Üstelik, bu arayışa, *popüler kültürün* en etkin ve tutulan anlatım biçimlerinden birini, *müzikali* kullanarak girişiyor.

Bu girişimin, dört haftada sahneden kaldırılmasına rağmen, başarıları olduğu kesin. Ama umarsızlıkları olduğu da kesin. Kan ve Gül'ün *tecimsel* başarısızlığının nedenleri üzerinde yazının sonunda duracağım. Ne var ki, asıl irdelenmesi gereken sorular söylem ve anlatım düzeylerine ait olduğundan, önce *yazar* ve *yönetmen*'in tutumuna değinmek istiyorum.

Hemen belirtilmeli: *Başar Sabuncu*, seçtiği anlatım biçimi dolayısıyla, söyleminin büyük ölçüde *eğlence* ögesiyle kuşatılmasına, *sınırlandırılmasına* izin vermiş bulunuyor. Kuşku yok: Geniş bir *bütçe* gereksinen herhangi bir opera da, bir *yapım* (production) olarak eğlenceyi öne çıkarmak zorunda. Bu bakımdan, *Başar Sabuncu*'nun seyirci (tüketici)yle sahnedeki oyun (ürün) arasındaki iletişimi sağlamak için *görsel* ögeyi önemsemesine ve yetkinlikle gerçekleştirmesine şaşmamak gerekiyor. Çünkü bu, seçilmiş *dilin*, yani müzikalin, tecimsel olmaktan önce, sanatsal *zorunluluğu*. Şiirin mantığı ve araç gereciyle roman yazılamayacağı gibi dramatik ve epik tiyatronun mantığıyla bir müzikal sahneye konulamayacağı da söylenebilir. Buradan bakıldığında, yönetmen *Başar Sabuncu*, ışıktan kostüme, danstan dekora, başarılı bir *müzikal* ortaya koymuştur. Üstelik, görsel ögenin çok incelikli ve simgesel biçimde kullanıldığını da vurgulamak gerekir. Boş sahnede yukardan bir spotla aydınlatılan *"bıçak"* ve *"gül"*, yalnızca geleneksel öyküye göndermekle kalmıyor seyirciyi, yaşamın ve ölümün değerlerinin tartışılacağını imliyor elbet. Finalde, birer havaî fişek gibi fırlatılan o rengarenk şemsiyelerin de hem arenadaki hem dışardaki ölüme karşı bir protesto olduğu söylenebilir.

"Aşk"ın algılanışı

Sahneye koyuşa ilişkin bu ögelerin, *müzikal*, üstelik *Nükhet Duru*'nun başrolü oynadığı bir müzikal seyretmeye gelen seyirci tarafından alımlanıp alımlanmadığı sorusunu tartışmadan önce, yazar *Başar Sabuncu*'nun geleneksel öyküyü nasıl yorumladığına değinmek gerekiyor.

Sabuncu bireyler arası olarak görülmüş aşk sorununu *toplumsal/ekonomik* bir sorun olarak ramp ışığına getiriyor. Yerleşik kentlinin her şeyden önce kadını *mülk edinmeyi* öngören aktöresine karşı kendisinden başka hiç bir mülkü bulunmayan göçerin, hatta lumpenin *özgür* ve *doğal Eros*'unu çıkarmayı istiyor Kan ve Gül. Carmen Don Jose'yi bin yıldır benimsenen ve hep yıkıma yol açan aşk adına çağırmamaktadır aralarına, tam tersine: onu üniforması da dahil sınıfına özgü olan her şeyden özgürleştirmek istemektedir.

Bu, elbet her tür mülkiyetin sonudur. Gelgelelim, boğa güreşçisi Escamillo ve Carmen'in Kom'u karşısındaki *fiziksel eksikliğini* bile göremeyen Don Jose, bir kez yattığı için Carmen'i mülk edinmeyi öngörmektedir. Tıpkı küçücük toprağı ya da evi gibi. Nitekim, erdenliğini simgeleyen beyaz giysisiyle Don Jose'nin peşinden giden Micaella da, onu mülk edinmek ister. Bu uğurda, sevdiği adamın yerini jandarmaya ihbar etmekten bile kaçınmaz. Bu, Eros'la hiç ilgisi kalmamış bir aşktır aslında. Oysa, göçerin ya da lumpenin aktöresi bu tür davranışları dıştalamıştır çoktan. Kom'u Carmen için dövüşmeyi hiç mi hiç anlamaz. Çünkü bilir ki, Carmen malı değildir. Çünkü, lumpenin özgür yurtdaşlar toplumunda dıştalanmış yaşamında *vücut*, dara düşüldüğünde kullanılabilir, gücünden yararlanılabilir bir araçtır. Buysa, hep bir şeyler edinmeye çalışan köylünün anlayabileceği, kabul edebileceği bir şey değildir.

Zaten bu yüzden *Başar Sabuncu* Don Jose'yi oyundan nerdeyse dıştalamıştır. Cinayetinin hemen ardından bir kenara çekilir zavallı, olan bitenden hiçbir şey anlamamıştır da ondan. O topluluğa *yabancı* biridir. Sırf vicdan borcunu *ödemek* için kendisiyle yatan Carmen'in "sevgilisi" olduğunu sanan Don Jose, Çingene güzelinin Kom'uyla dövüşmeye kalktığında bu yabancılığını duyumsar gibidir. Çünkü rakibi bir kadın için *dövüşmeyi* anlamaz yukarda değindiğim gibi, bunu kendine amaç kılan Don Jose'dir.

Belirtilmesi gereken bazı kaygılar

Görüldüğü gibi, Kan ve Gül'de kişiler Carmen'in *söylemini* nesnelleştirir, onun bakış açısını doğrularlar. Yabancılaşmış Eros değil özgür Eros'tur dile getirilmek istenen. Yönetmen *Başar Sabuncu*, tüm sahnelemesinde de *erotik* ögeyi vurgulamaya özen göstermektedir zaten. *Duygu Aykal*'ın koreografisi *Sabuncu*'nun erotik yorumuna çok uygundur. Dikkat hep bu düzeye yöneltilmektedir. *Başar Sabuncu* yabancılaşmış Eros'un yıkıcı içeriğini ve ölümüne yönelişini vurgulamak için elinden geleni yapmıştır. Öyle ki Carmen'i bıçaklarken, yalnızca o an gerçek anlamda sahip olmaktadır kadına. *Doyum* apaçık görülmektedir sahnelemede.

Ama yine de belirtilmesi gereken kaygılar bulunuyor: Oyunun anlatı düzeyi, ne yazık ki *Başar Sabuncu*'nun yorumunu yeterince doğrulayabilecek ögelerden yoksun. İkinci perdede kaçakçılar arasında geçen *emek* sürecine ilişkin sözler yeterli değil çünkü. Hattâ yapay. *Başar Sabuncu*'nun öykünün ögelerini bütünüyle değiştirmiş olması gerekirdi gibi geliyor bana. O zaman, iletilmek istenen bildiriyi belki daha kolay anlayabilecekti izleyici ve oyun da kendini iç ilişkileri açısından daha kolay doğrulayacaktı.

Ama Kan ve Gül'ün bütün görsel erdemlerine rağmen, genel seyirci ilgisine kavuşamayışının başka nedenleri olduğu da söylenmeli. Öyle sanıyorum ki, Türk burjuvazisi *modern* anlamda müzikale henüz hazır değil. Baleye bitişik bir danstan haz etmediği gibi *estetize* edilmiş bir içerik yorumundan da hoşlanmıyor. Oysa, Carmen, belki dile getirdiği aktöreyle bile büyük burjuvazinin *yaşam biçimine* uygun düşen bir kişilik. Çünkü o aktöreyi *pratik* olarak yaşayabiliyor büyük burjuvazi. Gelgelelim, müzikale ilgi gösteren kesimlerinin henüz *arabeski* aşamadığı ve *Nükhet Duru*'yu Carmen olarak *düşünemediği* anlaşılıyor.

Yeri gelmişken son bir cümle: Kendi payıma, Nükhet Duru'nun *sesini* play-back'te değil sahnede dinlemeyi ve *şarkıcılığını* sınamayı tercih ederdim. □

ROMAN'IN "ROMAN"I

Polonyalı yönetmen Roman Polanski, hakkında yazılanların baştan sona yanlış olduğu gerekçesiyle, yaşam öyküsünü anlattığı bir "Roman" yazdı. 1933 yılında Paris'te doğan Polanski, 2. Dünya Savaşı sırasında, Polonya'daki Krasova gettosundan kaçıp, Katolik ailelerin yanına sığındı. Savaşın sonuna doğru, Krasova'ya dönen Polanski, sokaklarda gazete satarak yaşamını sürdürdü. O sıralarda günde en azından bir filme gidiyordu ve sinemaya karşı ilgisi giderek artıyordu. 12 yaşında aktörlük yapmaya başladı ve 6 yıl tiyatroyla ilgilendi. 21 yaşında Polonya Lodz Sinema Okulu'na giren (1954-59) Polanski, okul sırasında bir yandan çeşitli filmlerde küçük rollerde oynarken, öte yandan da kısa metrajlı filmler çevirdi.

*İlk filmi **Sudaki Bıçak**'ı Polonya'da gerçekleştirdi. Bu film Venedik Film Festivali'nde **"eleştirmenler ödülü"**nü ve bir akademinin **"en iyi yabancı film"** ödülünü kazandı. Polonya'yı terkettikten sonra kısa bir süre Paris ve Londra'da kalan yönetmen nihayet Hollywood'a yerleşti. Ve 60'lı yıllardan sonra filmlerini İngilizce olarak çevirdi. Bu filmler teknik açıdan başarılı, yabancılaşma ögesinin ağır olduğu, şiddetin ön planda yeraldığı, insanın nefret ve sapkınlıklarının sergilendiği (özellikle cinsel tutumlarında) filmler. Çocukluk yıllarından kalan bu izlerin yanısıra, Polanski'nin filmlerinde **Beckett, Ionesco, Pinter, Kafka ve Bunuel**'in etkileri de görülüyor. Çevre, yönetmenin filmlerinin en önemli elemanı. Oyuncuları, film yapımı sırasında satranç tahtasındaki piyonlar olarak gören Polanski, özellikle bayanlara sette çok kötü davranıyor.*

*Polanski, Fransız **Le Nouvel Observateur** dergisiyle yaptığı aşağıdaki söyleşide "Roman"ı anlatıyor.*

"Krasova gettosundan, Manson olayına uzanan, bu arada Stalinizme de değinen bir gece yolculuğu yaptınız. Bu işten memnun musunuz?"

— Pek memnun sayılmam.

"Mutlu musunuz?"

— Şimdilik değil. Bu bir gün olmayacağım anlamına gelmiyor.

"Eğer memnun değilseniz, geçmişiniz üzerinde bu kadar durmanızın sebebi nedir?"

— Kendimi anlatmam gerekiyordu. Hepsi bu. Hakkımda, baştan sona uydurma kitaplar yazılıyordu. Yazarlar, benimle görüşme zahmetinde dahi bulunmuyorlardı.

"Örnek verebilir misiniz?"

— Biliyorsunuz ki, bu tür kitapları eşelemeye kalkışmak çok aşağılayıcı olur. Örneğin şu Kiernan'ın kitabını ele alalım. Kitabın sadece ilk sayfalarını okudum. Her şey yanlıştı. Bu basit bir kurgudur.

"Kitabınızın ilk sayfalarında sanki bir romandan esinlenilmiş. Öykünüz Paris'te başlıyor, nerede doğdunuz?"

— Babam Paris'te mutlu değildi. Tüm göçmenler gibi o da vatan hasreti çekiyordu. Polonya'ya geri döndük.

"Yahudi olan aileniz Krasova'da oturuyordu. 1939'dan sonra yer değiştirmek zorunda kaldılar. Ve bir gün, birilerinin, yol üzerinde bir duvar yükselttiğini gördünüz. Ağlamaya başladınız..."

— Bu gettonun doğuşuydu. Ama biliyorsunuz ki gençliğimi ağlamakla geçirmedim. Her baskından sonra kendi kendime *"daha iyi olacak"* diyordum. Ve ayrıca Nazilerin bir gün, bizim kötü bir şey yapmadığımızı anlayıp, bu baskınlara bir son vereceklerine inanıyordum. Aslında kötümserlik hayat deneyimiyle öğreniliyor.

"Gettodaki yetişkinler de sizin gibi mi düşünüyordu?"

— Beyrut'taki insanları görünce "niçin kamptan kaçmıyorlar" diyorsunuz. Bazı açılardan onlar da Krasova gettosundaki Yahudilere benziyorlar. Hiç kimse işin en kötü yanını düşünmek istemez. İdam mahkûmu dahi son ana kadar kurtulacağını düşünür.

"Gettoda neler yapıyordunuz?"

— Kızak kayıyorduk ve saçmalıklar yapıyorduk.

"Sık sık korkar mıydınız?"

— Bir keresinde Naziler bir kadını gözümün önünde öldürdüler. Bu olaydan sonra saatlerce bir merdivenin altında saklandım. Ama en çok ailemden ayrı kalmaktan korkuyordum. Bir baskın sırasında annemi aldıklarında sekiz yaşındaydım. Hiçbir zaman kampa dönmedi. Kısa bir süre sonra, 13 Mart 1943'de yani Krasova gettosunun tasfiye edildiği gün, babamı dikenli tellerle vs. keserlerken, babam sürekli olarak "kaç kaç" diye bağırıyordu. Ve ben koştum, koştum...

"Böylece serüveniniz başladı. Bize, Jerzy Kosinsky'nin 'Boyalı Kuş' adlı kitabının daha iyimser bir örneğini anlatıyorsunuz."

— Dramatize etmemi mi isterdiniz?

"Kosinsky, Nazi işgali altındaki Polonya'dan kovulmuştu. Siz kovulmadınız. Niçin?"

— Önce, benim saçlarım kahverengiydi ve her kurala uyuyordum. Sonra, Kosinsky, iğneleyici suçlamalarda bulunduğu bir kitap yazmıştı. Üstelik kitabında, olay Polonya'nın en geri kalmış kısmında, Rus sınırında geçiyor. Şimdi bu yerler SSCB sınırları içinde.

"Wiesel ve Kosinsky'le kaderiniz aynı. Büyük bir felaketten sağ çıkanlar..."

— Ben tarihin kurbanıyım. Belki de bir tanık. Ama bu trajedi beni fazla etkilemedi. Din de. Aslında ben bir palyaçoyum.

"Ne zaman sinemaya ilgi duydunuz?"

— Gettoda. Naziler bazen alışveriş meydanında ve öteki yerlerde açık havada sinema gösterileri yaparlardı. Filmleri dikenlerin arkasından seyrederdim. Genellikle III. Reich'ın propagandası yapılırdı. Antrakta da "Yahudi tifüs" dia gösterileri yaparlardı. Sovyetler gelince, onlar da bizi yurtseverlik filmlerine boğdular. Hemen benimsemiştim.

"Büyük kültür şokunuz, o nedir?"

— Batı filmlerinin gelmesi. Walt Disney ve Errol Flynn hemen idollerim oldular. Ve Laurence Oliver'in Hamlet'i beni derinden etkiledi. Sinemadan çıktığımda, tamamen kendimden geçmiştim. Bu film bir sürü kapıyı açıyordu...

"Çok çabuk sivrildiniz. Önce çok genç yaşta çocuklar için hazırlanan bir radyo programına katıldınız."

— Ama oyunculuk okuluna kabul edilmedim. Aslında, duvarları tırmalayan endişeli, sıkılgan adaylardan çok farklıydım ve çok küstahtım.

"Ama buna rağmen dünyanın en iyi okullarından biri olan Lodz Sinema Okulu'na kabul edildiniz."

— Allahtan bir gün Lenin, sinemanın, komünist devlet için bütün sanat dalları içinde en önemlisi olduğunu söylemiş. Ayrıca bu sayede Lodz Okulu özgür düşüncenin sığınağı haline gelmişti.

"Daha sonra da ilk filminiz 'Sudaki Bıçak'ı çevirdiniz..."

— Resmi makamların sürekli aşağıladığı bir film. Siz bana ne söyletmek istiyorsunuz?

"Komünist rejimin size bir şans tanıdığını."

— Başarımı bu rejime borçlu olduğumu mu söylüyorsunuz?

"Ama engellemedi de."

— Elbette, çünkü ben ülkeyi terkettim. Benim sırrım, ülkemdeki insanların hayallerinde yaşattıkları şeyleri ciddiye almamda. Büyük bir çoğunluk, Batı'da yaşamaktan hoşlanıyor. Ben her an için kaçmaya hazırdım. Bazen denizaltında giden bir bisiklet yapmayı bile hayal ederdim.

"Kendinizi her zaman Polonyalı olarak mı hissettiniz?"

— Tabiî. Ama orada olanlardan kendimi uzak tutmaya çalışıyorum.

"Artık umut olmadığı için mi?"

— Bir zamanlar vardı. Polonya'da değil ama sistemin merkezinde, SSCB'de. Her şeyden önce komünizm yürümüyor. İnsan doğası dikkate alınmıyor. Çağdaş bir Polonya atasözünün de belirttiği gibi *"Uyusanız da ayakta olsanız da size 2000 ziloti ödenir"*. Sonra, 3. sanayi devriminden sonra Sovyet sistemi o denli merkezileşti ve o denli totaliter hale geldi ki her türlü yenilik bastırıldı. Sistem içerden çürüyüp gidecek. Ta ki imparatorluk yıkılana dek. Bence, yine de Rus Devleti, yayılmacı geleneğini sürdürerek ayakta kalacak. Ve benim ülkem, onun Batı'ya açılan yolunda bulunmaya devam edecek. Bir başka deyişle çiğnenmeye devam edecek.

"Polonya'yı terkettikten sonra Fransa'da çok az kaldınız. Hollywood'u fethetmek için aceleniz varmışçasına koştunuz."

— Hayır. Adımlarıma öncülük eden Amerika hayali değildi ama zorunluluktu. Doğrusu, Fransa'da beni kimse çalıştırmadı. Hiçbir şey yapmadan, ve he. yerde reddedilen senaryolarımla oradan oraya dolaşarak üç buçuk senemi Fransa'da geçirdim. Fransız sineması oldukça muhafazakâr bir ortam. Galiba yabancılar pek sevilmiyor.

"Milan Kundera ve bir sürü yabancı sanatçıyı kabul eden Fransa, sizin için bir sığınak olamaz mıydı?"

— Fransa sığınma hakkı isteyenleri seviyor. Fransa'da genç yaşta kendini tanıtmak çok zordur. Sadece sinemada değil, her alanda bu böyledir. Üstelik yabancıysan bu iş daha da zorlaşır. Fransızlar insana kolay kolay güvenmezler. "Répulsion" ve "Culdesac" için ancak İngiltere'de finansman bulabildim. Sonra her şey çok çabuk oldu.

"Ve büyük bir hızla Hollywood'a demir attınız."

— Hollywood, günün her saatinde devam eden bir eğlence yeri. Ama ben stüdyoların sanatçılarla pek alakası olmayan polis ve avukat sürüsüyle yönetildiğini çabuk anladım. Aralarındaki uçurum giderek derinleşiyor. İlişkileri şizofrenik bir halde. Hatta bazı rejisörlerin, az ya da çok bilinçli bir şekilde, prodüktörlerini mahvetmeye çalıştıkları sanılabilir. Michael Cimino'yu düşünüyorum da; "Heaven's Gate"in çekimi sırasında resmen paraları —yaklaşık 50.000 dolar— sokağa attı. Sanki birilerini cezalandırıyordu, öç alıyordu. Bugün bir filmin yapımı sırasında çalışmaların yüzde 90'ının sermayedarlarla yapılan görüşmelerle geçtiği çok doğru. Bir daha seferki filmim "Korsanlar"da bir sürü pazarlık, azar ve mahrumiyetle karşı karşıya kalacağım.

"Biraz da oyunculardan konuşalım. En büyükleriyle birlikte çalıştınız. Size en çok sorun yaratan hangisiydi? Faye Dunaway?"

— O çok sinirli ve disiplinsiz bir sanatçı.

("Roman"da Polanski, Faye Dunaway'in "Chinatown"nın çekimi sırasında makyaj yapmak için çok vakit harcadığını, tekstini sık sık unuttuğunu yazıyor.)

"Oyuncularla ilgili en iyi anınız?"

— Jack Nicholson'u yönetmek çok kolaydır. En kötü diyalog dahi o söyleyince çok parlak bir havaya bürünür. Mia Farrow, Catherine Deneuve ve ötekiler için de aynı şey sözkonusu. Sanatçılar kendilerine özgü yaratıklardır. Bir başkasını kusursuz olarak canlandırmak imkansızdır...

"Her türlü sinemayı denediniz. 'Vampirler Balosu' ile komedi türünü, 'Rosemary'nin Bebeği' ile korku filmini, 'Chinatown' ile polisiyeyi, 'Tess' ile aşk filmini... Bu, bir çizgiyi tutturamadığınız izlenimini yaratıyor."

— Sinemayı, bir tek türünü denemekle yetinemeyecek kadar çok seviyorum.

"En hoşlanmadığınız filminiz?"

— "Répulsion." Mali olanaklar çok sınırlıydı. Çok sıkıştırılmıştım. Bu da filmin bir sürü küçük ayrıntısında görülüyor.

"Ya en çok hoşlandığınız?"

— "Vampirler Balosu." Eğlenceli ve iddiasız bir film. Tekrar seyretmekten zevk aldım.

"Çünkü o filmde hayatınızın kadını Sharon Tate'i buluyorsunuz."

— Doğru, bu film bana hayatımın en güzel dönemini hatırlatıyor. Bütün anılar bir anda gözümün önüne geliyor.

"Sharon Tate'i 'Vampirler Balosu'nun çekimi sırasında tanıdınız. Çok iyi oynamadığını düşünüyordunuz. Değil mi?"

— Bu iş biraz karışık. Çekim sırasında duygusal bir ilişkimiz vardı. Ve Sharon benim önümde, sanki hiçbir şey yokmuş gibi oynayamadığını söylüyordu. Ben de biraz fazla ilgilenmek zorunda kalmıştım.

"Sharon Tate büyük bir sanatçı olabilir miydi?"

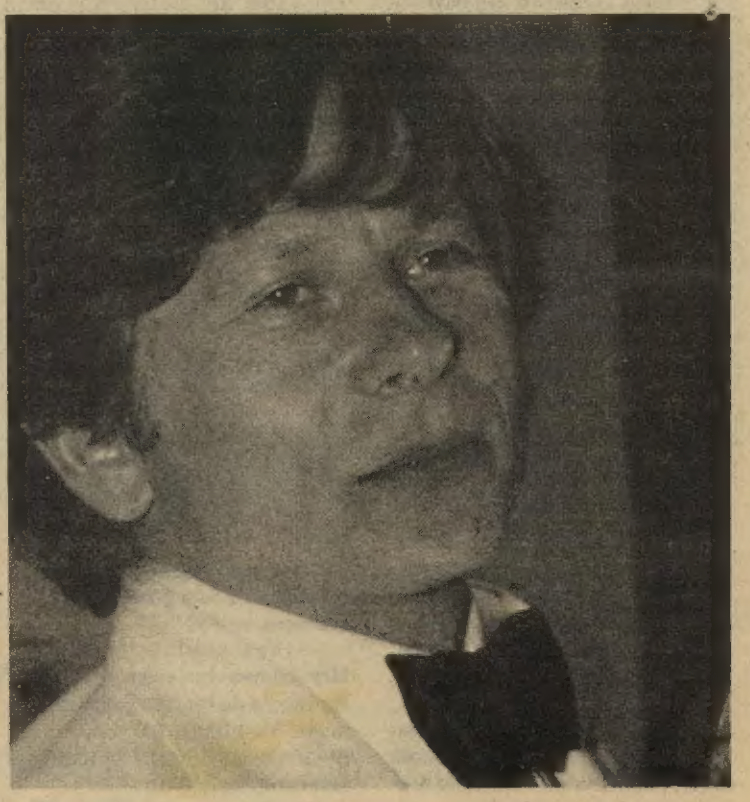

— Kesinlikle evet.

"Roman'da Sharon'un hayatınızı değiştirdiğini yazıyorsunuz?"

— Ölümünden iki ya da üç hafta önce "Ne kadar mutluyum" diye düşünmüştüm. Bu düşüncenin beni aniden korkuttuğunu hatırlıyorum. Sanki devam edemeyecekti.

(Polanski birden hüzünlendi.)

"Siz şöhretin doruğundayken, 9 Ağustos 1969'da, Sharon Tate ve dört kişi, Hollywood'daki villanızda, Charles Manson 'ailesi' tarafından öldürüldü. Siz Londra'daydınız ve karınız sekiz aylık hamileydi."

— "Un animal doué de raison"un senaryo redaksiyonuyla uğraşıyordum ve sürekli dönüşümü erteliyordum. Her gün olduğu gibi olay günü de sabah Sharon'la telefonda görüşmüştük. Ona "Yarın geliyorum" demiştim.

"Ölümüne nasıl dayandınız?"

- Aylarca başka bir şey düşünmedim. Bugün, o dönemde hayattan koptuğumu düşünüyorum.

"Cinayetten sonra eve geldiniz mi?"

— Hemen sonra evet, ama bir daha asla.

"Hollywood'da nasıl kalabildiniz?"

— Manson tutuklandıktan sonra, Hollywood'u terkettiğimde bir daha geri dönmemeye karar vermiştim. Roma'da oturuyordum ve Avrupa'nın benim asıl vatanım olduğuna inanmıştım. "Chinatown"ı çevirmem için dostlarım Jack Nicholson ve Bob Evens beni ikna etmeyi başardılar. O sıralarda ne bir planım ne de param vardı. Los Angeles'a döndüğümde her yer bana cinayeti hatırlatıyordu. Ancak başka seçeneğim yoktu. Yaşamak için para kazanmam gerekiyordu. Değil mi?

"Çekim nasıl geçti?"

— Bob Evens, hiç bilmediğim bir yerde bana bir ev kiraladı. Hemen o hafta sette çalışmaya başladım, bütün gün hiç ara vermeden. Ve hafta sonunda partiler verdim. Film biter bitmez Hollywood'u terkettim.

"Krasova gettosu sizin suçunuz değildi. Manson olayı da öyle. Ama bunları izleyen dram şu 'tecavüz' olayı, bunu siz yarattınız."

— Bilmeden.

"Birden aşağılanmaya başladınız. Bu yeni olayla bir başka Polonyalı'yı, Pierre Goldman'ı hatırlıyorsunuz."

— Gezginci Yahudi'den, sürekli suçluya geçmek sadece bir adımlık iştir. Belki de ben bu olayda, bu kısa adımı atmış oldum. "Vogue Homes" bir sayısında, birşeyler hazırlamamı istemişti. Her şey o zaman başladı. Ben de, yeniyetmelerin fotoğraflarından oluşan bir seri hazırlamayı önerdim. Onlara daima romantik bir hava veren David Hamilton tarzında yapmayı düşünmüyordum. Hayır. Onları bugün oldukları gibi göstermek istiyordum: Küstah ve seksi. Kısa bir süre sonra birisi düşündüğüm profile benzeyen bir kızdan söz etti. Model olmak istiyordu ve daha önce televizyonda reklam filmi çevirmişti. Kitabımda ondan Sandra diye bahsettim. San Fernando Valley'de oturuyordu. Los Angeles'a bir film çevirmek için giderken onu görecektim.

"Onun resimlerini önce Mulholand tepesinde, daha sonra da Jack Nicholson'un villasında çektiniz. Şampanya içtiniz. Havuzda yüzdünüz. Ve de..."

— (Sinirli) Sorularınız rahatsız etmeye başladı. Hadi devam edin.

"Bu genç kızla seviştiğinizi reddediyor musunuz?"

— Olaydan sonra yapılan tüm suçlamaları reddediyorum.

"13 yaşındaydı."

— Hayır. Doğrusu, üç hafta sonra 14 yaşına basacaktı.

"Bu bir özür değil."

— Eğer onu görseydiniz en az 18 yaşında olduğunu sanırdınız.

(Polanski "Roman"da, Sandra'nın eve döner dönmez erkek arkadaşını arayıp Sharon Tate'in kocasıyla yattığını haber verdiğini yazıyor. Sandra'nın annesinin sevgilisi bu konuşmayı duyuyor ve polisi arıyor. 12 Mart 1977'de "Cul-de-sac"ın rejisörü tutuklanıyor. Gerekçe: Amerikan yasasında da belirtildiği gibi, 18 yaşından küçük birisiyle cinsel ilişkiye girmek. Burada bitmiyor. Ayrıca genç kıza uyuşturucu vererek tecavüz etmekle suçlanıyor.)

"Suçlu olduğunuzu kabul ettiniz."

— Gizli oturuma saygılı olmak için.

"Adli bir yanlışlığın kurbanı olduğunuzu mu düşünüyorsunuz?"

— Sandra, mahkemede, benimle karşılaşmadan önce de yaşlı erkeklerle ilişkiye girdiğini kabul etti. İlgilenmediler bile. Smith'ler ya da Brown'lar, 18 yaşında görünen, 14 yaşındaki kızlarla cinsel ilişkiye girdiğinde bu kimseyi ilgilendirmez. Ama ünlü bir rejisör bunu yaparsa adalet ve basın alarm çanlarını çalar. Böyle şeyler Hollywood'da sık sık olur. Sanırım, soluğu mahkemede alan tek ya da ender kişilerden biriyim.

"Haftalarca California'da hapisanede kaldınız."

— Hapisane ilginç bir deneyim oldu. Açık sözlü olmak gerekirse oradaki yaşamı büyüleyici bulduğumu dahi söyleyebilirim. Hatta zaman zaman oradaki günlerimi aradığım dahi oldu.

"Sonunda ABD'yi terkettiniz. Bu olay bir daha geri dönme umudunuzu da yok etti mi?"

— Aslında California, benim dünyamdan çok uzak bir yer. Ben Avrupalıyım. Paris'e tapıyorum. Sevdiğim her şey Paris'te var. Dünyada bu kadar çok şeyin —sergiler, sinemalar, konserler, defileler— birarada olduğu başka bir şehir tanımıyorum. Ama doğal olarak, Fransa'daki yaratıcılığın eskisi gibi olmadığına üzülüyorum. Her milletin kendine özgü dönemleri vardır, buna inanıyorum. Fransa'da eksik olan yetenek değil, büyük ihtimalle tutku.

"Doğduğunuz günden beri kaderiniz peşinizi bırakmadı. Bir gün işlerin yoluna gireceğine inanıyor musunuz?"

— Buna her zaman inandım. Bugüne kadar hep göçebe gibi yaşadım, artık yerimden kımıldamaya isteğim kalmadı. Hafta sonları şehir dışına çıkmak bile istemiyorum.

"Her şeye rağmen, her zaman 30 yaşın altında gösterdiniz. Sizi kurtaran nedir?"

— Hiç şüphesiz ki "merakım". Her zaman birşeyler öğrendim. Bir dili ya da bir müzik aletini çalmayı. Yaşlılık, artık yeni bir şey öğrenme isteği bittiği zaman başlayan bir hastalıktır. □